

**ODESA
NATIONAL UNIVERSITY
HERALD**
Volume 18 Issue 2(10) **2013**
SERIES
LIBRARY STUDIES
BIBLIOGRAPHY STUDIES
BIBLIOLOGY

**ВІСНИК
ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**
Том 18 Випуск 2(10) **2013**
СЕРІЯ
БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО
БІБЛІОГРАФІЗНАВСТВО
КНИГОЗНАВСТВО

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
ODESA I. I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY

ODESA NATIONAL UNIVERSITY HERALD

Series: Library studies, Bibliography studies, Bibliology

Scientific journal

Published twice a year

Series founded in October, 2007

Volume 18 Issue 2(10) 2013

Odesa
ONU
2013

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

ВІСНИК ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

*Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство,
книгознавство*

Науковий журнал

Виходить 2 рази на рік

Серія заснована у жовтні 2007 р.

Том 18, випуск 2(10) 2013

Одеса
ОНУ
2013

Засновник та видавець – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Редакційна колегія журналу:

І. М. Коваль (головний редактор), О. В. Запорожченко (заступник головного редактора), В. О. Іваниця (заступник головного редактора), В. М. Хмарський (заступник головного редактора), С. М. Андрієвський, Ю. Ф. Ваксман, В. В. Глебов, Л. М. Голубенко, Л. М. Дунаєва, В. В. Заморов, В. Є. Круглов, В. Г. Кушнір, В. В. Менчук, О. В. Сминтина, В. І. Труба, Є. А. Черкез, Є. М. Черноіваненко.

Редакційна колегія серії:

В. М. Хмарський, д-р іст. наук (науковий редактор); М. О. Подрезова, директор Науквої бібліотеки (заступник головного редактора); О. В. Полевщикова, канд. іст. наук (відповідальний секретар); О. А. Бачинська, д-р іст. наук; В. Валецький, д-р габіл.; І. Л. Великодна, канд. філол. наук; І. С. Гребцова, д-р іст. наук; О. Б. Дьомін, д-р іст. наук; А. А. Непомнящий, д-р іст. наук; В. П. Пружина, заступник директора Науквої бібліотеки; М. Д. Руссев, д-р габіл. історії; Є. М. Черноіваненко, д-р філол. наук; Н. М. Шляхова, д-р філол. наук.

Відповідальний за випуск – В. П. Пружина

Establisher and publisher – Odessa I. I. Mechnikov National University

Editorial board of the journal:

I. M. Koval (Editor-in-Chief), O. V. Zaporozhchenko (Deputy Editor-in-Chief), V. O. Ivanytsia (Deputy Editor-in-Chief), V. M. Khmarskyi (Deputy Editor-in-Chief), S. M. Andriievskiy, Yu. F. Vaksman, V. V. Glebov, L. M. Golubenko, L. M. Dunaeva, V. V. Zamorov, V. Ye. Kruglov, V. G. Kushnir, V. V. Menchuk, O. V. Smyntyna, V. I. Truba, Ye. A. Cherkez, Ye. M. Chernoiivanenko.

Editorial board of the series:

V. M. Khmarskyi, DrSc (History) (Scientific editor); M. O. Podrezova, Director of the Scientific library (Deputy Editor-in-Chief); O. V. Polevshchykova, CandSc (History) (Executive Secretary); O. A. Bachynska, DrSc (History); W. Walecki, Dr habil.; I. L. Velikodnaya, CandSc (Philology); I. S. Grebtsova, DrSc (History); O. B. Diomin, DrSc (History); A. A. Nepomniashchyi, DrSc (History); V. P. Pruzhyna (Deputy Director of the Scientific library); M. D. Russiev, Dr habil. (History); Ye. M. Chernoiivanenko, DrSc (Philology); N. M. Shliakhova, DrSc (Philology).

Responsible for the issue – V. P. Pruzhyna

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
серія КВ № 14854-3825 Р від 08.10.2007 р.

Затверджено до друку вченою радою Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова. Протокол № 11 від 29.10.2013 р.

*Виходячи з того, що журнал прагне до включення до міжнародних наукометричних баз,
при оформленні статей, крім діючих Держстандартів України,
будуть враховуватися правила відповідних баз даних.*

У зв'язку з цим відбулися зміни у вимогах до оформлення матеріалів для публікацій.

© Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова, 2013

ЗМІСТ

З ІСТОРІЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ, БІБЛІОГРАФІЧНОЇ ТА ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Самодурова В. В. ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЙ ИЗГОЙ: ЖИЗНЬ И СМЕРТЬ И. И. ДУСИНСКОГО (1879-1919)	9
Сербин О. О. ПЕРВАЯ ДОКУМЕНТНАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ НА УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ: ИСТОРИЧЕСКИЙ ОБЗОР И АНАЛИЗ СТРУКТУРЫ	19

ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Заболотна Д. В., Савченко В. В. ОДЕСЬКІ ХУДОЖНИКИ-НОНКОНФОРМІСТИ 1960-70-Х РР.	29
Музичко О. Є. ТРИ МАЛОВІДОМІ РЕЦЕНЗІЇ НА ЮВІЛЕЙНІ ВИДАННЯ З ІСТОРІЇ ОДЕСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА: АВТОРИ, ТЕКСТИ, КОНТЕКСТИ.....	60

КНИЖКОВІ КОЛЕКЦІЇ, СТАРОДРУКИ ТА РІДКІСНІ ВИДАННЯ

Бережок Е. В. ТУРИСТИЧЕСКИЕ ПУТЕВОДИТЕЛИ КОНЦА XVIII-XIX ВВ. (ПО МАТЕРИАЛАМ СТРОГАНОВСКОГО ФОНДА НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ ОДЕССКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ И. И. МЕЧНИКОВА)	81
Ляшенко О. Л. МАЄТОК ГРАБОВСЬКИХ ЛУКОВО –ВЕЛИКОПОЛЬСЬКИЙ КУЛЬТУРНИЙ ОСЕРЕДОК	102

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В БІБЛІОТЕЧНІЙ СПРАВІ

Боєва А. Р. НАУКОВА БІБЛІОТЕКА УНІВЕРСИТЕТУ: ПОГЛЯД КРІЗЬ ПРИЗМУ СВІТОВОГО РЕЙТИНГУ WEBOMETRICS	119
---	-----

РЕЦЕНЗІЇ

Бачинська О. А. ОБРАЗ УКРАЇНИ ТА УКРАЇНЦІВ В СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ ТА РАННЬОМОДЕРНІЙ ЄВРОПІ	131
--	-----

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ.....	134
-----------------------------	-----

CONTENTS

ON THE HISTORY OF LIBRARY, BIBLIOGRAPHIC AND PUBLISHING ACTIVITY

Samodurova V. V.

GEOPOLITICAL OUTLAW: THE LIFE AND DEATH OF DUSINSKY I. I. (1879-1919)... 9

Serbin O. O.

FIRST DOCUMENT CLASSIFICATION IN UKRAINIAN: HISTORICAL REVIEW AND ANALYSIS OF STRUCTURE19

INFORMATIONAL AND BIBLIOGRAPHIC STUDIES

Zabolotna D. V., Savchenko V. V.

ODESSA ARTISTS OF NONCONFORMISM OF 1960-1970s29

Muzychko O. Ye.

THREE LITTLE-KNOWN REVIEWS ON THE ANNIVERSARY EDITIONS ON HISTORY OF ODESA I. I. MECHNIKOV STATE UNIVERSITY: THE AUTHORS, THE TEXTS, THE CONTEXTS60

PRIVATE BOOK COLLECTIONS, EARLY PRINTED AND RARE EDITIONS

Berezhok E. V.

TRAVEL GUIDE-BOOKS OF THE LATE 18th – 19th CENTURIES (BASED ON STROGANOV PRIVATE COLLECTION OF THE SCIENTIFIC LIBRARY OF ODESA I. I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY)81

Lyashenko O. L.

GRABOWSKI'S ESTATE ŁUKOWO AS A GREATER POLAND CULTURAL CENTRE . 102

INNOVATIVE PROCESSES AND LIBRARY STUDIES

Boieva A. R.

THE UNIVERSITY SCIENTIFIC LIBRARY: A LOOK THROUGH THE LIGHT OF THE WORLD RATING WEBOMETRICS119

REVIEWS

Bachynska O. A.

THE IMAGE OF UKRAINE AND UKRAINIANS IN MEDIEVAL AND EARLY MODERN PERIOD OF EUROPE.....131

INFORMATION FOR AUTHORS134

З ІСТОРІЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ,
БІБЛІОГРАФІЧНОЇ ТА ВИДАВНИЧОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 929Дусинский:327

В. В. Самодурова,

главный библиотекарь Научной библиотеки
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова
ул. Преображенская, 24, г. Одесса, 65082, Украина
тел. (0482) 34 77 89
e-mail: library@onu.edu.ua

**ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЙ ИЗГОЙ:
ЖИЗНЬ И СМЕРТЬ И. И. ДУСИНСКОГО (1879-1919) ***

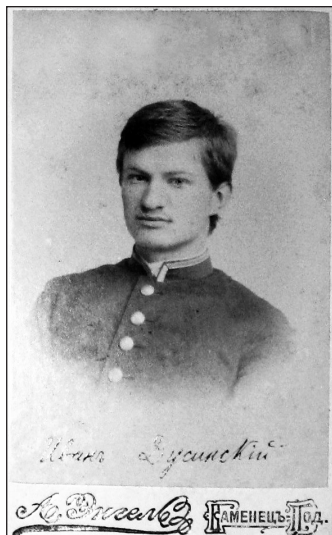
В статье показана трагическая судьба старшего помощника библиотекаря библиотеки Новороссийского университета И. И. Дусинского, известного современному читателю как русский геополитик, политический публицист и панславист, который в начале XX в., в преддверии мировых войн, указал всем нам на настоящее и естественное место России в конгломерате политических интересов разных государств. Погиб в застенках ЧК в мае 1919 г.

Ключевые слова: история Одессы, Новороссийский университет, И. И. Дусинский, геополитика, панславизм, ЧК, контрразведка, репрессии.

В наше время, когда весь мир обратился к таким актуальным проблемам, как геополитика, глобализация, антиглобализм, развитие и борьба цивилизаций, создается впечатление, что сама геополитика как научная дисциплина – наука молодая и появилась совсем недавно. Но все новое, как известно, – это хорошо забытое старое. Зародившись на рубеже XIX–XX веков, геополитика в нашей стране долгое время, подобно генетике, была запрещена и влачила весьма жалкое, зачаточное существование под вывеской политической географии. Говоря о геополитике, обычно вспоминают имена Р. Челлена, К. Хаусхофера, А. Мэхэна, Х. Маккиндера и прочих западных авторитетов. До недавнего времени ни одно из имевшихся отечественных пособий по истории этой науки не содержало полного исследования ни украинских, ни русских геополитических концепций. Зато традиционным уже стало упоминание в этих пособиях трудов Н. Я. Данилевского, К. Н. Леонтьева, В. П. Семенова-Тян-Шанского, а также представителей «евразийства», в особенности П. Н. Савицкого и Л. Н. Гумилева. Поиски ответа на вопросы о том, куда движется мир и где наше, славянских государств, место в общемировом развитии, заставляет современных мыслителей обращаться к отечественному интеллектуальному наследию. Вот почему в науке всплывают имена, казалось бы, давно и напрочь забытые.

На протяжении ряда десятилетий имя антиковеда, публициста, библиотекаря и политолога Ивана Ивановича Дусинского (1879–? [1919]) (ил. 1) было известно только узкому кругу специалистов. О нем говорили в связи с исследованиями поэзии древнегреческого философа Сократа. Некоторый резонанс в дореволюционной прессе вызывали его острые политические статьи [10]. Вспоминали об И. И. Дусинском также в контексте истории библиотеки Одесского (Новороссийского) университета [21]. Относительно недавно историк М. Б. Смолин «вновь открыл»

* Впервые статья была прочитана как доклад на Международной научно-практической конференции «Особа в тоталітарному суспільстві: рефлексії ХХІ ст.» (г. Одесса, 23–27 июня 2013 г.) и опубликована на официальном сайте конференции <http://liberte.onu.edu.ua/info/pomin>.

Ил. 1. Иван Иванович
Дусинский

для широкой общественности имя яркого одесского журналиста начала XX века И. И. Дусинского, переиздав его труд по геополитике России [9], впоследствии размещённый на ряде веб-порталов [25-28]. Сегодня мы можем судить об И. И. Дусинском не только как о талантливом публицисте и деятеле библиотечного дела [8], но и как о стороннике идей панславизма, политологе [4]. В современном мире творчеству И. И. Дусинского уделяется должное внимание в работах российских и зарубежных специалистов, его концепции вызывают интерес у начинающих учёных, без сведений о видном панславистском мыслителе не обходятся ни энциклопедические издания, ни учебные пособия [7, 15, 16, 20, 23, 24]. Наряду с геополитикой, в современной историографии И. И. Дусинский упоминается и в контексте других, менее известных его трудов. По мнению М. Б. Смолина, его работы создали цельную систему принципов внешней политики России, являются талантливым и наиболее удачным продолжением в XX столетии политических тем, поднятых Н. Я. Данилевским в книге

«Россия и Европа». Предметом политики И. И. Дусинский считал учение о целях государства и о способах достижения этих целей. Как видим из недавних публикаций, не утратили своей актуальности и мысли, высказанные И. И. Дусинским столетие назад, о значении библиотек и задачах, стоящих перед их сотрудниками. Так, имя рядового библиотекаря из далекого по времени Новороссийского университета оказалось на слуху у новой генерации историков науки.

Биографические сведения о И. И. Дусинском весьма скудны. Исследователи, историки, архивисты, по крупицам собирая разрозненные материалы, постепенно восстанавливают страницы его трагической судьбы. Родился будущий политолог 8 апреля 1879 г. в Харькове в дворянской семье ветеринарного врача Ивана Витальевича Дусинского и его супруги Валерии Яковлевны Дусинской, урожденной Иваницкой, оба – римско-католического вероисповедания. Закончил Каменец-Подольскую гимназию и в 1899 г. поступил на историко-филологический факультет Новороссийского университета. После окончания университета был оставлен при кафедре классической филологии для приготовления к профессорскому званию. Занимался древнегреческой поэзией и философией [11-13, 22]. Вопрос об оставлении И. И. Дусинского в 1903 г. при университете «для подготовки к профессорскому званию» был рассмотрен на заседании историко-филологического факультета положительно, при этом говорилось, что он «блестящим образом выдержал испытание в Государственной комиссии и имеет все внутренние данные для того, чтобы стать серьёзным научным деятелем» [1]. С первого курса И. И. Дусинский поражал преподавателей своею редкой для студента начитанностью, своим вдумчивым и самостоятельным отношением к прочитанному, своею разносторонностью, трудолюбием, памятью и серьёзностью научных интересов. В его многочисленных рефератах по вопросам классической филологии, в его обширном «медальном» сочинении «Греческий эпипикий и Вакхилид» сказались и ещё одна важная черта – основательное знание языков: французского, английского, немецкого и итальянского, делающее для него доступной всю учёную литературу [6]. По мере

знакомства с классическими авторами в И. И. Дусинском окончательно сконцентрировалось и сложилось стремление из многих филологических дисциплин сосредоточиться на одной, а именно на истории греческой литературы.

Готовясь к профессорскому званию, И. И. Дусинский параллельно начал службу в библиотеке университета в должности помощника библиотекаря. Некоторое время по совместительству он заведовал историко-филологическим кабинетом историко-филологического факультета [17]. Служебная карьера молодого ученого в Новороссийском университете официально зафиксирована в его формулярном списке. Он был последовательно утверждён в должности помощника библиотекаря и чине коллежского секретаря (12.IV.1907), по выслуге лет произведён в титулярные советники (12.IV.1910) и затем – в коллежские асессоры (12.IV.1913), утверждён в должности старшего помощника библиотекаря (1.I.1915). В память 300-летия царствования дома Романовых И. И. Дусинский получил светло-бронзовую медаль (31.X.1913) и был награждён орденом Св. Станислава III степени (1.I.1917). Получал содержание в размере 600 р. (затем – 2000 р., с прибавкой 300 р.) в год, был женат на дворянке Елене Паулиновне (в девичестве Рысиной), с которой воспитывал дочь Марию, родившуюся 13.X.1905 г. [2].

Революционное брожение затронуло в Новороссийском университете всех без исключения – студентов, преподавателей и рядовых сотрудников. Студенческая масса, подчиняясь «общим закономерностям классового и политического размежевания всего русского общества», разделилась на три политических течения. Студенты стали принадлежать революционно-демократическому, либерально-монархическому либо консервативно-черносотенному лагерю. В профессорской корпорации чётко обозначились две группы: либерально-буржуазное большинство с конституционно-монархической оппозиционной платформой и консервативное меньшинство, видевшее в самодержавии надёжного гаранта своих сословных прав и привилегий. В те сложные для истории страны годы было трудно остаться безучастным к политике. И. И. Дусинский становится членом Одесского отделения Общества востоковедения, возглавляемого деканом юридического факультета Новороссийского университета профессором П. Е. Казанским (1866-1947)¹ (ил. 2). Идеи П. Е. Казанского помогли молодому ученому научиться ориентироваться в вопросах институтов власти и государства, а также в том огромном правовом материале, который необходим для построения различных политических конструкций. И. И. Дусинский увлекся вопросами международных отношений [14].

Живя и работая в Одессе, И. И. Дусинский в 1908-1910 гг. сотрудничал с одесской газетой «Русская речь»², одновременно с этим с 1910 по август 1917 г. заведовал иностранным отделом газеты «Одесский листок»³ (ил. 3). В прессе он под псевдонимами «Арктур» и «Черномор» поместил ряд острых статей по вопросам международной политики. Часть этих статей была издана отдельным оттиском под названием «Основные вопросы внешней политики России в связи с программой нашей военно-морской политики» (именно эта работа в 2003 г. была переиздана под названием «Геополитика России») [3; 9] (ил. 4).

Ил. 2. Петр Евгеньевич
Казанский

Ил. 3. Редакция газеты «Одесский листок»

Дусинский не позднее 3 мая 1919 г., без предъявления ему обвинения, был арестован особым отделом 3-й Украинской Советской Красной армии. Подследственный в показаниях изложил свои политические взгляды и убеждения. По его словам, от общелитературной деятельности он постепенно перешел к чистой публицистике, причем сосредоточился на той ее области, где можно было писать свободно о вопросах внешней и славянской политики России, не становясь рупором какой-то определенной партии. К этому его побудило ощущение надвигающегося перелома в жизни страны – мировой войны. Неизбежность войны И. И. Дусинский как превосходный аналитик и мыслитель ясно ощущал еще с событий Боснийского кризиса 1908 г., понимая вместе с тем, как слабо подготовлена была русская общественность и государственность к разрешению всех связанных с этим вопросов.

С победой Февральской революции он первоначально не выходил из роли наблюдателя совершавшихся событий, но очень скоро для себя понял, что ход революции неизбежно ведет к развалу государства и гибели единства России, того единства, которое он считал великой и незаменимой ценностью для всех сторон народной жизни. И. И. Дусинский пришел к выводу, что силам центробежным и разрушающим необходимо противопоставить силы центростремительные и созидательные. Так как партии, которая, по его мнению, прямо и последовательно шла бы правильным путем к этой цели, он не находил, то решил создать «союз, основанный на началах возможно менее партийных и возможно более общенародных и общегосударственных» [19, с. 127]. С этой целью он выпустил особое воззвание и переговорил с несколькими знакомыми лицами, в том числе с издателем С. Н. Скарлато. Разослав пригласительные повестки, он 25 июня 1917 г. организовал первое общее собрание организации, которая была названа Русским народно-государственным союзом.

До революции И. И. Дусинский работал в условиях существовавшего государственного строя и принимал в политической жизни страны участие только в роли публициста и члена научных обществ. Он ни-

Во время Первой мировой войны было широко известно его обращение «К славянам» (1915 г.), в котором И. И. Дусинский говорил о важности панславянской идеи.

Некоторые новые сведения из жизни И. И. Дусинского стали известны после публикации в «Одесском мартирологе» аннотированного описания архивно-следственных дел 1919-го и начала 1920-го гг. [19]. В одном из дел значится, что И. И. Ду-

Ил. 4. И. И. Дусинский. Геополитика России. — М., 2003

когда не состоял членом какой-либо политической партии, т. к. «всякая партийность и кружковщина» были противны его сердцу. В августе 1917 г. на почве принципиальных разногласий и случайных недоразумений с арендатором «Одесского листка» г. Штерном⁴ он расстался с этой газетой и с тех пор находился без постоянной независимой публицистической трибуны. С ноября 1917 по февраль 1918 г., он попытался создать хотя бы небольшой независимый орган «Свободное слово»⁵. В последнем номере этой газеты прослеживалась определенно дружественная позиция, занятая И. И. Дусинским к советской власти. В ней было напечатано воззвание, в котором И. И. Дусинский от лица союза призывал всех русских патриотов признать правительство народных комиссаров и противопоставить наступлению внешнего врага сплоченное единение всех русских граждан. Естественно, с приходом в Одессу немцев издание газеты прекратилось.

Весной 1918 г. был сделан опыт устройства двух объединенных общих собраний с другими местными русскими (в том числе монархическими) организациями. Этот опыт привел И. И. Дусинского к выводу воздержаться на будущее от устройства таких собраний, а проявившиеся расхождения во взглядах привели к тому, что каждый союз работал порознь, сообразно своей программе и своим задачам, не интересуясь работой другого. Союз, возглавляемый И. И. Дусинским, всегда отрицательно относился к погромной агитации. Деятели союза считали всякий террор явлением крайне уродливым и совершенно недопустимым и преступным. Что касается создания боевых дружин других «союзников», то партия И. И. Дусинского знала об этом только то, что печаталось в общей прессе. Так, сообщения о разных насилиях, совершаемых членами дружины «Русского собрания»⁶ вызывали у деятелей союза отрицательное отношение. Никаких складов оружия партия И. И. Дусинского не организовывала. Чтобы внести ясность в отношения с другой организацией с похожим названием, Союзом русского народа, существовавшей в то время в Одессе, И. И. Дусинский в протокольных записях на допросах излагал следующее: «По вопросу о связи между возглавляемым мною Русским народно-государственным союзом и Союзом русского народа, заявляю, что это две совершенно различные организации, не имеющие ничего общего ни по возникновению, ни по программе, ни по задачам, ни по составу. Союз русского народа является организацией всероссийской, возникшей в 1905-1906 гг. не то в Петрограде, не то в Москве, он был создан доктором [А. И.] Дубровиным. Здесь, в Одессе, сколько припоминаю, в начале 1906 г. было основано графом [А. И.] Коновницким⁷ отделение этого союза, существовавшее несколько лет. Затем деятельность его совершенно замерла и заглохла, и никаких сведений о ней я не имел. Я лично никогда не входил в состав этой организации, и не был знаком с ее руководством. Все сведения об этом союзе почерпнуты мною из общей печати... О его существовании в настоящее время ничего не знаю» [19, с.127].

Как известно, в апреле-августе 1919 г., во время т. н. «второго пришествия большевиков в Одессу», в городе свирепствовал «красный террор». Жертвами репрессий ЧК и Чрезвычайных Ревтрибуналов стало до 2 тыс. одесситов (расстрелянными) и до 10 тыс. — оказавшимися в тюрьмах и концлагерях. Среди жертв — погибшие в перестрелках, застреленные при попытке бегства, умершие в тюрьмах, расстрелянные по приговору судов и революционных трибуналов. Террор осуществлялся не только уездными ЧК, но и 26-й и 31-й особыми бригадами ЧК.

Понятно, что в такой карательной мясорубке палачам некогда было внимательно вчитываться в показания арестованных, сопоставлять данные или вызывать всех необходимых свидетелей. Где уж было малограмотным оперативникам вдумываться в тонкости уставов, программ и действий различных политических

партий. И. И. Дусинский и его Русский народно-государственный союз попали под жернова истории. Одно лишь созвучие в названии с монархической организацией – Союзом русского народа либо с его черносотенным ответвлением – Русским народным союзом имени Михаила Архангела, могло вызвать у ЧК жгучее желание – истребить на корню всех, каким-либо образом причастных к этой организации.

8 мая 1919 г. начальник особого отдела 3-й Украинской Советской Красной армии Фомин, рассмотрев дело о гражданине И. И. Дусинском по обвинению его в контрреволюционной деятельности, нашел, что показания, данные обвиняемым, имеют основание к продолжению такового, а потому дабы пресечь возможность гражданину И. И. Дусинскому уклониться от следствия и суда, постановил: гражданина И. И. Дусинского подвергнуть личному задержанию и содержать под стражей в тюрьме в одиночном заключении. На обложке дела есть нечеткая надпись, которую члены общества «Мемориал» трактуют как «1кк» (то есть осуждение по 1 категории – расстрел).

Примечания

¹ Казанский Пётр Евгеньевич (1866-1947) – российский правовед, специалист по международному и государственному праву, монархист. Окончил Московский университет (1890). С 1893 до 1895 г. был приват-доцентом кафедры международного права в Казанском университете. С 1896 по 1919 г. – преподаватель международного права в Новороссийском университете, профессор, с 1908 г. – декан юридического факультета. Был активным деятелем так называемого «Академического движения», состоящего из профессоров правых взглядов, боровшихся против вовлечения университетов в революционную борьбу и одним из организаторов одесского отдела Всероссийского национального союза. В дальнейшем (после 1919 г.) – преподавал в ВУЗах Одессы. Репрессиям со стороны советской власти подвергнут не был, но возможности публиковать научные труды (которые продолжал писать и после установления советской власти в Одессе) был лишён.

² «Русская речь» – ежедневная одесская монархическая газета правого толка. Издавалась в 1905-1917 гг. Была крупнейшей и влиятельнейшей на Юге России. Редакторы: В. Ф. Дашкевич-Чайковский; с № 106 – М. В. Лебедев; с № 152 – П. И. Слюсаревский; с № 451 – Н. В. Азаров; с № 505 – Г. А. Демкович; с № 691 – Г. О. Вольский. Издатели: И. А. Микулин; с № 243 – Н. В. Азаров; с № 1640 – общество «Русская речь» в лице уполномоченного Н. В. Азарова. Выходила в объеме 4-6 с., тираж в 1915 г. – 5 тыс. экз. При газете издавались бесплатные иллюстрированные приложения.

³ «Одесский листок» – популярная газета либерального направления, выходившая на русском языке в Одессе с 1880 до февраля 1920 г. В конце 1890 г. тираж газеты составлял от 10 тыс. экз., после революции 1905-1907 гг. – от 12 до 40 тыс. в день. Газета освещала местную и общероссийскую общественно-политическую жизнь, публиковала корреспонденции и статьи о деятельности земств, положении крестьянства, нуждах Юга России, вопросах самоуправления. Редакция газеты находилась в доме редактора газеты В. В. Навроцкого (ул. Ланжероновская, 8).

⁴ Штерн Сергей Федорович (С. Федорович) (1886-1947) – издатель, публицист, общественный деятель. В одесский период жизни – помощник присяжного поверенного, доверенное лицо страховой конторы и экспедиции Ф. Штерна; сотрудник «Одесского листка»; казначей Общества вспомоществования литераторам и ученым. С 1919 г. – в эмиграции, где основал (в 1922 г.) и был председателем Одесского землячества в Париже. В 1930-х гг. печатался в «Последних новостях». В годы Второй мировой войны участвовал во французском Движении Сопротивления.

⁵ «Свободное слово» – неперIODическая одесская газета, выходившая в 1917-1918 гг., орган независимой русской мысли. Вышло 7 номеров. Последний номер увидел свет в феврале 1918 г. Редактор-издатель – И. И. Дусинский.

⁶ «Русское собрание» – одна из старейших правомонархических, православно-консервативных общественно-политических организаций (партий) России, действовавшая с 1900 по 1917 гг.

⁷ Коновницын Алексей Иванович (1855-1919) – граф, один из организаторов и руководителей право-монархического движения в Одессе, член главного совета партии «Союз русского народа».

Список использованных источников и литературы

1. Государственный архив Одесской области (ГАОО). – Ф. 45 : Новороссийский университет, оп. 4, д. 1261 : О службе Ивана Ивановича Дусинского. – 89 л.
2. ГАОО. – Ф. 45, оп. 19, д. 296 : [Личное дело студента] Дусинский Иван Витальевич [Иванович]. – 3 л.
3. *Арктур*. Основные вопросы внешней политики России в связи с программой нашей военно-морской политики [Текст] / [И. И. Дусинский]. – Одесса : Рус. речь, 1908. – 539 с.
4. *Березин С. Е.* Антиквед, бібліотекар, публіцист: нові матеріали к біографії І. І. Дусинського [Текст] / С. Е. Березин // Вісн. Одес. нац. ун-ту. Сер.: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – 2011. – Т. 16, вип. 1/2. – С. 243-252.
5. *Галяс В. Т.* Русский историк-славист А. В. Флоровский [Текст] / В. Т. Галяс // Дерибасовская-Ришельевская. – Одесса, 2003. – № 15. – С. 9-24.
6. *Деревицкий А. Н.* Отзыв о сочинении на тему «Греческий эпипикии и Вакхилид», представленном на соискание медали [Текст] / А. Н. Деревницкий // Зап. Импер. Новорос. ун-та. – 1903. – Т. 9, ч. оф. – С. 9-15.
7. *Дугин А. Г.* Геополитика [Текст] : учеб. пособие для вузов / А. Г. Дугин. – М., 2011. – 583 с.
8. *Дусинский И. И.* В ожидании давно назревшей реформы [Текст] / И. И. Дусинский // Изв. Одес. библиогр. о-ва при ИМУ. – 1914. – Т. 3, вып. 2. – С. 65-88.
9. *Дусинский И. И.* Геополитика России [Текст] / И. И. Дусинский. – М., 2003. – 320 с.
10. *Дусинский И. И.* Годы назревания и год перелома: 1914 г. в мировой политике [Текст] / И. И. Дусинский // Одес. листок. – 1914. – № 352 ; 1915. – № 1.
11. *Дусинский И. И.* [Рецензия] [Текст] / И. И. Дусинский // Журн. М-ва нар. просвещения. – 1908. – Дек. – С. 414-418. – Рец. на кн.: Коган П. [С]. Очерки по истории древних литератур. Т. 1 : Греческая литература / П. Коган. – М., 1907.
12. *Дусинский И. И.* [Рецензия] [Текст] / И. И. Дусинский // Журн. М-ва нар. просвещения. – 1913. – Май. – С. 237-239. – Рец. на кн.: Бицилли П. М. Тацит и римский империализм / П. М. Бицилли. – Одесса, 1912.
13. *Дусинский И. И.* О занятиях Сократа поэзией [Текст] / И. И. Дусинский // Летопись Ист.-филол. о-ва при Импер. Новорос. ун-те. – 1905. – Т. 12. – С. 247-274.
14. *Казанский П. Е.* Задачи Одесского отделения Импер. Общества востоковедения [Текст] / П. Е. Казанский. – Одесса : Рус. речь, 1916. – 8 с.
15. *Кирюшина М. К.* Геополитические идеи И. И. Дусинского [Текст] / М. К. Кирюшина // Schola : сб. науч. ст. фак. политологии МГУ. – М., 2010. – С. 91-97.
16. *Ковтуненко М. К.* «Панславянский идеал» И. И. Дусинского [Электронный ресурс] / М. К. Ковтуненко // Материалы Международного молодежного научного форума «Ломоносов – 2011» : 18-я междунар. науч. конф. студ., аспирантов и молодых ученых «Ломоносов» (11-15 апр. 2011, г. Москва). – Режим доступа: http://lomonosovmsu.ru/archive/Lomonosov_2011/1432/27536_2b8d.pdf. – Загл. с экрана.
17. *Музичко О. Є.* Історико-філологічні кабінети у структурі вищої освіти в Одесі наприкінці XIX – першій третині XX ст. [Текст] / О. Є. Музичко // Вісн. Одес. нац. ун-ту. – 2011. – Т. 16, вип. 1/2 (5/6) : Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – С. 253-268.
18. Одесса в эпоху войн и революций, 1914-1920 [Текст] / сост.: В. Р. Файтельберг-Бланк, В. Савченко. – Одесса : Оптимум, 2008. – 336 с.
19. Одесский мартиролог [Текст] : данные о репрессированных Одессы и Одесской области за годы советской власти : историко-мемориальное издание / сост.: Л. В. Ковальчук, Г. А. Разумов. – Одесса : ОКФА, 2005. – Т. 3. – 896 с.
20. *Пацев А.* Иран в геополитической конструкции И. И. Дусинского [Текст] / А. Пацев // Иранский мир и Юг России : прошлое и современные перспективы. – Ростов-н/Д., 2004. – С. 171-172.
21. *Подрезова М. А.* Библиотекари Одесского (Новороссийского) университета – мировой науке [Текст] / М. А. Подрезова, В. В. Самодурова // Вісн. Одес. нац. ун-ту. – 2008. – Т. 13, вип. 8 : Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – С. 11-22.
22. *Попова Т. Н.* Бициллиеведение [Текст] : информационно-аналитические комментарии / Т. Н. Попова // Ейдос : альманах теорії та історії іст. науки. – 2008. – Вип. 3. – С. 389-423.
23. *Репников А. В.* Консервативные концепции переустройства России [Текст] / А. В. Репников. – М., 2007. – 520 с.
24. Русский консерватизм середины XVIII – начала XX века [Текст] : энциклопедия / под ред. В. В. Шелохаева. – М., 2010. – 639 с.
25. *Смолин М. [Б].* Дусинский Иван Иванович – русский геополитик, политический публицист, панславист [Электронный ресурс] / М. Смолин // Фонд имперского возрождения : исслед. аналит. центр. – Режим доступа: <http://www.fondiv.ru/articles/6/169/>. – Загл. с экрана.

26. Смолин М. [Б]. Дусинский Иван Иванович [Электронный ресурс] / М. Смолин // Институт русской цивилизации. Большая энциклопедия русского народа. – Режим доступа: <http://www.rusinst.ru/articletext.asp?tzd=1&id=391&abc=1>. – Загл. с экрана.
27. Смолин М. [Б]. Дусинский Иван Иванович [Электронный ресурс] / М. Смолин // Хронос. – Режим доступа: http://www.hrono.info/biograf/bio_d/dusinski.php. – Загл. с экрана.
28. Смолин М. Б. Энциклопедия имперской традиции русской мысли [Текст] / М. Б. Смолин. – М., 2005. – 432 с.
29. Суханек Л. Славянский мир и Европа [Текст] / Л. Суханек // Государство, религия, церковь в России и за рубежом. – 2009. – № 4. – С. 113-116.

References

1. Gosudarstvennyy arkhiv Odesskoy oblasti [State Archives of Odesa Region]. Fund 45, inventory 4, dossier 1261, 89 p.
2. Gosudarstvennyy arkhiv Odesskoy oblasti [State Archives of Odesa Region]. Fund 45, inventory 19, dossier 296, 3 p.
3. Arktur. Osnovnyye voprosy vneshney politiki Rossii v svyazi s programmoy nashey voyenno-morskoy politiki [The main issues of Russia foreign policy in connection of the our naval policy program]. Odessa, 1908, 539 p.
4. Berezin S. E. Antikoved, bibliotekar, publitsist: novyye materialy k biografii I. I. Dusinskogo [A scholar of antiquity, librarian and publicist: new items in the biography of Dusinsky Ivan]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Ser.: Bibliotekoznavstvo, bibliohrafoznnavstvo, knyhoznnavstvo*. 2011, vol. 16, no 1/2, pp. 243-252.
5. Galyas V. T. Russkiy istorik-slavist A. V. Florovskiy [Russian historian of Slavic Studies Florovskiy A. V.]. *Deribasovskaya-Rishelyevskaya*. Odessa, 2003, no. 15, pp. 9-24.
6. Derevitskiy A. N. Otryv o sochinenii na temu «Grecheskiy epinikiy i Vakkhilid», predstavlenno na soiskaniye medali [A review on an essay «Greek epinicium and Bacchylides», presented for obtaining a medal]. *Zapiski Imperatorskogo Novorossiyskogo universiteta*. 1903, vol. 9, pp. 9-15.
7. Dugin A. G. *Geopolitika* [Geopolitics]. Moscow, 2011, 583 p.
8. Dusinskiy I. V ozhidanii davno nazrevshey reformy [Waiting for a long-overdue reform]. *Izvestiya Odesskogo bibliograficheskogo obshchestva pri INU*. 1914, vol. 3, no. 2, pp. 65-88.
9. Dusinskiy I. I. *Geopolitika Rossii* [Russian geopolitics]. Moscow, 2003, 320 p.
10. Dusinskiy I. I. Gody nazrevaniya i god pereloma: 1914 g. v mirovoy politike [The years of maturing and a year of crisis: 1914 in World Politics]. *Odesskiy listok*. 1914, no. 352, 1915, no. 1.
11. Dusinskiy I. I. [Review of the book: Kogan P. *Ocherki po istorii drevnikh literatur. T. 1: Grecheskaya literatura* [The studies on the history of ancient literature. V. 1 : Greek literature]. Moscow, 1907]. *Zhurnal Ministerstva narodnogo prosveshcheniya*. 1908, December, pp. 414-418.
12. Dusinskiy I. I. [Review of the book: Bitsilli P. M. *Tatsit i rimskiy imperializm* [Tacitus and Roman imperialism]. Odessa, 1912]. *Zhurnal Ministerstva narodnogo prosveshcheniya*. 1913, May, pp. 237-239.
13. Dusinskiy I. I. O zanyatiyakh Sokrata poeziyey [About studies of Socrates on the poetry]. *Letopis Istoriko-filologicheskogo obshchestva pri Imperatorskom Novorossiyskom universitete*. 1905, vol. 12, pp. 247-274.
14. Kazanskiy P. E. *Zadachi Odesskogo otdeleniya Imperatorskogo Obshchestva vostokovedeniya* [The tasks of Odessa department of Imperial Society of oriental studies]. Odessa, 1916, 8 p.
15. Kiryushina M. K. Geopoliticheskiye idei I. I. Dusinskogo [Geopolitical ideas of Dusinsky I. I.]. *Schola*. Moscow, 2010, pp. 91-97.
16. Kovtunen M. K. «Panslavianskiy ideal» I. I. Dusinskogo [«Pan-Slavic ideal» of Dusinsky I. I.]. *Materialy Mezhdunarodnogo molodezhnogo nauchnogo foruma «Lomonosov – 2011»: 18-ya mezhdunar. nauch. konf. stud., aspirantov i molodykh uchenykh «Lomonosov» (11-15 apr. 2011, g. Moskva)* [Materials on the International Youth Science Forum «Lomonosov-2011»: The 18-th International scientific conference of students, graduates and young scientists «Lomonosov» (11-15 apr. 2011, Moscow)]. Available at: http://lomonosovmsu.ru/archive/Lomonosov_2011/1432/27536_2b8d.pdf (accessed 14 October 2013).
17. Muzychko O. Ye. Istoryko-filolohichni kabinyety u strukturi vyshchoi osvity v Odesi naprykintsi XIX – pershii tretyni XX st. [The cabinets in the structure of higher historical and philological education in Odesa at the end of 19th century – the first third of the 20th century]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Ser.: Bibliotekoznavstvo, bibliohrafoznnavstvo, knyhoznnavstvo*, 2011, vol. 16, no. 1/2 (5/6), pp. 253-268.
18. *Odessa v epokhu voyn i revolyutsiy, 1914-1920* [Odessa during the age of wars and revolutions]. Odessa, 2008, 336 p.

19. *Odesskiy martirolog: dannyye o repressirovannykh Odessy i Odesskoy oblasti za gody sovetskoy vlasti* [Odessa martyrology: figures on repressed of Odessa and Odessa region during the Soviet period]. Odessa, 2005, vol. 3, 896 p.
20. Patsev A. Iran v geopoliticheskoy konstruktsii I. I. Dusinskogo [Iran's geopolitical structure of Dusinsky I. I.]. *Iranskiy mir i Yug Rossii: proshloye i sovremennyye perspektivy* [Iran's World and South Russia: history and modern prospect]. Rostov-on-Don, 2004, pp. 171-172.
21. Podrezova M. A., Samodurova V. V. Bibliotekari Odesskogo (Novorossiyskogo) universiteta – mirovoy nauke [The contribution of the librarians of the Odessa (Novorossiysky) University to the world science]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Ser.: Bibliotekoznavstvo, bibliohrafoznavstvo, knyhoznavstvo*. 2008, vol. 13, no. 8, pp. 11-22.
22. Popova T. N. Bitsilliyevedeniye [The studies on Bitsilli]. *Eydos*. 2008, no. 3, pp. 389-423.
23. Repnikov A. V. *Konservativnyye kontseptsii pereustroystva Rossii* [The conservative concept of rebuilding Russia]. Moscow, 2007, 520 p.
24. Shelokhayev V. V., red. *Russkiy konservatizm serediny XVIII – nachala XX veka* [Russian conservatism of the middle of 18th – the beginning of the 20th century]. Moscow, 2010, 639 p.
25. Smolin M. B. Dusinskiy Ivan Ivanovich – russkiy geopolitik, politicheskii publitsist, panslavist [Dusinsky Ivan Ivanovich – Russian geopolitician, politic publicist and panslavist]. *Fond imperskogo vrozozhdeniya* [Fund of Imperial Renaissance]. Available at: <http://www.fonddiv.ru/articles/6/169/> (accessed 10 October 2013).
26. Smolin M. B. Dusinskiy Ivan Ivanovich [Dusinsky Ivan Ivanovich]. *Institut russkoy tsivilizatsii* [The Institute of Russia civilization]. Available at: <http://www.rusinst.ru/articletext.asp?rzd=1&id=391&abc=1> (accessed 10 October 2013).
27. Smolin M. B. Dusinskiy Ivan Ivanovich [Dusinsky Ivan Ivanovich]. *Khronos*. Available at: http://www.hrono.info/biograf/bio_d/dusinski.php. (accessed 10 October 2013).
28. Smolin M. B. Entsiklopediya imperskoy traditsii russkoy mysli [Encyclopaedia of Imperial tradition of Russian thought]. Moscow, 2005, 432 p.
29. Sukhanek L. Slavyanskiy mir i Yevropa [The Slavic world and Europe]. *Gosudarstvo, religiya, tserkov v Rossii i za rubezhom*. 2009, no. 4, pp. 113-116.

Поступила 10.10.2013

В. В. Самодурова,

головний бібліотекар Наукової бібліотеки
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна
тел. (0482) 34 77 89
e-mail: library@onu.edu.ua

**ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ІЗГОЙ:
ЖИТТЯ І СМЕРТЬ І. І. ДУСИНСЬКОГО (1879-1919)**

Резюме

У статті показана трагічна доля старшого помічника бібліотекаря бібліотеки Новоросійського університету, відомого сучасному читачеві як російський геополітик, політичний публіцист та панславіст, який на початку ХХ ст., напередодні світових воєн вказав усім нам на сьогодення і природне місце Росії в конгломераті політичних інтересів різних держав. Загинув у застінках НК в червні 1919 р.

Ключові слова: історія Одеси, Новоросійський університет, І. І. Дусинський, геополітика, панславізм, ВНК, контррозвідка, репресії.

V. V. Samodurova,
Chief Librarian
Scientific Library of the
Odessa I. I. Mechnikov National University
24, Preobrazhenskay St., Odessa, 65082, Ukraine
Tel. (0482) 34 77 89
e-mail: library@onu.edu.ua

**GEOPOLITICAL OUTLAW:
THE LIFE AND DEATH OF DUSINSKY I. I. (1879-1919)**

Summary

The purpose of the article is Dusinsky I. I., who graduated from the Novorossiysk University at the beginning of the 20th C. , and who had been serving as a library assistant at the University library for a long time. Being left by the Historical-philological department for preparing an academic degree, he gradually moved from common literary activity to publicistic work, and became the author of a number of acutely political articles, where the ideas of Russian foreign policy were freely expressed on the eve of the historical cataclysms. As a result of using the biographical method of investigation, i.e. studying personality in the historical context, the author of the article applied the archive materials, stored in the State Archives of Odesa Region and re-published archival investigation files from the archives of the Security Service of the Odessa region, as well as the materials on the history of the Novorossiysk University, stored in stocks of Scientific library of Odesa I. I. Mechnikov National University.

In result of studying of life and activities of a famous geopolitician, political publicist and pan-slavist, a fate of a single talented person in the conditions of a totalitarian regime is shown. The practical value of the work is oriented, in particular, at the historians of science, at the historians of political doctrines in Odesa I. I. Mechnikov National University.

Keywords: history of Odessa, Novorossiysk University, Dusinsky I. I., geopolitics, Pan-Slavism, Special Committee, counterespionage, repressions.

УДК 025.45(477)

О. О. Сербин,

кандидат исторических наук,
старший научный сотрудник,
заведующий отделом научной обработки литературы
Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского
пр. 40-летия Октября, г. Киев, 303039, Украина
тел.: +38 (044) 525-81-17,
e-mail: serbinoleg@rambler.ru

ПЕРВАЯ ДОКУМЕНТНАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ НА УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ: ИСТОРИЧЕСКИЙ ОБЗОР И АНАЛИЗ СТРУКТУРЫ

В статье представлено исследование истории возникновения, развития и применения Международной десятичной библиографической классификации на украинском языке. Обоснована актуальность такого исследования и сформулирована цель его проведения. Определены основные классификационные принципы исследуемой классификационной системы, её особенности механизмов индексирования.

Ключевые слова: МДБК, детерминанты, полисемичность, энциклопедичность, универсальность.

Международная десятичная библиографическая классификация (далее МДБК) – первая классификация международного типа, которая была переведена на украинский язык и вышла еще в 1919 году. Это украиноязычный сокращенный вариант тогдашней «Международной десятичной библиографической классификации» или «Руководства к международному библиографическому репертуару» (*Manuel du répertoire bibliographique universel*, 1907), что, в свою очередь, была разработана на базе «Десятичной классификации Дьюи» Международным Библиографическим институтом. Поэтому тема определения места и роли МДБК в становлении украинской библиографической культуры является, по нашему мнению, актуальной и сегодня. Непосредственно объектом данной публикации является МДБК. Предметом данной публикации является история создания и анализ структуры МДБК. Целью же данной статьи является освещение исторических аспектов создания и аналитический обзор МДБК.

Учитывая выше сказанное, МДБК – это классификационная система десятичного типа, содержание которой изложено на украинском языке и является сокращенным вариантом классификации Международного библиографического института.

Следует отметить, что основная часть работы по переводу и упорядочению МДБК проводилась не с подлинника, а уже с русского языкового аналога классификации Б. С. Бондарского [1]. Автор МДБК, Ю. А. Иванов-Меженко, тогдашний директор Главной книжной палаты, в предисловии к основным таблицам МДБК отмечал: «К сожалению, только при печати книги нам удалось достать первоисточник ... и поэтому мы вынуждены были пользоваться трудами Б. С. Бондарского ... Но все же мы успели кое-что изменить и дополнить, когда перевели некоторые места из таблиц с французского языка» [2, с. 3].

Так же, как и в Десятичной классификации Дьюи, основной ряд МДБК состоит из десяти основных разделов. Правда МДБК отличается некоторыми аспектами содержательно-структурной схемы.

Итак, говоря о «десятичности» структуры МДБК, сравнивая её с «Десятичной классификацией Дьюи», можно отметить большую детализацию информации. Даже в сокращенном варианте украиноязычной МДБК можно видеть индексы из трехзначной таблицы: 6 Прикладные знания; 62 Инженерное мастерство; 628 Санитарная гигиена; 628.1 Подача воды для города.

Такая детализация вызвана, прежде всего, тем фактом, что рассматриваемая нами классификационная система является международной, франкоязычный оригинал которой создавался большим коллективом специалистов (которые, кстати, ради сохранения статуса полной международной, не указали свои фамилии в выходных данных издания Международного библиографического института [3, с. 104]). И поэтому, чтобы осветить весь тогдашний международный репертуар изданий, нужно было создавать работоспособные индексы для каждой из существующих наук и отраслей. МДБК – классификационная система, с подробной разветвленной структурой отделов и подразделов, разделенных по десятичному принципу, принципу десятичных дробей.

Уточнение и детализация индексирования осуществлялась также и с помощью детерминант. Детерминанты нами понимаются как вспомогательные, уточняющие графические элементы акцентуального характера. Они выполнены семантически – либо отдельно, либо в виде комбинации элементов графического выражения кодирования понятий. Обычно это цифра или несколько цифр, представляющих то или иное индексное обозначение понятия, но отделены от основного индекса вспомогательными символами: скобки «()», кавычки ««»», знак равенства «=», знак бесконечности «∞», знак отношения «:», знак плюс «+», черта «-», четыре точки «....».

В МДБК представлены детерминанты формы, места, времени, языка, отношения, анализа, имени, косая черта:

1. *Детерминанты формы* выражают форму издания, т. е. его форменное выполнение: словарь, монография, собрания трудов и тому подобное. Например, 01 (058), где 01 – это общий индекс, указывающий на Библиографию, а (058) – детерминанта формы, образованная посредством самостоятельного индекса 058 – Ежегодники. Таким образом, получаем рубрику Библиографические ежегодники с индексом 01 (058).

2. Знак *косая черта* также используется для уточнения формы, но в основном в отделах разделов «Филология. Лингвистика» и «Литература. Красноречие». Так:

4 Филология. Лингвистика.

42/49 Специальная филология.

491.79 - 3 Лексикология. Словари, или Словари по лексикологии,

и

8 Литература. Изящной словесности.

89 Другие литературы.

891.7 Московская литература.

891.79 Украинская литература.

891.79 - 1 Украинская поэзия или поэзия украинская.

3. *Детерминанты места* выполняют функцию уточнения местности, географической единицы и тому подобное. Детерминанты места подразделяются на подгруппы:

Вселенная. Все страны (∞) – напр. 613.95 (∞) Детская гигиена в разных странах, где (∞) – это детерминанта бесконечности в данном контексте используется как упор на неопределенное множество стран;

Раздел поверхности (-) – напр. 641 (-11) Кулинария Востока, где (-11) – это детерминанта места «Восток»;

Геологические места и периоды (11) – напр. 596 (116.2) Животные позвоночной Юрской системы (Позвоночные животные Юрского периода), где (116.2) – это детерминанта места «Юрская система»;

Палеонтологические места или эпохи (12) – напр. 672 (12.34) Изделия скобяные и утесами, железный век, где (12.34) – это детерминанта места «Железный век»;

Физико-географические детерминанты (2) – напр. 624 (281) Мосты над реками, где (281) – это детерминанта места «Реки»;

Говоря о детерминантах места, следует отметить, что в то время Украина делилась на губернии, каждая из губерний отображалась определенным индексом в классификационной системе. «Собственно говоря, могло бы быть и более мелкое деление на уезды, округа, отделы, другое, но десятичная классификация, составляя детерминанты местности, так далеко не идет Однако этот вопрос в десятичной классификации решается ... уездные города, села, другое, указываются теми же индексами, что и губернии, только с приложениями имен собственных» – отмечал автор МДБК [2, с. 7-8].

4. *Детерминанты времени* призваны указывать на период, века, годы, месяцы и др. Они выражаются обычными комбинациями цифр, что, в свою очередь, символизирует годы, века и т. п. Эти цифровые комбинации заключаются в кавычки (напр. «в 1674» – 1674 год). Если же речь идет об определенном периоде, четко ограниченном определенными датами, тогда используется знак двоеточия (напр. «1875:1900» – период с 1875 по 1900). Когда же определяют одну дату периода, то есть начало или конец определены, используются знаки четырех точек и двоеточия (напр. «.....: 1563» – до 1563 года).

5. *Детерминанты языка* используются для определения языка произведения или издания в целом. Сказываются они теми же цифрами, но с использованием знака равно. Так: **682 (03) = 3** – *Энциклопедия по кузнечному делу на немецком языке*, где = 3 – детерминанта языка.

По сути, детерминанты языков – это цифры, которые выражают содержательно-образующие числа индексов, символизирующие ту или иную рубрику подразделения «42/49 Специальная филология», раздела «4 Филология», классификационной системы. То есть:

42 Английский язык = 2 – детерминант английского языка

48 Греческий язык = 8 – детерминант греческого языка

Вот почему детерминанты языка не используются в «профильных» разделах, таких как «Филология. Лингвистика» и «Литература. Красноречие», учитывая уже существующие в структурах данных разделов индексы, акцентирующих внимание на языке, таких как:

491.72 Филология московского языка

88 Греческая литература.

6. Когда же надо указать на отношение между значениями любых индексов МДБК, используются *детерминанты отношения* – знаки двоеточия или плюс. Знак двоеточия используется обычно почти во всех случаях, когда нужно раскрыть отношение одной рубрики к другой:

8-23:8.09 (∞) Драммы в истории мировой литературы

Знак плюс используется реже, когда речь идет об отношении совсем полярных понятий: 513 +2 (498) Геометрия и религия Румынии.

7. Среди других отличаются своей важностью и *детерминанты анализа*. Они созданы для анализа того или иного вопроса с той или иной точки зрения. Они представляют собой такие комбинации цифр – это, обязательно, два нуля и содержательно выражающая цифра; детерминанта отделяется от основного индекса точкой. Так: **332.1.006 Банковские сейфы**, где 332.1 – это банки, а .006 – детерминанта анализа «С точки зрения помещения, внутреннее оборудование».

8. *Именные детерминанты, или детерминанты имени* – указатели, предписывающие инициалы определенной персоналии или автора издания. Данные детерминанты выполняются не цифрами, а буквами (которые приводятся в скобках), символизируя те или иные инициалы:

92 (X) - Биография Богдана Хмельницкого

655.5 (Ф) - Издания Ивана Федорова

Что касается очередности расстановки детерминантов в индексе, то Ю. А. Иванов-Меженко отмечал: «Составляя подобные формулы (индексы – прим. О. О. Сербина), детерминанты надо писать в раз и навсегда принятом порядке. ... Порядок употребляется такой: *форма, место, время, язык, отношение, анализ, имя*». Говоря языком примеров, укажем на следующее:

78 (03) (479) = 91.07 - Словарь по музыке Кавказа, на русском языке, где 78 – Музыка, (03) – словари, (479) – Кавказ и = 91.07 – Русская речь.

В рассматриваемом нами издании все детерминанты вынесены и разделены по группам в отдельные Вспомогательные таблицы общих указателей. Это еще раз подтверждает факт их (детерминант) прикладного характера, т. е. основные индексы вполне возможно и при необходимости нужно использовать автономно, если издание, которое обрабатывается, вполне соответствует содержанию рубрики с индексом основных таблиц классификационной системы. Детерминанты служат для разветвленного уточнения и концептуального акцентирования тех или иных понятий.

Особого внимания заслуживает и «Алфавитный указатель к десятичным таблицам» (далее АУ). Это поисковый аппарат, состоящий из около 1600 терминов и словосочетаний, которые выступают в роли поисковых единиц. Напротив каждой такой поисковой единицы размещен соответствующий индекс, что позволяет просто и легко найти индекс в терминологическом множестве основных таблиц и осуществлять процесс индексации изданий. Данный указатель построен в соответствии с тогдашним украинским алфавитом и имеет в своем перечне термины, словосочетания и понятия на украинском языке. Что характерно именно для этого АУ – это наличие в его списке различных детерминант типа: Аравия (394); Исландский язык = 39.6 и т. д. Стоит отметить и то, что в данном перечне нашлось место как для «Завета древнего 221» так и для «Марксизма 335.5». Достаточно подробно рассмотрены определенные понятия, такие как «Библиография», «Библиотеки», «Собственность», «Право», «Философия», «Церкви» и т. д. Таким образом, АУ МДБК – это поисковый аппарат, построенный по алфавитному принципу, состоящий из около 1600 точек поиска, которые, в свою очередь, составляют систематизированный поисковый аппарат: «предмет-термин-индекс».

Учитывая выше изложенную информацию, можно говорить о наличии в МДБК основных классификационных принципов, таких как энциклопедичность, системность, растяжимость, универсальность, концентричность, мнемоничность, международность.

Энциклопедичность – принцип, характеризующий классификационную систему как интеллектуально-содержательную – такую, в которой отражено многоаспектную палитру наук, знаний и отраслей. МДБК является классификацией энциклопедического содержания, потому что детализация рубрик прямо пропорциональна толкованию понятия высшего уровня понятиями низшего (детального) уровня системы. Энциклопедичность системы также обусловлена терминологическим составом основного массива, который является кумулятивным по отношению к множеству понятий и терминов.

Системность МДБК мотивируется фундаментальными основами создания данной классификации, одной из которых является систематическое упорядочение, выстраивание понятий и соответствующих им индексов в одну цепную систему. МДБК – классификационная система, система классов, т. е. классов объективно объединенных в соответствии с общим принципом построения элементов – десятичным принципом.

Принцип растяжимости предполагает способность классификационной системы к постоянному расширению, увеличению содержательного наполнения за счет введения новых понятий и терминов с соответствующими индексами. А так как МДБК – это классификация десятичного типа, то количественное увеличение ее массива происходит за счет элементарного десятичного дробления отделов и подразделов. Важно и то, что «растяжение» классификационной системы имеет характер толерантности и дипломатичности обозначенного процесса и не влечет за собой изменение основного ряда МДБК.

Универсальность данной классификационной системы обусловлена характером ее содержания. Так как в пределах десяти разделов классификации собрано большое количество понятий и знаний из различных областей науки и техники, очевидно, что наличие такой многоаспектной информации и предопределяет универсальность содержания МДБК.

Все знания, термины, методы и подходы собраны вокруг одного элементарного обобщения, вокруг одного объединяющего ядра – принципа десятичности и, как следствие, одного основного ряда классификации, что состоит из десяти разделов (от 0 до 9). Таким образом, прослеживается определенная концентрация всех элементов классификации вокруг одного объективного фактора, что и дает возможность говорить о наличии *концентрационного принципа* данной классификации.

Если же вышеперечисленные классификационные принципы в подавляющем своем большинстве характерны и для других классификационных систем, известных до начала двадцатого века, то два следующих отличаются своей характерностью в МДБК.

Наличие в основе классификации десятичного принципа обуславливает простоту в работе с МДБК не только для специалиста, но и для читателя, который имеет опыт использования десятичных дробей. Простота деления классов и легкость их прочтения – вот основная заслуга десятичной классификации перед рецепиентом. Следует заметить и о намеренно продуманном применении одной и той же цифры для обозначения национальной принадлежности. Так, например, в разных разделах встречается одна и та же цифра акцентуального значения:

Раздел 4 «Филология» – Немецкий язык имеет индекс **43**;

Глава 8 «Литература.Красноречие» – Немецкая литература имеет индекс **83**;

В перечне детерминант места – Германия индекс (**43**);

В перечне детерминант языка – Немецкий язык имеет индекс = **3**.

Этот факт простоты запоминания и легкости в использовании понимается нами как *принцип мнемоничности* классификационной системы.

Что же касается последнего классификационного принципа, то его наличие позволяет с полной ответственностью говорить об уникальности МДБК в те времена. Ведь до появления *Manuel du répertoire bibliographique universel* в мире не было действительно международной классификации. Как отмечалось выше, МДБК разрабатывалась коллективом специалистов всего мира, и задачей специалистов было создание такой классификации, которая могла быть задействована в как можно большем количестве стран мира. МДБК в украиноязычном исполнении еще больше приумножила факт международной данной классификации. Она стала первой классификационной системой, которая была представлена на украинском языке, поэтому именно в МДБК, как ни в какой другой классификационной системе того времени, прослеживается *принцип международной* классификации.

Таким образом, МДБК – это первая, переведенная на украинский язык международная десятичная классификационная система энциклопедического и универсального содержания. Данная система была в то время оптимальна по своему содержанию. Она привлекала интеллектуальной мощью и одновременно простотой в использовании. Введение и использование детерминант, с одной стороны, имело большое значение в облегчении, упрощении и унификации процессов поиска и индексирования. С другой стороны, можно говорить и о чрезмерной запутанности при использовании детерминант, учитывая разноаспектность и полисемичность их видового представления. Так, по нашему мнению, является лишним обозначение четыре точки «....», используемое во временных детерминантах для указания начала или конца периода: «.... : 1784» – до 1784 года. Видим, что при наличии в общем перечне вспомогательных знаков детерминант, знака бесконечности «∞» (детерминанты места), следовало бы в целях уменьшения разнообразия вспомогательных отметок использовать именно знак бесконечности вместо четырех точек. И тогда бы: «∞: 1784», а не «.... : 1784». Уменьшение количества вспомогательных единиц, при наличии альтернативных, еще больше бы упростило работу с МДБК.

Можно было бы точнее и полнее выстроить структуру поиска в АУ. Стоит только добавить в индекс через запятую (или другим способом), и процесс поиска был бы еще легче. Так, вместо:

«Игрушки детские (ремесло) 688», написать:

«Игрушки детские (ремесло) 688, Стр. 53».

Подытоживая, можно констатировать, что украиноязычная МДБК была в то время не только системой, гармонично объединяющей в себе черты международной, энциклопедичности, концентричности, мнемоничности, растяжимости, универсальности и системности, не только была открыта для разностороннего, разноотраслевого документного репертуара тогдашней Украины, но и сегодня остается первой в истории украинизированной классификацией, которая своим появлением дала толчок в развитии украинской библиографической культуры.

Список использованной литературы

1. Боднарский Б. С. Сокращенные таблицы десятичной библиографической классификации / Б. С. Боднарский. – М. : Кн. маг. «Труд», 1912. – 4,5 л.
2. Іванов-Меженко Ю. Міжнародна десятична бібліографічна класифікація / Ю. Іванов-Меженко ; Гол. Книж. палата. – К., 1919. – 92 с.
3. Ковалевский Г. Г. Практическое руководство по библиотековедению / Г. Г. Ковалевский, Ю. А. Иванов-Меженко. – Петроград : Мысль, 1923. – 204 с.

References

1. Bodnarskiy B. S. *Sokrashchennyye tablitsy desyatichnoy bibliograficheskoy klassifikatsii* [Brief tables of the Decimal Bibliographic Classification]. Moscow, 1912, 4 ½ p.
2. Ivanov-Mezhenko Yu. *Mizhnarodna detsymalna bibliografichna klasyfikatsiia* [The International Decimal Bibliographic Classification]. Kyiv, 1919, 92 p.
3. Kovalevskiy G. G., Ivanov-Mezhenko Yu. *Prakticheskoye rukovodstvo po bibliotekovedeniyu* [A practical guide to the library science]. Petrograd, 1923, 204 p.

Надійшла 15.09.2013

О. О. Сербін,

кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник,
завідуючий відділом наукового опрацювання документів
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
пр. 40-річчя Жовтня, м. Київ, 303039, Україна
тел.: +38 (044) 525-81-17, e-mail: serbinoleg@rambler.ru

ПЕРША ДОКУМЕНТНА КЛАСИФІКАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ: ІСТОРИЧНИЙ ОГЛЯД І АНАЛІЗ СТРУКТУРИ

Резюме

У статті представлено дослідження історії виникнення, розвитку та застосування Міжнародної десятичної бібліографічної класифікації українською мовою. Обґрунтовано актуальність такого дослідження і сформульована мета його проведення. Визначено основні класифікаційні принципи досліджуваної класифікаційної системи, її особливості та механізми індексування.

Ключові слова: МДБК, детермінанти, полісемічність, енциклопедичність, універсальність.

О. О. Serbin

Cand. Sc (History),
Senior Researcher, Head of the systematization Department
of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine
etc. 40 years of October, 3, Kiev, 03039, Ukraine
Tel.: +38 (044) 525-81-17, e-mail: serbinoleg@rambler.ru

FIRST DOCUMENT CLASSIFICATION IN UKRAINIAN: HISTORICAL REVIEW AND ANALYSIS OF STRUCTURE

Summary

The IDBC is the subject of inquiry. The publication is concerned with the historical development, origin and analysis of the IDBC structure. The goal is to explain the historical aspects of the creation and analytical survey of the IDBC.

The investigation deals with the basic principles of historical and library research through combining scientific methods (generalization, analysis and synthesis) and special techniques. The information and archival methods are used.

Analyse the historical aspects of the creation, implementation and application of the IDBC in Ukraine; indicates the chronology and historical periods of publication and application of the IDBC in Ukrainian; analyses the fundamental and structural characteristics.

New historical facts about the adaptation, development and application of the IDBC in Ukraine are presented.

The IDBC in Ukrainian is international, encyclopedic, concentrated, mnemonic, tensile, universal and systematic classification – the first Ukrainian classification.

Keywords: the IDBC, determinants, polysemy, encyclopedic, universality.

ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 75.03(477.74-21)''1960/1970'':016

Д. В. Заболотна,

бібліотекар Наукової бібліотеки
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна
тел. (0482) 34 77 89
e-mail: library@onu.edu.ua

В. В. Савченко,

кандидат філософських наук,
доцент кафедри культурології
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
вул. Новосельського, 64, м. Одеса, 65023, Україна
тел. (048) 726 35 13;
e-mail: filosof@list.ru

ОДЕСЬКІ ХУДОЖНИКИ-НОНКОНФОРМІСТИ 1960-70-Х РР.

У статті розглядаються видання з фондів Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, що дають історичну та мистецтвознавчу характеристику одеського художнього середовища періоду 60-70-х років ХХ ст. Також аналізується література про творчий та життєвий шлях основних представників цього напрямку: О. Ануфрієва, В. Маринюка, Л. Ястреб, В. Стрельникова, В. Басанця та ін.

Ключові слова: одеський нонконформізм, одеські художники, неофіційне мистецтво, квартирні виставки.

Унікальне явище одеського нонконформізму останніми роками привертає все більше уваги з боку науковців, активно популяризується творчість художників цього напрямку у виставкових залах музеїв, галерей країни та за кордоном. Вивчення цього явища ведеться колом вітчизняних мистецтвознавців, які прагнуть дати йому обґрунтовану наукову оцінку (Т. Басанець, Є. Голубовський, Л. Медведєва, О. Петрова, О. Савицька, О. Тарасенко, О. Котова, В. Савченко та ін.). Ними друкуються статті у профільних наукових, популярних літературно-художніх журналах та регіональній пресі; організовуються виставки робіт, після проведення яких, як правило, видаються каталоги; творчість художників стає об'єктом вивчення у дисертаційних роботах та предметом виступів на конференціях. Так, зокрема, у рамках наукової програми Одеського національного університету «Феномен тоталітаризму: його прояви та шляхи подолання» проводились міжкафедральна студентська конференція, а згодом і міжнародна науково-практична конференція «Особа в тоталітарному суспільстві: рефлексії ХХІ століття», де були представлені доповіді про одеських художників-нонконформістів. Це послугувало поштовхом та зумовило актуальність вивчення матеріалів фонду Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова щодо творчості одеських нонконформістів. Наукова новизна статті полягає у спробі вперше дати бібліографічну характеристику науковим та художнім виданням, що стосуються зазначеного періоду творчості одеських нонконформістів.

Нонконформізм у мистецькому середовищі Одеси – багатогранна та різнобарвна спадщина. За словниковим визначенням нонконформізм (від англ. «незгода») –

неприйняття норм, цінностей, цілей, домінуючих у конкретній групі в конкретному суспільстві [16, с. 343]. На думку науковців, світоглядний базис нонконформізму бере свій початок ще в англіканській церкві XVI-XVII ст. та в декадентських чи абстракціоністських експериментах і течіях зламу XIX-XX ст., коли формувався новий погляд у мистецтві та суспільстві в цілому [9].

А от суспільство та мистецтво вже XX ст. формувалось під впливом таких знакових постатей, як А. Камю, Ж.-П. Сартр, М. Бердяєв. Ідеї саме цих визначних філософів-екзистенціалістів початку XX ст. суттєво вплинули на світову думку, окреслюючи основні принципи духовної свободи особистості [9]. Ілюструє погляд філософів серія московського видання «Республіка» (до 1992 р. «Политиздат»¹) – «Мыслители XX века», започаткована на початку 90-х років XX ст., представлена у фондах Наукової бібліотеки [Дод.: 3, 9, 15].

Зацікавленість і вплив ідей мислителів початку XX століття на художників-нонконформістів засвідчує інтерв'ю Фелікса Кохрихта² з Валерієм Басанцем³: «Я прочел Сартра «Слова» с восторгом, перечитываю и сегодня... Сартр – певец и толкователь одиночества... Прошли годы, и я повторяю вслед за героем Сартра: «От сомнений я, однако, не избавился, только они приняли другую форму...» [17, с. 225].

Оскільки студентська конференція проводилась у рамках наукового проекту «Феномен тоталітаризму, його прояви та шляхи подолання», то в цьому контексті, безперечно, актуальною є праця американського мислителя, політолога та історика Ханни Арендт «Джерела тоталітаризму», що є результатом глибокого вивчення явища тоталітаризму [Дод.: 1]. Вона послідовно зіставляє основні форми тоталітаризму – націонал-соціалістську та інтернаціонал-більшовистську, визначає роль, що її в тоталітарних системах відігравала ідеологія. Ця робота викликала багато дискусій, оскільки авторка в ній порівнювала риси двох політичних систем, які до цього вважалися ідеологічно протилежними: комунізм та нацизм. Книга «Джерела тоталітаризму» – безсумнівний науковий бестселер: написана наприкінці 40-х років (The Origins of Totalitarianism (перше видання – 1951 р.)), вона багаторазово перевидавалася, провокуючи гострі дискусії. Українською мовою вперше була видана у Києві у 2002 р. (перевидання у 2005 р.). У фонді Наукової бібліотеки представлено саме перше українське видання [2].

Корисним для пізнання основ та умов формування модерністичних напрямків в образотворчому мистецтві є видання «Ідеї, смисли, інтерпретації образотворчого мистецтва: українська теоретична думка XX століття» [Дод.: 36, 47], упорядником якого є проректор Львівської національної академії мистецтв Роман Миронович Яців. Перша частина видання має два розділи: «Витоки, психологія і досвіди українського модернізму» та «Український постмодернізм: ідеологія у дзеркалі творчої свободи». У першому розділі містяться праці таких видатних українських митців та діячів культури початку XX ст., як Дмитро Донцов, Василь Пачовський, Михайло Рудницький, Євген Маланюк та ін. Другий розділ представляє український постмодернізм. Це праці художників, мистецтвознавців вже XX ст.: Якова Гніздовського, Юрія Соловія, Богдана Стебельського, Петра Андрусіва та ін. У розділах антології упорядник для дослідження модернізму та постмодернізму вводить в науковий обіг маловідомі праці українських представників мистецтва, а також доповнює тексти творчими біографіями українських митців [7].

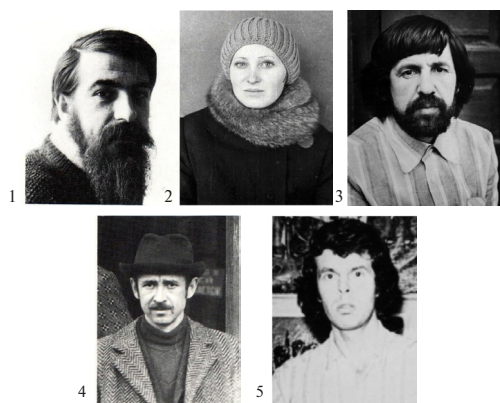
Друга частина видання продовжує розгляд різних періодів історії мистецтва XX ст. В першу чергу, це праці визначних українських науковців про історичні, культурологічні, концептуальні витоки українського мистецтва: статті Ю. Липи,

Д. Віконської, Д. Антоновича, Є. Бачинського. Наступний розділ подає мистецьку характеристику другої половини ХХ століття. Унікальним за структурою та змістом є третій розділ – «Формально-ідейний спектр українського постмодернізму: автор – смислові посили – шляхи відчитувань». Це передруки та спеціально написані для антології роздуми та погляди сучасних митців та культурологів як на модерне, так і на постмодерне мистецтво. У цьому ж розділі містяться теоретичні думки про свободу мистецтва та живопису Валерія Басанця, Сергія Савченка⁴, Олександра Стівбура⁵, Віктора Маринюка⁶ та Людмили Ястреб⁷. Сергій Савченко та Віктор Маринюк згадують буремні 60-70-ті – з їхніми заборонами виставкової діяльності та альтернативними квартирними експозиціями, з підозрами КДБ та конфліктами в Одеському художньому училищі, зі знайомством із західним модерним мистецтвом та першими власними спробами творити за вільними канонами світовідчуття. Та більша частина статей розкриває головне художнє кредо митців – свободу: «Мистецтво, живопис є втілення того, що в мені є надзвичайного», – В. Маринюк [7, ч. 2, с. 524]; «Дух творчості живе за законами свободи і там де хоче... Натхнення є шлях, Божий засів пізнання свободи», – В. Басанець [7, ч. 2, с. 507].

Отже, неофіційний мистецьких рух Одеси 60-80-х рр. ХХ ст., що формувався в умовах тоталітарної системи, прагнув до свободи вираження і зображення у творчості, що йшло урозріз до офіційного «партійного» мистецтва Радянського Союзу. Саме явище нонконформізму базувалося на тенденціях західноєвропейського та американського авангарду, де панував пошук нових форм мистецтва. Характеристика мистецького руху подається в учбовій культурологічній літературі (підручниках та словниках) [Дод.: 24-32] та статтях з періодичних видань. Зокрема, Л. Медвідь подає таке визначення: «Нонконформізм – це інакший художній стан, інша якість життя... намір здолати загальноприйнятну форму художнього мислення і взамін дати їй особову, індивідуальну і тим змістову» [10, с. 133, 135].

Таким чином, у 60-70-ті роки складається «одеська група» митців. Порівняно з іншими містами, де творчі інтереси художників були дуже розрізнені, в Одесі на той час функціонувало активне творче середовище, яке мало своє внутрішнє життя – з виставками у квартирах, самвидавчими каталогами, постійним спілкуванням. Все це вплинуло на створення певної мистецької єдності, яка не виключала існування індивідуальних шляхів і тяжіння до інших напрямів [11, с. 117, 173]. Зі спогадів учасника цього руху Валерія Басанця: «Злам 50-60-х років минулого століття. Зустрічі та знайомства на вступних іспитах до Одеського державного художнього училища. Початок дружби, що триває не одне десятиліття. Першоосновою, рушієм їхнього прагнення стати митцями було усвідомлене відчуття свого покликання – самореалізація в мистецтві» [3, с. 59].

Ядро групи складала п'ятірка близьких друзів: О. Ануфрієв⁸, В. Стрельников⁹, Л. Ястреб, В. Маринюк, В. Басанець (іл. 1). Саме вони є ключовими особистостями цього напрямку. Як згадує О. Ануфрієв: «Звичайно, ми

Іл. 1. Одеські художники нонконформісти:
1) О. Ануфрієв, 2) Л. Ястреб, 3) В. Маринюк,
4) В. Басанець, 5) В. Стрельников

були різні, але нас міцно поєднувала творчість» [8, с. 12]. Це підтверджується і словами В. Маринюка: «Видатні художники, як правило, не вписуються в якийсь один напрям в мистецтві: він для них завузкий. Вони самі – напрям» [7, т. 2, с. 524]. Вони починали творити як невелика група однодумців, що прагнула до створення незаангажованого соцреалістичними кліше мистецтва, та поступово створена ними атмосфера «вільного» модерністського мистецтва почала приваблювати митців різних вікових категорій та стильових поглядів. Це і старше покоління (Олег Соколов¹⁰, Юрій Єгоров¹¹, Юрій Коваленко¹²), й однолітки, що шукали себе у європейському модернізмі (В. Хрущ¹³, С. Сичов¹³, В. Сад, В. Цюпко, О. Стівур, С. Савченко та ін.). Й усі ці естетичні пошуки набули вагомого значення для формування цього самобутнього явища нонконформізму.

На основні відмінні риси їхньої творчості вказує В. Савченко, називаючи основні естетичні, соціальні та етичні орієнтири. На думку дослідника, естетичні пошуки власної мови вираження у мистецтві, соціальний масштаб феномену та етичне підґрунтя сформували непересічне й унікальне явище, що дало поштовх для подальшого розвитку мистецтва Одеси та країни в цілому, навчивши і навчаючи завше керуватись свободою самовираження авторського стилю [15, с. 5-9].

Отже, перейдемо безпосередньо до характеристики видань з фондів Наукової бібліотеки, що стосуються цього неповторного явища.

Важливим виданням для вивчення нонконформізму є збірник статей «Чёрный квадрат над Чёрным морем» [Дод.: 65] (іл. 2), укладачами якого стали безпосередні учасники цього руху та колекціонери творчості художників: Євген Голубовський і Фелікс Кохріхт, а також Тетяна Щурова. Збірник містить статті мистецтвознавців, художників, журналістів, присвячені історії авангардного мистецтва Одеси від В. Кандінського до авангарду дев'яностих. В книгу ввійшли різні за характером матеріали: дослідження (Олени Шелестової, Михайла Рашковецького, Ольги Савицької), спогади (Євгена Голубовського, Михайла Обуховського), розділи з невиданих книг. Це яскраво підкреслює таку важливу особливість

Іл. 2.

видання, як закладений у нього принцип свободи. Оскільки авторами публікацій є мистецтвознавці, бібліографи, художники, журналісти, то й характер публікацій відрізняється своєю стилістикою. Стаття Євгена Голубовського «Там все Европой дышит, веет...» – це спогади про обставини знайомства та подальшої дружби та співпраці журналіста з групою авангардних художників, це спроби характеристики історичного часу та основних якостей творчих індивідуальностей. На думку Є. Голубовського, група сформувалась у будинку-майстерні Олександра та Маргарити Ануфрієвих, де збирались їхні однодумці: Валерій Басанець, Віктор Маринюк, Валентин Хрущ, Людмила Ястреб, Володимир Стрельников, Станіслав Сичов [17, с. 9]. Євген Голубовський згадує скрутні матеріальні часи для художників, але ці труднощі лише загартовували творчість і міцно об'єднували їх у дружнє товариство: «Каждый приходивший в гости, давал по десять рублей, а затем, собрав рублей 500, разыгрывали 10 картин. Трудно даже представить, что так дешево стоила живопись, но, увы, это был единственный способ дать этим молодым людям продержаться... Не все воспринимали творчество этих художников того периода как

некий революционный авангард. Оно естественно вписывалось в мировую культуру, но для чиновников, как от Союза художников, что тут греха таить и скрывать, так и от любых отделов искусств, это была крамола, и чем им непонятнее, тем, значит, вреднее» [17, с. 10].

Не менш цікавими є й наступні «різнобарвні» за стилістикою написання статті. Оригінальною за змістом є стаття про Віктора Маринюка, яка являє собою збірку спогадів С. Ануфрієва, В. Басанця, М. Глядченка, В. Цюпка, С. Савченка, М. Степанова, які з боку колег-художників дають оцінку його таланту. Статті доктора мистецтвознавства Олександра Федорука про художника С. Савченка та аналітичні дослідження Ольги Савицької про Ю. Сторова, В. Цюпка та скульптора М. Степанова являють собою ґрунтовні наукові оцінки творчості художників. Під загальною назвою «Апологія Мамаю» у статті надається слово В. Басанцю, М. Степанову, В. Цюпку [17, с. 5], які є ключовими особистостями творчого об'єднання «Мамай» – так назвали себе дев'ять одеських митців (В. Басанець, І. Божко, В. Маринюк, С. Савченко, В. Сад, М. Степанов, О. Стовбур, В. Стрельников, В. Цюпка), які продовжували лінію нонконформістського мистецтва вже в нових умовах і були водночас показово зорієнтовані на відродження традицій національного мистецтва.

Корисним для подальших наукових розвідок є додаток до збірника – список літератури про український художній авангард, а також іменний покажчик.

Цінними стають каталоги виставок та приватних зібрань, які зазвичай виходять малим накладом та стають виключно подарунковими виданнями. Такими важливими виданнями для ілюстрації творчості одеських художників з фондів Наукової бібліотеки стали видання каталогів вітчизняних колекціонерів (М. Кнобеля, Ф. Кохрихта, Л. Іванової) та галерей (Artgallery «Triton», «NT-Art»).

Галерея сучасного мистецтва «NT-Art» була заснована у 2006 р. Основою колекції є понад 200 творів мистецтва другої половини ХХ ст. Відмінною якістю галереї є її активна видавнича діяльність. Якісна поліграфічна продукція демонструє виставкові проекти. Так, у фондах Наукової бібліотеки наявні такі каталоги, як «Бебеля, 19: квартирні виставки (Одесса, 1975-1979)», «Юрий Егоров: живопись», «Как молоды вы были...: одесские художники-нонконформисты (60-е-80-е годы ХХ в. в собраниях Феликса Кохрихта и Анатолия Дымчука» [6].

Каталог «Бебеля, 19: квартирні виставки (Одесса, 1975-1979)» [Дод.: 44] (іл. 3) відкривається яскравим есе-спогадом Євгена Голубовського, який чітко помітив контрасти соціалістичних реалій Радянського Союзу: «Есть типографии, но все читают самиздат, есть радиоточка, но все глушилки слушают «Свободу» или «Голос Америки», есть музеи, выставочные залы, но художников, не вписывающихся в рамки соцреализма, туда не берут, а не вписавшиеся в систему интеллигенты открывают для них двери своих квартир. Приходите, звоните, смотрите, покупайте картины пока ещё непризнанных гениев» [4, с. 3].

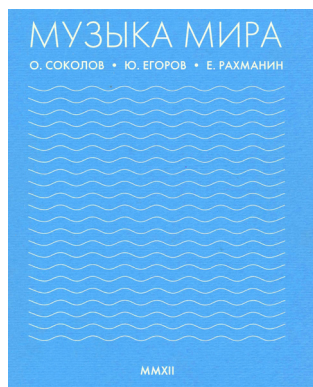
Вступні статті до каталогу Є. Голубовського та Є. Терещенка розкривають історію квартирних виставок в Одесі з погляду учасників цього руху. Це розповіді про перші квартирні виставки Олега Соколова у 1961 р., виставки родини Ануфрієвих на вул. Осіпова, виставки Володимира Стрельникова на квартирі Алли Шевчук у провулку Чайковського та про найвідоміші та

Іл. 3.

наймасовіші – у квартирі джазового музиканта Володимира Асрієва [4, с. 4], на які друкувались спеціальні об'яви та запрошення. Навіть емігрувавши, В. Асрієв продовжував підтримувати одеських авангардистів, відкривши у Великобританії галерею сучасного українського мистецтва, що й досі існує в Інтернет-режимі. Свою ж колекцію полотен він перед від'їздом передав до фонду Одеського літературного музею.

Квартирні виставки – то була альтернатива усім офіційним виставковим залам, до яких доступ багатьом з митців цього напрямку було закрито. То було природне прагнення митця поділитись власними поглядами та творами з іншими митцями та простими відвідувачами. Це не був політичний бунт, це був бунт художника проти усіх обмежувальних рамок. Так зазначає і Євген Терещенко: «Они не обвиняли существующую власть и ее идеологию, не осуждали ее, не боролись с ней. Они просто упорно отстаивали свою свободу в выборе формы и изобразительных инструментов для более эффективного творчества» [4, с. 7].

Іл. 4.

Завдяки «NT-Artgallery» та Одеському музею західного та східного мистецтва було реалізовано проєкт «Музыка Мира» [Дод.: 56], що об'єднав творчість Олега Соколова, Юрія Єгорова, Євгена Рахманіна темою музики як втілення ритмічної основи творів цих митців, в яких музика сприймається в філософсько-онтологічному вимірі – як вираз першооснови гармонії Всесвіту (іл. 4). Ось що пише про саму ідею куратор проєкту кандидат філософських наук, мистецтвознавець Віра Савченко: «Было необычайно интересно взглянуть на их искусство в ключе глубинных взаимоотношений с музыкой. С музыкой не только и не столько как одним из видов в общей системе искусств, а как квинтэссенцией, первообразом эстетического постижения мироустройства, ощущения и понимания изначальной музыкально-гармоничной основы мира в ее почти невыразимой сущности» [13, с. 3].

Музика моря як образ Безкінечного у Юрія Єгорова, музика Космосу в Олега Соколова, музичність контурів та ліній гір Євгена Рахманіна – усе це відтворює беззвучну досконалість Музики Світу. Каталог додатково містить вступну статтю куратора проєкту, хронологічний перелік виставкової діяльності зазначених художників та короткі біографічні відомості про них.

Художній проєкт «Образ мышления», що відбувався у музеях і галереях Одеси у вересні-жовтні 2010 р., організований філософським факультетом Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, об'єднав мистецькі та науково-просвітні заходи. Це був ряд лекцій, виставок, майстер-класів, що проходили в рамках широкої теми взаємозв'язку мистецтва з філософією. В межах проєкту слухачів знайомили з творчістю одеських художників-нонконформістів. З короткою характеристикою результатів проєкту можна ознайомитись у виданому до проєкту каталозі, а також у спеціальному додатку до методичного посібника з музеології В. Савченко [Дод.: 60].

Важливими ілюстративними виданнями про творчість одеських художників зазначеного періоду є каталоги приватних колекцій.

Видання «Мистецтво Одеси в колекції Михайла Кнобеля» [Дод.: 55] було унікальним явищем свого часу (іл. 5). Його приватна колекція є однією з найбільших зібрань вітчизняного мистецтва ХХ ст. Сучасне мистецтво Одеси ще з се-

редини 80-х років стає предметом його особливої уваги. У 1993 р. відбулася перша виставка в Одеському художньому музеї, а у 1998 р. – в Одеському музеї західного та східного мистецтва. Робота над представленим виданням тривала близько п'яти років. І праця авторів була гідно оцінена: це видання отримало премію ім. К. Паустовського. Вступними статтями до альбому є матеріали про Михайла Кнобеля, його колекціонерські уподобання та характеристику його зібрання творчості одеських нонконформістів. Це передмови Григорія Міщенка, Олександра Федорука, Тетяни Басанець, Миколи Маричевського, невеличкі коментарі-роздуми В. Басанця, О. Волошинова, М. Степанова, О. Стовбура. Перед цим статтям слово Михайло Кнобель, в якому він розповідає про власні колекціонерські уподобання (улюбленими він називає роботи Ю. Єгорова, О. Волошинова, В. Цюпка, В. Басанця, О. Стовбура та Є. Рахманіна) та принципи: «Мені стало цікаво бути в колі художників, у їхніх майстернях. Маючи вже десяток придбаних, написаних олією полотен, почав усвідомлювати, що світ малярства захоплює мене по-справжньому... Спілкування з художниками стало постійною необхідністю. Визначилась мета: представити в колекції одеську школу малярства 60-90-х років... Якщо мене питають, про що я мрію, то це – створення Музею сучасного мистецтва в Одесі» [12, с. 6-7].

Далі у каталозі розташовані репродукції картин за алфавітним порядком авторів. Безцінним додатком виступають фотографії з особистого архіву колекціонера (фотографії з виставок М. Кнобеля та фото з митцями) та довідки про художників. Текст видання подається паралельно українською, англійською та німецькою мовами.

Каталог приватного зібрання живопису Одеси з колекції Людмили Вікторівни Іванової [Дод.: 63] є репрезентацією творчості одеських художників другої половини ХХ ст. Укладачі Ольга та Андрій Тарасенко згрупували полотна за жанровим та стилістичним принципами: портрети, плернерний живопис, графіка, натюрморти (Л. Дюльфан), фольклоризм (Ю. Коваленко, В. Алтанець), міфологізм (В. Басанець, В. Маринюк), експресіонізм (С. Сичов), абстракціонізм (Є. Рахманін). Видання містить короткі біографічні відомості про авторів. Вступним компонентом до розділів виступають короткі характеристики мистецьких напрямків та інтерв'ю з художниками.

Охарактеризовані вище видання у першу чергу є гарним ілюстративним матеріалом, а от безпосередню інформацію про творчий шлях художників, мистецтвознавчу оцінку їхньому стилю та полотнам зокрема варто шукати у статтях з профільних періодичних видань, а також у регіональній та вітчизняній пресі, оскільки на даний час монографічних досліджень цього періоду, окрім дисертаційних робіт з питань мистецького та інтелектуального нонконформізму, досить мало, тому саме в періодичних виданнях міститься лівова частка інформації про художників зазначеного періоду, адже у статті зазвичай подається і короткий науково-художній аналіз творчості митця, й репродукції його картин. Проаналізувавши характер видань, у яких частіше за все можна знайти інформацію про творчу діяльність митців, зазначимо, що основним джерелом стають такі регіональні літературно-художні альманахи, як «Дерибасовская-Ришельевская» та «Море», а також вітчизняні профіль-

Іл. 5.

Іл. 6. Періодичні літературно-художні видання

ні мистецтвознавчі журнали, як «Образотворче мистецтво», «Галерея» та «Музейний провулок» (іл. 6). Керуючись методом суцільної вибірки, нами були переглянуті усі випуски цих журналів, представлені у фондах Наукової бібліотеки, на основі чого було доповнено бібліографічний список і статтями по окремим персоналіям митців. Отже, подаємо короткий огляд видань.

Журнал «Образотворче мистецтво» – науково-популярне видання, що висвітлює сучасний стан, історію та теорію українського мистецтва. Засноване у жовтні 1933 р., виходить з 1934 р. З 1991 р. виходить як видання Національної спілки художників України. У рубриках журналу містяться статті про українських ху-

дожників та мистецькі школи, репродукції їхніх робіт, а також матеріали про образотворчу освіту та теорію мистецтвознавства, виставкову діяльність в Україні та досвід зарубіжних країн.

Безцінним для історії образотворчого мистецтва Одеси є перший номер 2009 р., який з нагоди сімдесятиліття Одеської організації Спілки художників України було цілковито присвячено митцям нашого міста. У ньому містяться різні за жанром статті таких знаних мистецтвознавців в цій галузі, як Тетяна Басанець, Ольга Котова, Віра Савченко, Іва Павельчук, Олександр Федорук, Олена Шелестова та ін. Це і розгорнуті мистецтвознавчі аналітичні статті (статті Іви Павельчук про Людмилу Ястреб та Віктора Маринюка; Миколи Рашковецького про Євгена Рахманіна, Тетяни Басанець про Володимира Стрельникова та Олега Волошинова, Віри Савченко (під псевдонімом Ніка Кіпіані) про Сергія Савченка) і короткі замітки щодо конкретних репродукцій картин, зокрема композиція «ХХІІ» Василя Сада (Олександр Федорук). Це також інтерв'ю: розмова Тетяни Басанець з Олександром Стовбуром; Володимира Кабаченка з Анатолієм Димчуком. Різні за розміром та жанром, проте усі матеріали дають професійний погляд на творчі портрети художників, що відкривають нам також загальну характеристику історичного часу та спільні творчі спрямування групи нонконформістів. Ось що пише Іва Павельчук, характеризуючи творчість Віктора Маринюка: «Мистецький продукт, що його створював В. Маринюк упродовж 1965-1969 рр., був народжений не прагненням малювати «проти комуністичної диктатури», а елементарним намаганням зберегти себе в бурхливому соціальному потоці експансії духу» [14, с. 60]. Цими словами можна дати визначення основних рис усього явища нонконформізму, що набуло своїх регіональних особливостей під впливом теплої одеської клімату, особливої одеської атмосфери, що має своєрідну і географічну, і соціально-психологічну специфіку.

Наступним інформативним виданням виступає «Галерея» – щоквартальне видання, засноване у 1999 р., видавцем якого є Асоціація артгалерей України, співзасновником якої є галерея «Совіарт», яка має власне видавництво, де й виходила друком «Галерея». Видання представляє галерейне життя України: музеї сучасного мистецтва, фотографії та відгуки з арт-проектів, статті мистецтвознавців [5].

У 2004 р. на базі Центру сучасного мистецтва «Совіарт» відбувся цикл виставок та публікацій про «неофіційну» Одесу 60-80-х рр. ХХ ст., куратором проекту якого була Тетяна Басанець. Саме в цій науковій розробці містяться статті Ольги Котової «Неофіційна Одеса 1960-1980-х» (2004, № 1) та Тетяни Басанець «Одеса 1960-

1990-х. Что-то вроде мемуаров» (2004, № 2/3). Стаття О. Котової – це фрагмент її дисертаційного дослідження про зазначений період одеського мистецтва, в якій подається своєрідна хронологія становлення мистецького напрямку нонконформізму в Одесі, а також короткі мистецтвознавчі характеристики творчості художників. А стаття Тетяни Басанець – це особисті спогади про когорту одеських митців.

Невичерпним джерелом інформації про одеських нонконформістів є альманах «Дерибасовская-Ришельевская», який виходить щоквартально з 2000 р. (іл. 7). Ідейним натхненником і головним розповсюджувачем альманаху є Всесвітній клуб одеситів, а засновником та видавцем – компанія «Пласке», завдяки яким випуски альманаху регулярно презентуються в Одеському літературному музеї та передаються до бібліотек міста. Альманах розкриває історичні, мистецькі, літературно-критичні сторінки життя Одеси минулого та сьогодення [1]. Унікальністю мистецьких матеріалів альманаху є те, що його редактори (Фелікс Кохрихт та Євген Голубовський) особисто були знайомі з одеськими художниками-нонконформістами, були активними учасниками їхніх квартирних виставок, згодом ставали колекціонерами їхніх робіт, а в наш час – популяризаторами творчості. Статті альманаху з розділу «Искусство-Жизнь-Искусство» – це неповторні замальовки учасників цього мистецького руху як у прозовій формі мемуарів, так і у жартівливій віршованій формі (наприклад, поезії В. Наумця про кожного з художників-нонконформістів у 36-у випуску альманаху). Безцінним це видання роблять також фотографії з особистих архівів авторів.

Ще одне літературно-художнє регіональне видання – альманах «Море», видавцем якого є Одеська обласна організація Національної спілки письменників України, а головним редактором Геннадій Щипківський. Кожен випуск видання оформлюється репродукціями картин одеських митців, серед яких представлені і художники-нонконформісти. Репродукції розміщуються в самому тексті, виступаючи ілюстраціями до художніх творів, та на обкладинці. Зазвичай на 3-й сторінці обкладинки розміщена стаття про творчий шлях і доробок митця, чиїми репродукціями проілюстровано номер, а також короткі біографічні відомості про нього.

Отже, підсумовуючи сказане, слід зазначити, що на матеріалах фондів Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова було укладено перелік джерел щодо історії розвитку одеського художнього нонконформізму, який внутрішньо поділяється на тематичні розділи («Духовна свобода особистості», «Нонконформізм як явище культури 60-70-х років ХХ ст.», «Одеський нонконформізм», «Додатковий список за персоналіями художників»). У розділах списку представлена різнопланова література: збірники статей, автореферати, каталоги виставок, учбова та довідкова література, статті з профільних періодичних видань та з регіональної преси. Як вже зазначалося, останніми роками зростає інтерес до творчості художників середини ХХ ст., що становили опозицію до офіційного мистецтва Радянського Союзу, тому підбір наукової літератури зазначеної тематики може послугувати як науковцям та студентам, так і широкому колу читачів, яких зацікавить тема нашого дослідження для подальших інтелектуальних пошуків.

Іл. 7. Сторінками видання «Дерибасовская-Ришельевская»

Примітки

¹ Видавництво «Политиздат» було засноване у 1918 р. За роки існування неодноразово змінювало назви – «Коммунист», «Партиздат», «Госполитиздат», а вже з 1963 р. отримало назву «Политиздат». Після заборони діяльності КПРС, у кінці 1991 р. на базі видавництва «Политиздат», що втратило статус центрального політичного видавництва країни та яскраво виражену партійність, було створено видавництво «Республіка», що спеціалізується на виданнях гуманітарного профілю, друкує офіційні документи та матеріали вищих органів законодавчої та виконавчої влади Російської Федерації.

² Фелікс Кохрихт – одеський журналіст, автор історико-краєзнавчих робіт, ведучий теле- та радіопрограм, колекціонер, голова ради Центру сучасного мистецтва, редактор журналу «Одесса» (до 1996 р.) та альманаху «Дерибасовская-Ришельевская» (з 2000 р.).

³ Валерій Басанець (11.01.1941 р. н.) – один із засновників неонконформістського мистецтва Одеси. Учасник республіканських та всесоюзних виставок, а також трьох бієнале «Імпреза» (гран-прі на бієнале у 1989 р.). Учасник неофіційної виставки у Мюнхені «Сучасне мистецтво з України» (1979). Член Національної спілки художників України. Працює в галузі живопису, графіки, скульптури.

⁴ Сергій Савченко (1949 р. н.) – живописець, графік, скульптор, художник монументального мистецтва. Член Національної спілки художників України, заслужений художник України. Учасник багатьох індивідуальних, групових, українських та міжнародних виставок. Лауреат міжнародної бієнале «Імпреза». Член творчих об'єднань «Човен» і «Мамай».

⁵ Олександр Стовбур (1943 р. н.) – живописець, графік, представник неонконформістського руху, учасник неофіційних виставок в Одесі, Москві, Ленінграді. Член національної спілки художників. Член творчих об'єднань «Човен» і «Мамай». Працює в галузі станкового живопису і графіки, монументально-декоративного мистецтва.

⁶ Віктор Маринюк (10.04.1939) – один з засновників та лідерів неонконформістського руху Одеси. З 1969 р. експонує свої твори на неофіційних виставках Одеси, Москви, Ленінграда. Полотно характеризується яскравим декоративним національним елементом. Учасник міжнародних бієнале «Імпреза», бієнале «Відродження», виставки «Українське мистецтво ХХ століття, виставки у Вашингтоні. У 1996 р. – перша персональна виставка в Одесі. Член Національної спілки художників України.

⁷ Людмила Ястреб (1945-1980) – один з лідерів та «муза» неонконформістського руху Одеси. Учасник несанкціонованих виставок в Одесі та Москві. В 1976 р. на власні кошти організувала квартирну виставку своїх робіт та видала каталог до неї. 1982 – посмертна персональна виставка робіт в Одесі. Її улюблені образи – це жіночі постаті у естетиці ренесансних Мадонн, тому мистецтвознавці характеризують її стиль як необароко.

⁸ Олександр Ануфрієв (02.08.1940 р. н.) – один з засновників неонконформістського мистецтва Одеси. У квартирі Олександра та Маргарити Ануфрієвих проходили неофіційні виставки молодих авангардистів Одеси. З 1964 р. бере участь в неофіційних виставках Одеси, Москви, Ленінграда, експонує свої твори за кордоном. Нині проживає у США. Образні уподобання творчості художника – постаті янголів.

⁹ Володимир Стрельников (25.10.1939) – художник-неонконформіст. З 1974 р. бере участь у неофіційних виставках у Москві, Ленінграді, Одесі. Улюблені образи – архітектурні, космічні та дохристиянські мотиви. Нині мешкає у Мюнхені (Німеччина) та з 1990-х років постійно приїздить до України з персональними виставками.

¹⁰ Олег Соколов (1919-1990) – художник-абстракціоніст Одеси. Майже все життя працював науковим співробітником Одеського музею західного та східного мистецтва, згодом завідувачим експозиції у ньому. Своєю творчістю ще у 1950-х роках заклали основи для подальшого розвитку одеського авангардного мистецтва.

¹¹ Юрій Єгоров (1926-2008) – лідер одеської школи живопису, випускник монументального відділу Вищого художньо-промислового училища імені В. Мухоміної (Росія). Член Національної спілки художників України. Заслужений діяч культури України. Учасник багатьох групових та персональних виставок в Україні та за кордоном.

¹² Юрій Коваленко (1931-2004) – живописець, графік, скульптор. Учасник виставок з 1968 р. У творчості домінують національні мотиви. Член Національної спілки художників України.

¹³ Валентин Хрущ та Станіслав Сичов – одеські художники-неонконформісти, організатори неофіційної виставки власних творів під назвою «Сичик+Хрущик» на паркані біля Одеського театру опери та балету (1967). Тим самим вони висловили протест проти заборони виставлятися їм в офіційних залах.

Список використаної літератури

1. Альманах «Дерибасовская-Ришельевская» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.odessitclub.org/publications/almanac/alm_about.php. – Заголовок з екрана.
2. *Арендт Х.* Джерела тоталітаризму [Текст] / Х. Арендт ; пер. з англ.: В. Верлок, Д. Горчаков ; наук. ред. К. Ю. Гломозда. – К. : Дух і літера, 2002. – 575 с.
3. *Басанець В.* Одеська школа сьогодні [Текст] / В. Басанець, О. Савицька // Образотворче мистецтво. – 2004. – № 3. – С. 59-61.
4. Бебеля, 19 : квартирні виставки. Одеса, 1975-1979 [Текст] : [каталог виставки 3-24 марта 2013 г.] / текст В. Асриев, Е. Терещенко, Е. Голубовский ; DymchukGallery, NT-ArtGallery. – [Одеса, 2013]. – 35 с.
5. Галерея [Електронний ресурс] : [журнал] / Асоціація артгалерей України. – Режим доступу: <http://www.soviart.com.ua/artjournal/>. – Заголовок з екрана.
6. Галерея NT-Art [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nt-art.net/>. – Заголовок з екрана.
7. Ідеї, смисли, інтерпретації образотворчого мистецтва : українська теоретична думка ХХ століття [Текст] : антологія / упоряд. Р. М. Яців ; Львів. нац. акад. мистецтв, Ін-т народознавства НАН України. – Львів, 2012. – Ч. 1. – 231 с. ; Ч. 2. – 832 с.
8. *Котова О.* Неофіційна Одеса 1960-1980-х [Текст] / О. Котова // Галерея. – 2004. – № 1. – С. 12-13.
9. *Котова О. О.* Нонконформізм в образотворчому мистецтві Одеси як явище культури 60-80 років ХХ століття [Текст] : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : 26.00.01 / О. О. Котова. – К., 2008. – 20 с.
10. *Медвідь Л.* Нонконформізм як явище культури 60-х років [Текст] / Л. Медвідь // Сучасність : література, наука, мистецтво, суспільне життя. – 2002. – № 12. – С. 132-139.
11. *Меднікова Г. С.* Український андеграунд (мистецтво 60-х – початку 80-х років) [Текст] // Меднікова Г. С. Українська і зарубіжна культура ХХ століття : навч. посібник / Г. С. Меднікова. – К. : Знання, 2002. – С. 115-173.
12. Мистецтво Одеси в колекції Михайла Кнобеля [Текст] : альбом / авт. проекту М. З. Кнобель ; ред.-упоряд.: М. З. Кнобель, М. М. Маричевська ; літ. ред.: А. М. Маричевська, А. С. Глушак. – Львів : ПТБФ «Афіша», 2002. – 192 с. – Текст парал. укр., англ., нім.
13. Музыка Мира (О. Соколов. Ю. Егоров. Е. Рахманин) [Текст] : каталог виставок арт-проекта / сост. каталога: В. Савченко, Е. Шелестова ; вступ. ст. В. Савченко. – Одеса : Optimum, 2012. – 48 с. : ил.
14. Образотворче мистецтво [Текст] : видання Національної спілки художників України / гол. ред. О. Федорук. – 2009. – № 1. – 150 с.
15. *Савченко В. В.* Одеський нонконформізм 1960-1980-х років [Електронний ресурс] : до аналізу явища / В. В. Савченко. – Режим доступу: <http://liberte.onu.edu.ua/info/iskusstvo>. – Заголовок з екрана.
16. *Хоруженко К. М.* Культурологія [Текст] : энциклопедический словарь / К. М. Хоруженко. – Ростов-на Дону : Феникс, 1997. – 639 с.
17. Черный квадрат над Черным морем [Текст] : материалы к истории авангардного искусства Одессы. ХХ век / отв. ред. О. Ф. Ботушанская ; сост. Е. М. Голубовский [и др.]. – Одеса : Друк, 2001. – 263 с.

References

1. *Almanakh «Deribasovskaya-Rishelyevskaya»* [Anthology «Deribasovskaya-Rishelyevskaya»]. Available at: http://www.odessitclub.org/publications/almanac/alm_about.php (accessed 21 September 2013)
2. *Arendt Kh. Dzherela totalitaryzmu* [The Origins of Totalitarianism]. Kyiv, 2002, 575 p.
3. *Basanets V., Savytska O.* Odeska shkola sohodni [Odessa school today]. *Obrazotvorche mystetstvo*, 2004, no. 3, pp. 59-61.
4. *Bebelya, 19: kvartirnyye vystavki, Odessa, 1975-1979* [Bebelya Street, 19: apartment exhibitions, Odessa, 1975-1979]. Odessa, 2013, 35 p.
5. *Halereia* [The gallery]. Available at: <http://www.soviart.com.ua/artjournal/> (accessed 21 September 2013)
6. *Halereia «NT-Art»* [The gallery «NT-Art»]. Available at: <http://www.nt-art.net/> (accessed 21 September 2013)
7. *Idei, smysly, interpretatsii obrazotvorchoho mystetstva: ukrainska teoretychna dumka XX stolittia: antolohiia* [Ideas, sense, interpretation of the art: Ukrainian theoretical conception of the 20th century: anthology]. Lviv, 2012, vol.1, 231 p.; vol. 2, 832 p.
8. *Kotova O. O.* Neofitsiina Odessa, 1960-1980 [Unofficial Odessa, 1960-1980]. *Halereia*, 2004, no.1, pp. 12-13.

9. Kotova O. O. *Nonkonformizm v obrazotvorchomu mystetstvi Odesy yak yavyshche kultury 60-80 rokiv XX stolittia. Avtoref. dys. kand. mystetstvoznavstva* [Nonconformism in the Odessa art as a phenomenon of culture of the 60-80s 20th century. Cand. Art science. Abstract]. Kyiv, 2008, 20 p.
10. Medvid L. Nonkonformizm yak yavyshche kultury 60-kh rokiv [Nonconformism as a phenomenon of culture of the 1960s]. *Suchasnist*, 2002, no. 12, pp. 132-139.
11. Miednikova H. S. *Ukrainska i zarubizhna kultura XX stolittia* [Ukrainian and foreign culture of the 20th century]. Kyiv, 2002, 214 p.
12. *Mystetstvo Odesy v koleksii Mykhaila Knobel* [Odessa Art in the collection of Mykhail Knobel]. Lviv, 2002, 192 p.
13. *Muzyka Mira (O. Sokolov. Yu. Yegorov. Ye. Rahmanin): katalog vystavok art-proekta* [The music of the world (O. Sokolov. Yu. Egorov. Ye. Rahmanin): catalogue of the exhibition of art- project]. Odessa, 2012, 48 p.
14. *Obrazotvorche mystetstvo* [Art]. Kyiv, 2009, no. 1, 150 p.
15. Savchenko V. V. *Odeskyi nonkonformizm 1960-1980-kh rokiv: do analizu yavyshcha* [Odessa nonconformism in 1960-1980: the analysis of the phenomenon]. Available at: <http://liberte.onu.edu.ua/info/iskusstvo> (accessed 21 September 2013).
16. Khoruzhenko K. M. *Kulturologiya*. [Culturology]. Rostov-na-Donu, 1997, 639 p.
17. *Chernyy kvadrat nad Chernym morem: materialy k istorii avangardnogo iskusstva Odessy. XX vek* [A black square on the Black Sea: the materials to the history of Odessa vanguard art, 20th century]. Odessa, 2001, 263 p.

Надійшла 20.09.2013

Додаток

Історія одеського нонконформізму 60-70-х років ХХ ст.

І. Духовна свобода особистості, проблеми свободи творчості

1. Арендт Х. Джерела тоталітаризму / Х. Арендт ; пер. з англ.: В. Верлок, Д. Горчаков ; наук. ред. К. Ю. Гломозда. – К. : Дух і літера, 2002. – 575 с. **171/6684**
2. Арнхейм Р. Искусство и визуальное восприятие / Р. Арнхейм ; пер. с англ. В. Н. Самохин ; общ. ред. и вступ. ст. В. Шестаков. – М. : Прогресс, 1974. – 392 с. **14/2645**
3. Бердяев Н. А. Философия свободного духа / Н. А. Бердяев. – М. : Республика, 1994. – 480 с. – (Мыслители ХХ века). **11-а/1064**
4. Бердяев Н. А. Философия свободы / Н. А. Бердяев ; сост., вступ. ст. и коммент. В. В. Шкода. – М. : Фолио ; АСТ, 2002. – 733 с. – (Вершины человеческой мысли). **11-а/1273**
5. Бердяев Н. А. Философия свободы. Смысл творчества / Н. А. Бердяев ; вступ. ст., сост., подгот. текста, примеч. Л. В. Поляков. – М. : Правда, 1989. – 607 с. – (Из истории отечественной философской мысли). **11-а/796**
6. Бранский В. П. Искусство и философия : роль философии в формировании и восприятии художественного произведения на примере истории живописи / В. П. Бранский. – Калининград : Янтарный сказ, 1999. – 703 с. **12/6473**
7. Гайденко П. П. Парадоксы свободы в учении Фихте / П. П. Гайденко ; отв. ред. Т. И. Ойзерман ; АН СССР, Ин-т философии. – М. : Наука, 1990. – 129 с. **12/5796**
8. Диалектика свободы как творчества : [сб. ст.] / отв. ред. Ж. М. Абдильдин ; АН Казахской ССР, Ин-т философии и права. – Алма-Ата : Наука, 1989. – 231 с. **12-а/16450**
9. Камю А. Бунтующий человек. Философия. Политика. Искусство : пер. с фр. / А. Камю ; общ. ред., сост. и предисл. А. М. Руткевич. – М. : Политиздат, 1990. – 415 с. – (Мыслители ХХ века). **12/5806, 5809**
10. Камю А. Творчество и свобода : статьи, эссе, записные книжки / А. Камю ; предисл. и сост. К. Долгов ; коммент. С. Зенкин ; ред. З. Федотова ; пер. с фр.: С. Великовский [и др.]. – М. : Радуга, 1990. – 602 с. – (ХХ век. Писатель и время). **45/2281**
11. Ницше Ф. В. Человеческое, слишком человеческое : книга для свободных умов / Ф. В. Ницше ; науч. ред., предисл. и примеч. К. А. Свасьян ; пер. с фр. С. Л. Франк. – М. : Акад. проект, 2007. – (Философские технологии). **12/7389**
12. Ноговицын О. М. Ступени свободы : логико-исторический анализ категории свободы / О. М. Ноговицын. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1990. – 190 с. **12/5862**
13. Личность : альманах Л / гл. ред. Б. И. Коваль ; Рос. акад. естественных наук, Ин-т федерализма и гражд. о-ва. – М., 2000. – Вып. 6 : Личность и свобода. – 68 с. **12-а/17730.**
14. О свободе : антология мировой либеральной мысли (1-я половина ХХ века) / сост.: М. А. Абрамов, М. М. Федорова ; отв. ред. М. А. Абрамов ; Ин-т философии РАН. – М. : Прогресс-Традиция, 2000. – 694 с. **152/3218**
15. Сартр Ж.-П. Бытие и ничто : опыт феноменологической онтологии / Ж.-П. Сартр ; пер. с фр. и примеч. В. И. Колядко. – М. : Республика, 2000. – 639 с. – (Мыслители ХХ века). **12/6528**

16. Сенека Л. А. Если хочешь быть свободным / Л. А. Сенека, Ф. Д. С. Честерфилд, А. Моруа ; сост. М. В. Легостаева. – М. : Политиздат, 1992. – 381 с. **12/6034**
17. Столяров А. А. Свобода воли как проблема европейского морального сознания : очерки истории : от Гомера до Лютера / А. А. Столяров. – М. : Греко-латининский кабинет Ю. А. Шичалина, 1999. – 208 с. **12-а 17928**
18. Табачковський В. Г. Людина в цивілізації ХХІ століття : проблема свободи / В. Г. Табачковський, М. О. Булатов, Т. В. Лютий [та ін.] ; відп. ред. В. Г. Табачковський ; НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. – К. : Наук. думка, 2005. – 270 с. **12/7261**
19. Філософсько-антропологічні студії-2001 : розум, свобода та долі діалектики : (до 80-річчя Марії Злотіної) / упоряд. В. Г. Табачковський. – К. : Стило, 2001. – 357 с. **12-а/17876**
20. Фромм Э. Бегство от свободы : пер. с англ. / Э. Фромм ; общ. ред. и послесл. П. С. Гуревич. – М. : Прогресс, 1990. – 271 с. **14/5126**
21. Художник и общество : свобода личности и свобода творчества : сб. ст. / сост.: Н. А. Анастасьев, В. М. Литвинов. – М. : Худ. лит., 1980. – 300 с. **83/10028, 10144**
22. Шопенгауэр А. Свобода воли и нравственность / А. Шопенгауэр ; общ. ред., сост., введ.: А. А. Гусейнов, А. П. Скрипник. – М. : Республика, 1992. – 448 с. – (Б-ка этической мысли). **12/6007**
23. Янагида К. Философия свободы / К. Янагида ; пер. с яп.: М. Г. Прокас, Л. Ш. Шахназарова ; общ. ред. В. В. Ковыженко. – М. : Соцэкгиз, 1958. – 211 с. **12/2919, 6279**

II. Словникові визначення культури 60-70 років

24. Большая энциклопедия : в 62 т. / ред. С. А. Кондратов. – М. : Терра, 2006. – Т. 33. – 591 с. – *Зі змісту: нонконформизм: с. 18.* **236/466**
25. Кононенко Б. И. Большой толковый словарь по культурологии / Б. И. Кононенко. – М. : Вече ; АСТ, 2003. – 512 с. – *Зі змісту: абстракция художественная: с. 18; контркультура: с. 195-196.* **12-а/18079**
26. Кононенко Б. И. Культурология в терминах, понятиях, именах : справ. учеб. пособие / Б. И. Кононенко. – М. : Щит-М, 2001. – 405 с. – *Зі змісту: абстракционизм: с. 6; авангардизм: с. 7; андеграунда искусство: с. 19; контркультура: с. 111.* **12-а/17919, 17920**
27. Кравченко А. И. Культурология : словарь / А. И. Кравченко. – М. : Акад. проект, 2000. – 671 с. – *Зі змісту: контркультура: с. 256; «неофициальное искусство»: с. 401.* **12-а/17930, 17836**
28. Культурология ХХ в. : в 2 т. / гл. ред. С. Я. Левит. – СПб. : Унив. книга, 1998. – Т. 1 : А-Л. – 447 с. – *Зі змісту: контркультура: с. 322-324.* **87.66/К906**
29. Культурология ХХ в. : словарь / ред. Ж. М. Арутюнова. – СПб. : Унив. книга, 1997. – 640 с. – *Зі змісту: контркультура: с. 190-192; концептуализм, концептуальное искусство: с. 196-199.* **12-а/17648**
30. Руднев В. Энциклопедический словарь культуры XX века : ключевые понятия и тексты / В. Руднев. – М. : АГРАФ, 2001. – 600 с. – *Зі змісту: авангардное искусство: с. 14; концептуализм: с. 191.* **12-а/17911**
31. Хоруженко К. М. Культурология : энциклопедический словарь / К. М. Хоруженко. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1997. – 639 с. – *Зі змісту: абстрактное*

искусство: с. 10; контркультура: с. 217; концептуальное искусство: с. 219; культура андеграунда: с. 229; нонконформизм: с. 343. 12-а/17685

32. Энциклопедический словарь по культурологии / под общ. ред. А. А. Радугина. – М. : Центр, 1997. – 478 с. – *Зі змісту: контркультура: с. 198-199. 12-а/17672*

III. Нонконформізм як явище суспільства та культури 60-70-х років

33. Діброва В. Оманливі радощі нонконформізму / В. Діброва // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2012. – № 1. – С. 175-180. **16/325**
34. Закович М. М. Культурологія : українська та зарубіжна культура : навч. посібник / М. М. Закович, І. А. Зязюн, О. М. Семашко [та ін.] ; за ред. М. М. Закович. – 2-е вид., стереотип. – К. : Знання, 2006. – 567 с. – (Вища освіта XXI століття). **12-а/18176**
35. Заплотинська О. О. «Формалізм чи новаторство?» : інтелектуальний нонконформізм в офіційному дискурсі 1960-1970-х рр. в Україні / О. О. Заплотинська // Укр. іст. журн. – 2006. – № 1. – С. 145-157. **81/660**
36. Ідеї, смисли, інтерпретації образотворчого мистецтва : українська теоретична думка XX століття : антологія / упоряд. Р. М. Яців. – Львів, 2012. – Ч. 1. – 231 с. **83/16433**
37. Ильин В. А. Групповое давление и групповое влияние : конформизм, нонконформизм, личностное самоопределение / В. А. Ильин, М. Ю. Кондратьев // Социальная психология и общество. – 2012. – № 1. – С. 44-58. **16/394**
38. Крупник Л. Мистецький нонконформізм середини 60-х – середини 80-х років XX століття (на прикладі українського кіно) / Л. Крупник // Історія в школі. – 2011. – № 11/12. – С. 5-10. **15-ж/573**
39. Крючкова В. А. Антиискусство : теория и практика авангардистских движений / В. А. Крючкова. – М. : Изобраз. искусство, 1985. – 304 с. – (Искусство и борьба идеологий). – *Зі змісту: Авангардизм 60-х – начала 70-х годов: с. 193-277. 83/12677*
40. Медвідь Л. Нонконформізм як явище культури 60-х років / Л. Медвідь // Сучасність : література, наука, мистецтво, суспільне життя. – 2002. – № 12. – С. 132-139. **207-а/475**
41. Молева Н. Когда отшумела оттепель... : [изобразительное искусство, театр, музыка, архитектура 60-х гг. XX в.] / Н. Молева. – М. : Изд-во МПИ, 1991. – 165 с. **83/15403, 15474**
42. Петрова О. М. Мистецтвознавчі рефлексії : історія, теорія та критика образотворчого мистецтва 70-х років XX століття – початку XXI століття : зб. ст. / О. М. Петрова. – К. : Академія, 2004. – 397 с. **12/7266**
43. Якимович А. "Искусство после катастрофы" : художественная культура советского региона (семантический аспект) / А. Якимович // Советское искусствознание. – 1991. – Вып. 27. – С. 24. **83-в/468**

IV. Одеський нонконформізм

Книги:

44. Бебеля, 19 : квартирные выставки Одессы, 1975-1979 : [каталог выставки 3-24 марта 2013 г.] / текст: В. Асриев, Е. Терещенко, Е. Голубовский ; Dumchuk Gallery, NT-Art Gallery. – [Одесса, 2013]. – 35 с. **83/16434**
45. Галкер Я. А. Одеський художній музей : альбом / Я. А. Галкер. – К. : Мистецтво, 1986. – 160 с. : цв. ил. **83/13108**

46. Юрий Егоров : живопись : каталог выставки 22.02.2008-21.03.2008 / NT-Art gallery ; авт. вступ. ст. В. Савченко. – Одесса : NT-Art gallery, 2008. – 40 с. : ил. **83/16433**
47. Ідеї, смисли, інтерпретації образотворчого мистецтва: українська теоретична думка XX століття : антологія / упоряд. Р. М. Яців. – Львів, 2012. – Ч. 2. – 829 с. **83/16433**
48. Изобразительное искусство Одессы : живопись, графика, скульптура / авт.-сост. В. Д. Власов. – М. : Совет. художник, 1981. – 184 с. – *Представлено роботи Басанця В., Волошинова О., Єгорова Ю.* **83/10470**
49. Как молоды вы были... : одесские художники-нонконформисты 60-е-80-е годы XX в. в собраниях Феликса Кохрихта и Анатолия Дымчука : [каталог выставки 03.09.2008-03.10.2008] / [NT-Art gallery] ; авт. вступ. ст. С. Князев. – Одесса : NT-Art gallery, 2008. – 63 с. : ил. **83/16435**
50. Криштопенко В. Одесский художественный музей / В. Криштопенко. – Одесса : Маяк, 1989. – 64 с. **Фельдман/217**
51. Маринюк В. Живопис. Графіка. Скульптура / В. Маринюк. – К. : Софія-А, 2006. – 128 с. : іл. **Смынтына/1259**
52. Материалы международной научной конференции «Возвращение авангарда» (1-4 июня 2004 г., г. Одесса) / Одес. лит. музей ; отв. ред. Т. И. Липтуга ; науч. ред. А. Е. Парнис ; сост.: А. Е. Парнис, А. Л. Яворская. – Одесса, 2012. – 416 с. **83/16425**
53. Меднікова Г. С. «Неофіційне мистецтво» СРСР 60-х років / Г. С. Меднікова // Меднікова Г. С. Українська і зарубіжна культура XX століття : навч. посібник / Г. С. Меднікова. – К. : Знання, 2002. – С. 108-115. **79-а/7333**
54. Меднікова Г. С. Український андеграунд (мистецтво 60-х – початку 80-х років) / Г. С. Меднікова // Меднікова Г. С. Українська і зарубіжна культура XX століття : навч. посібник / Г. С. Меднікова. – К. : Знання, 2002. – С. 115-173. **79-а/7333**
55. Мистецтво Одеси в колекції Михайла Кнобеля : альбом / авт. проекту М. З. Кнобель ; ред.-упоряд.: М. З. Кнобель, М. М. Маричевська ; літ. ред.: А. М. Маричевська, А. С. Глушак. – Львів : ПТБФ «Афіша», 2002. – 192 с. – Текст парал. укр., англ., нім. – *Представлено роботи Ануфрієва О., Басанця В., Волошинова О., Єгорова Ю., Коваленка Ю., Маринюка В., Наумця В., Рахманіна Є., Сичова С., Степанова М., Стовбура О., Стрельникова В., Хруща В., Цюпка В., Ястреб Л.* **83/15879**
56. Музыка мира (О. Соколов. Ю. Егоров. Е. Рахманин) : каталог выставок арт-проекта / сост. каталога: В. Савченко, Е. Шелестова ; вступ. ст. В. Савченко. – Одесса : Optimum, 2012. – 48 с. : ил. **83/16427**
57. Виктор Павлов : живопись, графика / NT-Art gallery ; авт. текста И. Гусев. – Одесса : NT-Art gallery, 2008. – 47 с. **83/16456**
58. Н. К. Рерих и его современники. Коллекции и коллекционеры : материалы науч.-практ. конф. 2005-2006 / сост.: Е. Г. Петренко, К. Е. Шундяк ; Одес. Дом-музей им. Н. К. Рериха. – Одесса : Астропринт, 2008. – 631 с. **83/16204**
59. Н. К. Рерих и его современники. Коллекции и коллекционеры : материалы науч.-практ. конф. (Одесса, 2009) / Одес. Дом-музей им. Н. К. Рериха ; гл. ред. Е. Г. Петренко. – Одесса, 2010. – 567 с. **83/16376**
60. Савченко В. В. Методичні вказівки з курсу «Музеологія» : для студ. спец. «культурологія» / В. В. Савченко. – Одеса : ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2012. – 35 с. **15/11588**

61. Савченко В. В. Робоча програма і методичні вказівки до курсу "Історія образотворчого мистецтва" для студ. культурологічного від-ня філос. ф-ту (згідно з вимогами кредитно-модульної системи) / В. В. Савченко. – Одеса : ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2011. – 21 с. **83/16350**
62. Савченко В. В. Среди образов и смыслов : сб. ст. о современном искусстве / В. В. Савченко. – Saarbrücken : LAP LAMBERT Acad. Publishing, 2013. – 90 с. – *Зі змісту: Про проект «Образ мислення» (Одеса, 2010): с. 35-39; проект «Музика світу» (Одеса, 2012): с. 46-52; проект «Образ мислення» (Одеса, 2012): с. 52-56. Репозитарій ОНУ*
63. Собрания живописи Одессы Людмилы Викторовны Ивановой : вторая половина 20 века / сост.: Л. В. Иванова, О. А. Тарасенко, А. А. Тарасенко. – К. : Альма-пресс, 2004. – 167 с. – *Представлено роботи Алтанця В., Басанця В., Дюльфана Л., Єгорова Ю., Коваленка Ю., Маринюка В., Рахманіна Є., Сичов С.* **83/16066**
64. Творческое наследие семьи Рерихов в свете мировой культуры : материалы науч.-практ. конф. 1999-2004 гг. / ред.: Е. Петренко, М. Л. Линник. – Одесса, 2005. – 311 с. **83/16045, 16046**
65. Черный квадрат над Черным морем : материалы к истории авангардного искусства Одессы. XX век / Одес. гос. науч. б-ка им. М. Горького ; отв. ред. О. Ф. Бо-тушанская ; сост. Е. М. Голубовский [и др.]. – М. : Друк, 2001. – 263 с. : ил. **83/15835**
66. Art galary "Triton" : каталог выставки / Art galary "Triton". – Одесса, 2007. – 17 с. : ил. – (Южнорусская школа художников). – *Представлено роботи О. Соколова, О. Ануфрієва, Ю. Коваленка, О. Волошинова, В. Наумця, О. Стівбура, С. Сичова, В. Хруща, Л. Ястреб.* **83/16135**

Статті:

67. Арсеньєва Т. Неложная поэзия «Маяя» / Т. Арсеньєва // Вечерняя Одесса. – 2012. – 6 нояб. (№ 166).
68. Басанець В. Апологія «Маяя» / В. Басанець // Черный квадрат над Черным морем : материалы к истории авангардного искусства Одессы. XX век / Одес. гос. науч. б-ка им. М. Горького ; сост.: Е. Голубовский, Ф. Кохрихт, Т. Щурова. – Одесса, 2001. – С. 215-218. **83/15835**
69. Басанець В. Одеська школа сьогодні / В. Басанець, О. Савицька // Образотворче мистецтво. – 2004. – № 3. – С. 59-61. **83-в/265**
70. Басанець Т. Бунт розуму / Т. Басанець // Дзвін. – 1992. – № 3/4. – С. 168-171. **31-а/132**
71. Басанець Т. За лаштунками художніх подій : [з історії мистецької Одеси] / Т. Басанець // Образотворче мистецтво. – 2003. – № 2. – С. 44. **83-в/265**
72. Басанець Т. Колекціонер + художник = ? / В. Наумець, М. Кнобель ; бесіду вела Т. Басанець // Образотворче мистецтво. – 2008. – № 1. – С. 62-63. **83-в/265**
73. Басанець Т. Може, й так?... : [арт-проект «Інтонія»] : В. Басанець, В. Стрельников, О. Стівбур, В. Сад / Т. Басанець, В. Басанець // Образотворче мистецтво. – 2001. – № 4. – С. 34-35. **83-в/265**
74. Басанець Т. Одеса 1960-1990-х : Що-то вроді мемуарів / Т. Басанець // Галерея. – 2004. – № 2/3. – С. 20-21. **83-в/506**
75. Василенко Т. «Мистецтво Одеси з колекції М. З. Кнобеля» у Національному художньому музеї України / Т. Василенко // Галерея. – 2003. – № 1. – С. 11. **83-в/506**

76. Голубовский Е. Выставка из чемодана : [из коллекции Т. Вербицкой и Ф. Кохрихта] / Е. Голубовский // Дерибасовская-Ришельевская : одес. альм. – Одесса, 2001. – Вып. 4. – С. 184-186. **31/1200**
77. Голубовский Е. Друзей моих прекрасные черты : [воспоминания об одесских нонконформистах] / Е. Голубовский, Ф. Кохрихт // Дерибасовская-Ришельевская : одес. альм. – Одесса, 2002. – № 11. – С. 193-195. **31/1200**
78. Голубовский Е. «Там все Европой дышит, веет...» / Е. Голубовский // Черный квадрат над Черным морем : материалы к истории авангардного искусства Одессы. XX век / Одес. гос. науч. б-ка им. М. Горького ; сост.: Е. Голубовский, Ф. Кохрихт, Т. Щурова. – Одесса, 2001. – С. 6-14. **83/15835**
79. Горбачов Д. О. Авангардизм в образотворчому мистецтві / Д. О. Горбачов, Б. Б. Лобановський // Енциклопедія сучасної України / НАН України ; Наук. т-во ім. Т. Шевченка. – К., 2001. – Т. 1 : А. – С. 49-50. **79-а/6990**
80. Димчук Анатолій: «Шедеври не варто шукати тільки за кордоном» : (розмова В. Кабаченка з А. Димчуком) // Образотворче мистецтво. – 2009. – № 1. – С. 104-106. **83-в/265**
81. Заєва Л. Одеський авангард кінця XX століття – від андеграунду до музею / Л. Заєва, С. Кантор // Образотворче мистецтво. – 2009. – № 2. – С. 138-141. **83-в/265**
82. Котова О. Неофіційна Одеса 1960-1980-х / О. Котова // Галерея. – 2004. – № 1. – С. 12-13. **83-в/506**
83. Кохрихт Ф. Когда мы были молодыми... / Ф. Кохрихт // Дерибасовская-Ришельевская : одес. альм. – Одесса, 2001. – № 5. – С. 194-195. **31/1200**
84. Кохрихт Ф. От «А» до «Я» : Выбор Валентина Серова : [о выпуске журнала «Художники Одессы»] / Ф. Кохрихт // Черный квадрат над Черным морем : материалы к истории авангардного искусства Одессы. XX век. – Одесса, 2001. – С. 219-229. **83/15835**
85. Кохрихт Ф. "Смутная алчба – 2" : от "А" до "Я" / Ф. Кохрихт // Дерибасовская-Ришельевская : одес. альм. – Одесса, 2011. – Вып. 45. – С. 267-270. – Рец. на кн.: Смутная алчба – 2 : сборник интервью : альманах / сост.: Е. Голубовский, Е. Деменок. – Одесса : ВМВ, 2011. – Вып. 2. **31/1200**
86. Кракалія Р. На вершині свободи : [виставка «Одеський нефігуратив»] / Р. Кракалія // Чорномор. новини. – 2012. – 29 лист. (№ 94).
87. Кудлач В. Одеський нонконформизм восьмидесятих : от «нон» до «пост» / В. Кудлач // Вечерняя Одесса. – 2010. – 9 дек. (№ 184).
88. Кудлач В. Традиції і спадкоємність нонконформістів : [про худож. вист. творів ж-та і колекціонера Фелікса Кохрихта та кер. "Галереї NT-art" Анатолія Димчука, Одеса] / В. Кудлач // Чорном. новини. – 2008. – 18 верес. (№ 104).
89. Маринюк В. Як це починалось / В. Маринюк // Ідеї, смисли, інтерпретації образотворчого мистецтва: українська теоретична думка XX століття : антологія / упоряд. Р. М. Яців. – Львів, 2012. – Ч. 2. – С. 519-522. **83/16433**
90. Мистецька панорама українського десятиріччя : Одеса : [репродукції картин Ю. Єгорова, М. Степанова, Ю. Коваленка, О. Стівбура, В. Цюпка, В. Маринюка, О. Волошинова] // Образотворче мистецтво. – 2001. – № 1. – С. 10-11. **83-в/265**
91. Міщенко Г. Увічнити минуле : художнику-нонконформісту Феодосію Гуменіку – 65 / Г. Міщенко // Укр. культура. – 2006. – № 11. – С. 24-25. **207-а/134**
92. Остапенко О. Формули Едемського саду : [гурт «Мамай»] / О. Остапенко // Море. – 2005. – № 1. – 3-я с. обкл. – *Біогр. відом. про учасників гурту «Мамай» у розд. «Автори номера»: с. 199, 202, 201, 203; журнал проілюстровано ре-*

продукціями гурту «Мамай»: с. 118, 127, 132, 141, 152, 162, 178, 186, 198, 203.
31-а/190

93. Петрашик В. Одеський нонконформізм : об'єднання «Мамай» / В. Петрашик // Образотворче мистецтво. – 2009. – № 1. – С. 56-58. **83-в/265**
94. Петрова О. М. Шокує як мистецтво – від бунту до ринку / О. М. Петрова // Наук. зап. нац. ун-ту «Києво-Могилянська академія». – 2011. – Т. 114 : Теорія та історія культури. – С. 83-87. **217/1381**
95. Підгора В. Представницьке видання колекції : «Мистецтво Одеси в колекції Михайла Кнобеля» / В. Підгора // Образотворче мистецтво. – 2002. – № 3. – С. 93-95. **83-в/265**
96. Савченко В. В. Алегорія білого : [Василь Сад, Валерій Басанець, Олександр Стовбур, Віктор Маринюк, Володимир Стрельников, Ігор Божко, Володимир Цюпко, Сергій Савченко] / В. В. Савченко // Образотворче мистецтво. – 2008. – № 2. – С. 97-100. **83-в/265**
97. Савченко В. В. Одесский нонконформизм в изобразительном искусстве 1960-1980-х гг.: к анализу явления / В. В. Савченко // Матеріали міжнародної наук.-практ. конф. «Особа в тоталітарному суспільстві: рефлексії ХХІ століття» (23-27 червня 2013 р., м. Одеса). – Режим доступу: <http://liberte.onu.edu.ua/info/iskusstvo>. – Заголовок з екрана. **Репозитарій ОНУ**
98. Савченко В. В. Одеські нефігуративісти в контексті «модерного мистецтва» : [С. Савченко, В. Сад, О. Стовбур, В. Цюпко] / В. В. Савченко // Чорномор. новини. – 2008. – 5 лип. – С. 7. **Репозитарій ОНУ**
99. Савченко В. Одеський нефігуратив : роздуми після виставки / В. Савченко // Артанія : Мистецтво. Культурологія. Націологія. Історія. Критика. Публіцистика. – 2011. – Кн. 25, № 4. – С. 30-34. **Репозитарій ОНУ**
100. Савченко В. В. Первая выставка нефигуратива / В. В. Савченко // Образ : інформ. вісн. ООО НСХУ. – 2012. – № 17. – С. 9. **Репозитарій ОНУ**
101. Тетянич В. «Белая луна» в 2003 / В. Тетянич // Галерея. – 2004. – № 1. – С. 39. **83-в/506**
102. Усвідомлення двадцятиріччя : одинадцять актуальних запитань // Образотворче мистецтво. – 2005. – № 2. – С. 10-16. – *Стаття містить погляди на мистецтво останнього 20-річчя таких авторів: О. Голубець, В. Цюпко, М. Мазур, О. Годенко, Ю. Синькевич, О. Садовський, Р. Яців.* **83-в/265**
103. Федорук О. Герметизм українського мистецтва. Чи є межа історичною спадковістю? / О. Федорук // Ідеї, смисли, інтерпретації образотворчого мистецтва: українська теоретична думка ХХ століття : антологія / упоряд. Р. М. Яців. – Львів, 2012. – Ч. 2. – С. 338-353. **83/16433**

Автореферати:

104. Заплотинська О. О. Інтелектуальний нонконформізм в Україні в 60-70-х рр. ХХ ст. : (історико-культурний аспект) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / О. О. Заплотинська. – К., 2006. – 20 с. **Реф/119133**
105. Котова О. О. Нонконформізм в образотворчому мистецтві Одеси як явище культури 60-80 років ХХ століття : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : 26.00.01 / О. О. Котова. – К., 2008. – 20 с. **Реф/127277**
106. Медведєва Л. В. Сильова еволюція творчості В. І. Зарецького в контексті мистецького нонконформізму 60-80-х років ХХ століття : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.01 / Л. В. Медведєва. – К., 2003. – 20 с. **Реф/111471**

107. Сидоренко В. Д. Культурологічні аспекти художньо-стильової еволюції візуального мистецтва України (XX – початок XXI ст.) : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.01 / В. Д. Сидоренко. – Харків, 2004. – 20 с. **Реф/114936**

V. Додатковий список за персоналіями художників

Алтанець Валентин

108. Валентин Алтанець. Степ, 1987. Озеро, 1971 : [репродукції] // Образотворче мистецтво. – 2009. – № 1. – С. 43. **83-в/265**
 109. Кабаченко В. Алтанець (1936-1995). Там сонце сходить! / В. Кабаченко // Образотворче мистецтво. – 2008. – № 3. – С. 96-98. **83-в/265**
 110. Остапенко О. Утаємничений світ папороті : [В. Алтанець] / О. Остапенко // Море. – 2006. – № 3. – 3-я с. обкл. – *Біогр. відом. про В. Алтанця у розд. «Автори номера»: с. 153 ; журн. проілюстровано репродукціями В. Алтанця: с. 12, 50, 88, 96, 100, 107, 120, 124, 152.* **31-а/190**

Ануфрієв Олександр

111. Ануфрієв А. Воспоминания о Зощенко / А. Ануфрієв // Дерибасовская-Ришельевская : одес. альм. – Одесса, 2001. – № 7. – С. 200-232. **31/1200**
 112. Ануфрієв А. Почему я пишу ангелов / А. Ануфрієв // Дерибасовская-Ришельевская : одес. альм. – Одесса, 2000. – № 2. – С. 123-124. **31/1200**
 113. Василенко Т. Прошлое и настоящее Александра Ануфрієва / Т. Василенко // Юг. – 2002. – 17 окт.
 114. Голубовская В. Возвращение «Риты» : [о картине А. Ануфрієва «Портрет Риты»] / В. Голубовская // Дерибасовская-Ришельевская : одес. альм. – Одесса, 2008. – № 33. – С. 203-212. **31/1200**
 115. Обуховский М. Сеансы с Ануфрієвым / М. Обуховский // Черный квадрат над Черным морем : материалы к истории авангардного искусства Одессы. XX век / Одес. гос. науч. б-ка им. М. Горького ; сост.: Е. Голубовский, Ф. Кохрихт, Т. Щурова. – Одесса, 2001. – С. 179-187. **83/15835**

Басанець Валерій

116. Басанець В. Апологія «Мамая» / В. Басанець // Черный квадрат над Черным морем : материалы к истории авангардного искусства Одессы. XX век / Одес. гос. науч. б-ка им. М. Горького ; сост.: Е. Голубовский, Ф. Кохрихт, Т. Щурова. – Одесса, 2001. – С. 215-218. **83/15835**
 117. Басанець В. А, В, С... / В. Басанець // **Ідеї, смисли, інтерпретації образотворчого мистецтва: українська теоретична думка XX століття** : антологія / упоряд. Р. М. Яців. – Львів, 2012. – Ч. 2. – С. 509-510. **83/16433**
 118. Басанець В. Дух творчості живе за законами свободи / В. Басанець // **Ідеї, смисли, інтерпретації образотворчого мистецтва: українська теоретична думка XX століття** : антологія / упоряд. Р. М. Яців. – Львів, 2012. – Ч. 2. – С. 507. **83/16433**
 119. Басанець В. Метафізичні ознаки мистецтва / В. Басанець // **Ідеї, смисли, інтерпретації образотворчого мистецтва: українська теоретична думка XX століття** : антологія / упоряд. Р. М. Яців. – Львів, 2012. – Ч. 2. – С. 508. **83/16433**
 120. Басанець В. Якщо очі твої чують / В. Басанець // **Ідеї, смисли, інтерпретації образотворчого мистецтва: українська теоретична думка XX століття** : антологія / упоряд. Р. М. Яців. – Львів, 2012. – Ч. 2. – С. 505-506. **83/16433**

121. Василенко Т. Басанец Валерій Лукич / Т. Василенко // Енциклопедія сучасної України / НАН України ; Наук. т-во ім. Т. Шевченка. – К., 2003. – Т. 2 : Б-Біо. – С. 290. **79-а/6990**
122. Божко И. Плюс аромат счастья : [В. Басанец] / И. Божко // Юг. – 2000. – 12 янв.
123. Савченко С. Художник Валерій Басанець / С. Савченко // Море. – 2012. – № 1. – С. 159. – *Журн. проілюстровано репродукціями картин В. Басанця: с. 35, 43, 87-90, 100, 107, 115, 134, 140.* **31-а/190**
124. Степанов М. Панегірик Валерію Басанцю (з нагоди його виставки у галереї «Білий Місяць») / М. Степанов // Образотворче мистецтво. – 2009. – № 1. – С. 78-79. **83-в/265**

Волошинов Олег

125. Басанец Т. Постигание искусством, или Ключи к творчеству О. В. Волошинова / Т. Басанец // Юг. – 1998. – 5 авг. (№ 123).
126. Басанець Т. Складова і сенс мистецтва / Т. Басанець // Образотворче мистецтво. – 2009. – № 1. – С. 82-83. **83-в/265**
127. Савицкая О. Знак зноя : [живопись О. Волошинова] / О. Савицкая // Дерибасовская-Ришельевская : одес. альм. – Одесса, 2000. – № 1. – С. 89-92. **31/1200**
128. Савицька О. Теорія його самотності : [О. Волошинов] / О. Савицька // Образотворче мистецтво. – 2001. – № 4. – С. 18-19. **83-в/265**
129. Савченко В. Олег Волошинов (1936 р. н.) «Мотивація за Сент-Екзюпері : добре бачить лиш серце» / В. Савченко // Музейний провулок. – 2011. – № 1 (18). – С. 106-111. **Репозитарій ОНУ**
130. Факас М. Він є той, хто є послідовний в ідеалі / М. Факас // Образотворче мистецтво. – 2009. – № 1. – С. 80-81. **83-в/265**

Гайдук Надія

131. Торчинский О. Прогулки в садах геометрии : [Надежда Гайдук] / О. Торчинский // Дерибасовская-Ришельевская : одес. альм. – Одесса, 2008. – № 32. – С. 256-257. **31/1200**

Єгоров Юрій

132. Басанець Т. Єгоров Юрій Миколайович / Т. Басанець // Енциклопедія сучасної України / НАН України ; Наук. т-во ім. Т. Шевченка. – К., 2009. – Т. 9 : Е-Ж. – С. 369. **79-а/6990**
133. Владимирский О. Классик одесской живописи / О. Владимирский // Вечерняя Одесса. – 2006. – 31 янв. (№ 14).
134. Голубовский Е. Море Юрия Егорова / Е. Голубовский // Октябрь. – 2005. – № 7. – С. 173-174. **31/674**
135. Голубовский Е. Море Юрия Егорова – памяти художника / Е. Голубовский // Вечерняя Одесса. – 2008. – 16 окт. (№ 155).
136. Єгоров Ю. Вигнання з раю. Повернення : [витяги зі щоденників] / Ю. Єгоров ; підготовка тексту та післямова В. Савченко // Музейний провулок. – 2007. – № 2 (8). – С. 130-137. **Репозитарій ОНУ**
137. Егорова И. «Не спи, не спи, художник...» : воспоминания о Юрии Егорове / И. Егорова, Г. Польджигина // Дерибасовская-Ришельевская : одес. альм. – 2009. – № 39. – С. 193-202. **31/1200**

138. Юрій Миколайович Єгоров : інтерв'ю / розм. записав В. Кабаченко // Образотворче мистецтво. – 2008. – № 1. – С. 58-59. **83-в/265**
139. Юрій Єгоров : [репродукції] / Ю. Єгоров // Образотворче мистецтво. – 2003. – № 3. – С. 48-49. **83-в/265**
140. Юрій Єгоров // Чорнобривцева О. Художники : нариси / О. Чорнобривцева. – К. : Молодь, 1987. – С. 141-144. **83/13714**
141. Носенко А. «Світло-будова» Юрія Єгорова / А. Носенко // Образотворче мистецтво. – 2007. – № 3. – С. 100-101. **83-в/265**
142. Савицкая О. Имя мастера : [Юрий Егоров] / О. Савицкая // Дерибасовская-Ришельевская : одес. альм. – Одесса, 2001. – № 5. – С. 191-193. **31/1200**
143. Савицкая О. «Школа гармонической точности» : штрихи к портретам. [Ч.] 1 : Мир полнзвучный и многокрасочный (О Юрии Егорове) / О. Савицкая // Черный квадрат над Черным морем : материалы к истории авангардного искусства Одессы. XX век / Одес. гос. науч. б-ка им. М. Горького ; сост.: Е. Голубовский, Ф. Кохрихт, Т. Щурова. – Одесса, 2001. – С. 199-201. **83/15835**
144. Савченко В. В. Дотик нескінченності / В. В. Савченко // Образотворче мистецтво. – 2005. – № 2. – С. 40-45. **83-в/265**
145. Савченко В. В. Юрій Єгоров (1926-2008) : «Почему утеряно состояние братства» / В. В. Савченко // Музейний провулок. – 2011. – № 1 (18). – С. 32-37. **83-в/527**
146. Савченко В. В. Юрій Єгоров : пам'яті Особистості й Мистця / В. В. Савченко // Артанія : Мистецтво. Культурологія. Націологія. Історія. Критика. Публіцистика. – 2008. – № 4. – С. 12-14. **Репозитарій ОНУ**
147. Савченко В. В. Живопись Ю. Егорова / В. В. Савченко // Юрий Егоров : живопись : каталог выставки (22.02.2008 – 21.03.2008) / Галерея современного искусства NT-Art ; вступ. ст. В. Савченко. – Одесса, 2008. – С. 2-5. **Репозитарій ОНУ**
148. Савченко В. В. К пониманию художественного мышления (творчество Юрия Егорова) / В. В. Савченко // Савченко В. В. Среди образов и смыслов : сб. ст. о современном искусстве / В. В. Савченко. – Saarbrücken : LAP LAMBERT Acad. Publishing, 2013. – С. 57-82. **Репозитарій ОНУ**
149. Савченко В. В. Море Юрия Егорова : к анализу генезиса образа / В. В. Савченко // Філосо. пошуки. – 2004. – Вип. 17/18. – С. 710-717. **16/368**
150. Савченко В. В. Море Юрия Егорова / В. В. Савченко // Юрий Егоров : живопись, графика (5-30 октября 2006, Одесский художественный музей) : каталог / вступ. ст. О. Савицкой, В. Савченко. – Лондон : ArtLondon, 2006. – С. 4-7. **Репозитарій ОНУ**
151. Савченко В. В. Юрий Егоров : видение моря и маринистики / В. В. Савченко // Творческое наследие семьи Рерихов в свете мировой культуры : материалы науч.-практ. конф. 1999-2004 гг. / ред.: Е. Петренко, М. Л. Линник. – Одесса, 2005. – С. 189-199. **83/16045, 16046**
152. Савченко В. В. Художник Юрій Єгоров / В. В. Савченко // Образотворче мистецтво. – 2009. – № 1. – С. 32-33. **83-в/265**
153. Спогади Юрія Єгорова / підготовка тексту і вступ. слово В. Савченко // Мистецька мапа України : Одеса : живопись, графіка, скульптура. – К., 2009. – С. 41-46. **Репозитарій ОНУ**
154. Тарасенко О. А. Атрибуция портрета «Голова девочки» Ю. Н. Егорова / О. А. Тарасенко // Н. К. Рерих и его современники. Коллекции и коллекционеры :

матеріали науч.-практ. конф. (Одесса, 2009) / Одес. Дом-музей им. Н. К. Рериха ; гл. ред. Е. Г. Петренко. – Одесса, 2010. – С. 484-494. **83/16376**

155. Тарасенко О. Человек и море в живописи Юрия Егорова / О. Тарасенко // Искусство. – 1985. – № 1. – С. 21-24. **83-в/261**

156. Ферсанов Е. Палитра художников Одессы / Е. Ферсанов // Искусство. – 1984. – № 3. – С. 10-13. **83-в/261**

Коваленко Юрій

157. В память о художнике Юрии Коваленко // Одес. изв. – 2005. – 4 авг.

158. Губарь О. И. Человек с улицы Тираспольской : дневники / О. И. Губарь. – Одесса, 2000. – 248 с. : ил. **30/99759**

159. Юрий Андреевич Коваленко : буклет. – Одесса, 2001. – 3 л. ил. **83/15850**

160. Кабаченко В. Юрій Андрійович Коваленко (1931-2004) / В. Кабаченко // Образотворче мистецтво. – 2009. – № 1. – С. 52-53. **83-в/265**

161. Коваленко Ю. Последний альбом : стихи и графика / Ю. Коваленко. – Одесса : Автограф, 2004. – 144 с. **83/15991**

162. Кохрихт Ф. Когда дед был молодым : [о Ю. Коваленко] / Ф. Кохрихт // Дерибасовская-Ришельевская : одес. альм. – Одесса, 2004. – № 18. – С. 233-235. **31/1200**

163. Остапенко О. Велич полянського всесвіту (Юрій Коваленко) / О. Остапенко // Образотворче мистецтво. – 2004. – № 2. – С. 94-95. **83-в/265**

164. Остапенко О. Душа, народжена в Прилуках : [Ю. Коваленко] / О. Остапенко // Море. – 2006. – № 4. – 3-я с. обл. – *Біогр. відом. про Ю. Коваленка у розд. «Автори номера»: с. 146; журн. проілюстровано репродукціями картин Ю. Коваленка: с. 17, 18-20, 92, 103, 112, 118, 125, 128, 134.* **31-а/190**

165. Павлов И. Есть в мире его душа / И. Павлов // Одес. изв. – 2011. – 28 июля.

166. Тарасенко А. А. Отечество в живописных видениях Юрия Коваленко (на примере произведений из частных собраний Одессы) / А. А. Тарасенко // Н. К. Рерих и его современники. Коллекции и коллекционеры : материалы науч.-практ. конф. 2005-2006 / сост.: Е. Г. Петренко, К. Е. Шундяк ; Одес. Дом-музей им. Н. К. Рериха. – Одесса : Астропринт, 2008. – С. 452-463. **83/16204**

Маринюк Віктор

167. Арсеньева Т. Неложная поэзия истоного «Мамая» / Т. Арсеньева // Вечерняя Одесса. – 2012. – 6 нояб. (№ 166).

168. Буга М. Фарби в долі Віктора Маринюка / М. Буга // Думська площа. – 1999. – 5 лют. – С. 10.

169. Голубовский Е. Не позволяй душе лениться / Е. Голубовский // Дерибасовская-Ришельевская : одес. альм. – Одесса, 2012. – № 51. – С. 264-267. **31/1200**

170. Данишевська Л. Як вранішні очі дитини : [Віктор Маринюк] / Л. Данишевська // Укр. культура. – 1996. – № 3. – С. 20-21. **207-а/134**

171. Кракалія Р. Погляд з вершин : з нагоди 50-річчя творчої діяльності відомого художника Віктора Маринюка / Р. Кракалія // Чорном. новини. – 2012. – 15 листоп. (№ 90).

172. Маринюк В. Модернізм і реакційність / В. Маринюк // Ідеї, смисли, інтерпретації образотворчого мистецтва: українська теоретична думка ХХ століття : антологія / упоряд. Р. М. Яців. – Львів, 2012. – Ч. 2. – С. 523. **83/16433**

173. Маринюк В. Рефлексії / В. Маринюк // Ідеї, смисли, інтерпретації образотворчого мистецтва: українська теоретична думка XX століття : антологія / упоряд. Р. М. Яців. – Львів, 2012. – Ч. 2. – С. 524. **83/16433**
174. Маринюк В. Як це починалось / В. Маринюк // Ідеї, смисли, інтерпретації образотворчого мистецтва: українська теоретична думка XX століття : антологія / упоряд. Р. М. Яців. – Львів, 2012. – Ч. 2. – С. 519-522. **83/16433**
175. Віктор Маринюк : [репродукції] / В. Маринюк // Образотворче мистецтво. – 2003. – № 1. – С. 50-51. **83-в/265**
176. Віктор Маринюк : [з анкети журналу «Образотворче мистецтво» напередодні III з'їзду НСХУ] // Образотворче мистецтво. – 2001. – № 1. – С. 15. **83-в/265**
177. Некрасова М. Віктор Маринюк : світлоносна фреска бытия / М. Некрасова // Одес. вестн. – 2012. – 6 нояб. (№ 166).
178. Павельчук І. Традиції класичного авангарду в творчості В. Маринюка / І. Павельчук // Образотворче мистецтво. – 2009. – № 1. – С. 60-63. **83-в/265**
179. Портрет, намальований друзями (Віктор Маринюк) // Черный квадрат над Черным морем : материалы к истории авангардного искусства Одессы. XX век / Одес. гос. науч. б-ка им. М. Горького ; сост.: Е. Голубовский, Ф. Кохрихт, Т. Щурова. – Одесса, 2001. – С. 207-210. **83/15835**
180. Савченко В. «І знати, і вміти» : Віктор Маринюк / В. Савченко // Музейний провулок. – 2009. – № 3. – С. 78-83. **Репозитарій ОНУ**
181. Савченко В. В. «Экзистенциальный нерв» жизнетворчества Виктора Маринюка / В. В. Савченко // Н. К. Рерих и его современники. Коллекции и коллекционеры : материалы науч.-практ. конф. (Одесса, 2009) / Одес. Дом-музей им. Н. К. Рериха ; гл. ред. Е. Г. Петренко. – Одесса, 2010. – С. 454-468. **83/16376**

Наумець Володимир

182. Гудыма М. Сакральный концептуализм Владимира Наумца / М. Гудыма // Вечерняя Одесса. – 2012. – 4 авг. (№ 114).
183. Котова О. «Проявление» в Одессе Владимира Наумца / О. Котова // Дерибасовская-Ришельевская : одес. альм. – Одесса, 2007. – № 28. – С. 230-233. **31/1200**
184. Наумец В. Алкопроза : [проза] / В. Наумец // Дерибасовская-Ришельевская : одес. альм. – Одесса, 2012. – № 49. – С. 62-236. **31/1200**
185. Наумец В. О друзьях и о себе / В. Наумец // Дерибасовская-Ришельевская : одес. альм. – Одесса, 2009. – № 36. – С. 233-236. **31/1200**
186. Наумец В. Сколько цветов у боли : [проза] / В. Наумец // Дерибасовская-Ришельевская : одес. альм. – Одесса, 2013. – № 52. – С. 164-172. **31/1200**
187. Наумец В. Шляпа с полями : [проза] / Владимир Наумец // Дерибасовская-Ришельевская : одес. альм. – Одесса, 2007. – № 31. – С. 111-147. **31/1200**

Рахманін Євген

188. Василенко Т. «Горы и море. Отражение» : [выставка Е. Рахманина] / Т. Василенко // Юг. – 1999. – 7 окт.
189. Котова О. Мистецтво любити Євгена Рахманіна / О. Котова // Галерея. – 2004. – № 4. – С. 32. **83-в/506**
190. Рашковецкий М. Вначале человек (о Евгении Рахманине) / М. Рашковецкий // Черный квадрат над Черным морем : материалы к истории авангардного ис-

кустства Одессы. XX век / Одес. гос. науч. б-ка им. М. Горького ; сост.: Е. Голубовский, Ф. Кохрихт, Т. Щурова. – Одесса, 2001. – С. 197-198. **83/15835**

191. Рашковецкий М. Слово про Євгена Рахманіна / М. Рашковецкий // Образотворче мистецтво. – 2009. – № 1. – С. 72-74. **83-в/265**

Савченко Сергій

192. Кіпіані Ніка. Екзистенція світла : [Сергій Савченко] / Ніка Кіпіані // Образотворче мистецтво. – 2009. – № 1. – С. 70-71. **83-в/265**
193. Остапенко О. Сакральні писанки з сивої давнини : до портрета Сергія Савченка / О. Остапенко // Море. – 2004. – № 1. – 2-я с. обкл. – *Біогр. відом. про С. Савченка у розд. «Автори номера»: с. 246; журн. проілюстровано репродукціями картин С. Савченка: с. 103, 115, 157, 164, 180, 187, 192, 204, 218, 236.* **31-а/190**
194. Савченко В. В. Експресія кольору у просторі / В. В. Савченко // Артанія : Мистецтво. Культурологія. Націологія. Історія. Критика. Публіцистика. – 2009. – № 3. – С. 70-75. **Репозитарій ОНУ**
195. Савченко С. Версії спогаду / С. Савченко // Ідеї, смисли, інтерпретації образотворчого мистецтва: українська теоретична думка XX століття : антологія / упоряд. Р. М. Яців. – Львів, 2012. – Ч. 2. – С. 511-515. **83/16433**
196. Савченко С. Ланцюг, або безкінечна структура / С. Савченко // Ідеї, смисли, інтерпретації образотворчого мистецтва: українська теоретична думка XX століття : антологія / упоряд. Р. М. Яців. – Львів, 2012. – Ч. 2. – С. 516-518. **83/16433**
197. Федорук О. Малярство жесту в Одесі : [Сергій Савченко] / О. Федорук // Образотворче мистецтво. – 2001. – № 3. – С. 89-91. **83-в/265**

Сад Василь

198. Савченко В. Естетичні виміри світла : Василь Сад / В. Савченко // Море. – 2007. – № 3. – 3-я с. обкл. – *Біогр. відом. про В. Сада у розд. «Автори номера»: с. 192; журн. проілюстровано репродукціями В. Сада: с. 10, 17, 18, 124, 151, 152, 163, 167, 182, 189.* **31-а/190**
199. Савченко В. В. Василь Сад : «Світло, колір, фактура, повітря, або Містерія поверхні» / В. В. Савченко // Музейний провулок. – 2008. – № 3. – С. 146-151. **Репозитарій ОНУ**
200. Савченко В. В. Світло зсередини полотна / В. В. Савченко // Артанія : Мистецтво. Культурологія. Націологія. Історія. Критика. Публіцистика. – 2007. – № 9. – С. 6-9. **Репозитарій ОНУ**
201. Федорук О. Нетуманність Садової Андромеди / О. Федорук // Образотворче мистецтво. – 2009. – № 1. – С. 59. **83-в/265**

Соколов Олег

202. Арсеньєва Т. «Закон звезды и формула цветка» / Т. Арсеньєва // Вечерняя Одесса. – 2009. – 23 июля (№106).
203. Арсеньєва Т. Начала и эпилоги Олега Соколова / Т. Арсеньєва // Вечерняя Одесса. – 1999. – 18 нояб.
204. Голубовский Е. Человек оттепели : художнику О. Соколову – 70 лет / Е. Голубовский // Вечерняя Одесса. – 1989. – 15 июля.
205. Иванова-Георгиевская Н. Жившему в вечности / Н. Иванова-Георгиевская // Одес. изв. – 1994. – 14 сент.

206. Кантор С. Олег Соколов – художник, поэт, диссидент / С. Кантор // Юг. – 2011. – № 73 (15916).
207. Левчук В. У Олега Соколова появился «свой угол» / В. Левчук // Вечерняя Одесса. – 2011. – 20 окт. (№ 157).
208. Луцкевич Н. Г. Одесский музей западного и восточного искусства = *Odessa Museum of Western and Eastern Art = Odessaer Museum für Westliche und orientale Kunst* : путеводитель / Н. Г. Луцкевич, О. А. Соколов, Е. Н. Шелестова [и др.]. – 2-е изд., перераб. и доп. – Одесса : Маяк, 1988. – 55 с. : ил. – Текст парал. рус., англ., нем. **Фельдман/287, 83/11482**
209. Музеи Одессы / авт. текста О. А. Соколов. – Одесса : Маяк, 1975. – 12 с. : 8 л. ил. **Фельдман/559**
210. Никифоров В. С. Музею Олега Соколова быть! / В. Никифоров // Вечерняя Одесса. – 1999. – 17 июля.
211. Никифоров Е. Верить на слово – не пристало Богу... : [об О. Соколове] / Е. Никифоров // Дерибасовская-Ришельевская : одес. альм. – Одесса, 2004. – № 18. – С. 223-224. **31/1200**
212. Одеський музей західного та східного мистецтва / упоряд.: Н. Г. Луцкевич, О. А. Соколов, О. М. Шелестов. – К. : Мистецтво, 1988. – 271 с. **93/14214**
213. Памяти художника [об О. Соколове] // Вечерняя Одесса. – 1990. – 18 мая.
214. Сауленко Л. Линия судьбы : размышления на выставке в Одесском музее западного и восточного искусства [посмертной памяти О. А. Соколова] / Л. Сауленко // Вечерняя Одесса. – 1990. – 27 июля.
215. Слово о художнике : [некролог об О. Соколове] // Знамя коммунизма. – 1990. – 19 мая.
216. Шелестова Е. «Воин и герой культуры» / Е. Шелестова // Вечерняя Одесса. – 2009. – 14 июля (№ 101).
217. Шелестова Е. Высокий романтик : к 20-летию со дня смерти Олега Соколова / Е. Шелестова // Дерибасовская-Ришельевская : одес. альм. – Одесса, 2010. – № 41. – С. 227-231. **31/1200**
218. Шелестова Е. Двадцать лет спустя... / Е. Шелестова // Вечерняя Одесса. – 2010. – 10 июня (№ 82).
219. Шелестова Е. Н. Из музейных собраний Одессы : фотоочерк / Е. Н. Шелестова, О. А. Соколов. – Одесса : Маяк, 1977. – 55 с. **89-в/2819**
220. Шелестова Е. Подводное течение жизни : [об О. Соколове] / Е. Шелестова // Дерибасовская-Ришельевская : одес. альм. – Одесса, 2004. – № 18. – С. 224-232. **31/1200**
221. Шелестова О. Митець первородний [О. Соколов] / О. Шелестова // Думська площа. – 1999. – 2 квіт. – С. 11.
222. Шелестова Е. Цвет, музыка, слово : феномен Олега Соколова / Е. Шелестова // Черный квадрат над Черным морем : материалы к истории авангардного искусства Одессы. XX век / Одес. гос. науч. б-ка им. М. Горького ; сост.: Е. Голубовский, Ф. Кохрихт, Т. Щурова. – Одесса, 2001. – С. 171-178. **83/15835**

Степанов Микола

223. Малишко М. Українське дерево : [Микола Степанов] / М. Малишко // Образотворче мистецтво. – 2005. – № 2. – С. 29-33. **83-в/265**
224. Николаенко Е. «Плыть туда, где любовь!» : памяти Николая Степанова / Е. Николаенко // Дерибасовская-Ришельевская : одес. альм. – Одесса, 2003. – № 15. – С. 234-241. **31/1200**

225. Остапенко О. Сріблясті шуми наддністрянських олив : [Микола Степанов] / О. Остапенко // *Море*. – 2006. – № 1. – 3-я с. обкл. – *Біогр. відом. про М. Степанова у розд. «Автори номера»: с. 145; журн. проілюстровано репродукціями М. Степанова: с. 52, 56, 84, 99, 110, 142.* **31-а/190**
226. Савицкая О. «Школа гармонической точности» : штрихи к портретам. [Ч.] 2 : Чара Николая Степанова / О. Савицкая // *Черный квадрат над Черным морем : материалы к истории авангардного искусства Одессы. XX век / Одес. гос. науч. б-ка им. М. Горького ; сост.: Е. Голубовский, Ф. Кохрихт, Т. Щурова. – Одесса, 2001. – С. 202-203.* **83/15835**
227. Микола Степанов : [фото скульптур] // *Образотворче мистецтво*. – 2002. – № 3. – С. 30-31. **83-в/265**
228. Степанов М. У майбутньому – без страху, у минуле – без сорому / М. Степанов ; підгот. О. Савицька // *Образотворче мистецтво*. – 2003. – № 4. – С. 34-38. **83-в/265**
229. Степанов М. Тонко відчував природу Причорномор'я : [про К. Костанді] / М. Степанов // *Образотворче мистецтво*. – 2002. – № 3. – С. 72. **83-в/265**
230. Савченко В. “Нет, весь я не умру...” : [о Степанове Н. И.] / В. Савченко // *Слово*. – 2004. – 2 июля (№ 26 (596)). – С. 13. **Репозитарій ОНУ**
231. Степанов Н. «Скульптура проста, как природа...» / Н. Степанов // *Дерибасовская-Ришельевская : одес. альм.* – Одесса, 2003. – № 15. – С. 242-250. **31/1200**
232. Тарасенко А. Вічний хлопчик скульптор Микола Степанов / А. Тарасенко // *Образотворче мистецтво*. – 2008. – № 4. – С. 28-29. **83-в/265**
233. Тарасенко А. А. Национальный миф в изобразительном искусстве постмодернизма. Николай Степанов / А. А. Тарасенко // *Н. К. Рерих и его современники. Коллекции и коллекционеры : материалы науч.-практ. конф. (Одесса, 2005-2006 гг.) / сост.: Е. Г. Петренко, К. Е. Шундяк ; Одес. Дом-музей им. Н. К. Рериха. – Одесса : Астропринт, 2008. – С. 346-358.* **83/16204**

Стовбур Олександр

234. Разінкіна О. «... Колір, здатний говорити сам» : О. Стовбур / О. Разінкіна // *Образотворче мистецтво*. – 2002. – № 2. – С. 24-25. **83-в/265**
235. Савченко В. В. Археологія кольору / В. В. Савченко // *Артанія : Мистецтво. Культурологія. Націологія. Історія. Критика. Публіцистика*. – 2007. – № 8. – С. 70-73. **Репозитарій ОНУ**
236. Савченко В. Кольори часу : живопис Олександра Стовбура / В. Савченко // *Море*. – Одеса, 2007. – № 2. – 3-я с. обкл. – *Біогр. відом. про О. Стовбура у розд. «Автори номера»: с. 191; журн. проілюстровано репродукціями О. Стовбура: с. 19, 25, 119, 130, 141, 156, 161, 162, 171, 181, 187.* **31-а/190**
237. Савченко В. Олександр Стовбур : колір, або сюжет живопису / В. Савченко // *Музейний провулок*. – 2008. – № 2. – С. 116-121. **Репозитарій ОНУ**
238. Стовбур О. Звідки береться здивування / О. Стовбур // *Ідеї, смисли, інтерпретації образотворчого мистецтва: українська теоретична думка XX століття : антологія / упоряд. Р. М. Яців. – Львів, 2012. – Ч. 2. – С. 529-530.* **83/16433**
239. О. Стовбур «Не боюсь не бути схожим на себе» : інтерв'ю / О. Стовбур ; розмову вела Т. Басанець // *Образотворче мистецтво*. – 2009. – № 1. – С. 68-70. **83-в/265**

Стрельников Володимир

240. Василенко Т. Щасливий, бо вільний [В. Стрельников] / Т. Василенко // Образотворче мистецтво. – 2009. – № 1. – С. 76-77. **83-в/265**
241. Гудыма М. Медитативная графика Владимира Стрельникова / М. Гудыма // Вечерняя Одесса. – 2012. – 21 июня (№ 89/90).
242. Кохрихт Ф. Прогулки одинокого мечтателя / Ф. Кохрихт // Дерибасовская-Ришельевская : одес. альм. – Одесса, 2013. – № 53. – С. 230-232. **31/1200**
243. Левкович С. Галактические прогулки Владимира Стрельникова / С. Левкович // Вечерняя Одесса. – 2011. – 6 окт. (№ 149).
244. Левкович С. Прогулки с формой и цветом / С. Левкович // Вечерняя Одесса. – 2012. – 27 окт. (№ 161).
245. Остапенко О. Земля, або Прогулянки зі Стрельниковим у степах Припондита до куща шипшини / О. Остапенко // Море. – Одеса, 2005. – № 4. – 3-я с. обкл. – *Біогр. відом. про В. Стрельникова у розд. «Автори номера»: с. 222; журн. проілюстровано репродукціями В. Стрельникова с. 122, 129, 137, 138, 149, 169, 191, 192, 208.* **31-а/190**
246. Стрельников В. «Я й досі людина без громадянства» : (інтерв'ю з Володимиром Стрельниковим) / В. Стрельников ; інтерв'ю брала В. Савченко // Музейний провулок. – 2009. – № 2 (13). – С. 110-115. **Репозитарій ОНУ**

Сичов Станіслав

247. Кудлач В. «Мои полотна будут висеть рядом с полотнами Рембрандта...» / В. Кудлач // Вечерняя Одесса. – 2009. – 22 окт. (№ 157).
248. Сауленко Л. Нелегкая ноша таланта / Л. Сауленко // Вечерняя Одесса. – 2005. – 15 сент. (№ 138).
249. Тимохова И. Памяти Станислава Сычева / И. Тимохова // Дерибасовская-Ришельевская : одес. альм. – Одесса, 2005. – № 23. – С. 201-207. **31/1200**

Хрущ Валентин

250. Арсеньева Т. Хрущик пришел... И пусть уже не уйдет никогда / Т. Арсеньева // Вечерняя Одесса. – 2013. – 12 янв. (№ 5).
251. Бех Л. Валентин Хрущ : міст через прірву / Л. Бех // Образотворче мистецтво. – 2009. – № 1. – С. 18-19. **83-в/265**
252. Голубовский Е. Открытая дверь к Хрущику / Е. Голубовский // Дерибасовская-Ришельевская : одес. альм. – Одесса, 2013. – № 53. – С. 274-278. **31/1200**
253. Кердман Б. Жил был художник один / Б. Кердман // Вечерняя Одесса. – 2011. – 19 февр. (№ 24/25).
254. Котова О. Хрущ – «легенда» / О. Котова // Дерибасовская-Ришельевская : одес. альм. – Одесса, 2006. – № 24. – С. 235-243. **31/1200**
255. Кохрихт Ф. Рыбка по имени Хрущик / Ф. Кохрихт // Дерибасовская-Ришельевская : одес. альм. – Одесса, 2013. – № 53. – С. 279-282. **31/1200**
256. Кудлач В. Валентин Хрущ возвращается... / В. Кудлач // Одес. изв. – 2009. – 2 июля.
257. Маркелова Г. До встречи, Хрущик / Г. Маркелова // Вечерняя Одесса. – 2005. – 27 окт.
258. Некрасова М. Валентин Хрущ: «Во всем мне хочется дойти до самой сути...» / М. Некрасова // Одес. вестн. – 2013. – 19 янв. (№ 3).

259. Пименова К. «Днем он был демоном, а ночью – ангелом» / К. Пименова // Дерибасовская-Ришельевская : одес. альм. – Одесса, 2013. – № 53. – С. 283-286. **31/1200**
260. Савченко В. В. Классик одесской школы живописи – Валентин Хрущ в Музее современного искусства Одессы / В. В. Савченко // Економічна правда. – 2009. – 18 черв. **Репозитарій ОНУ**
261. Хрущ В. «Хрущ пришел!» / В. Хрущ // Дерибасовская-Ришельевская : одес. альм. – Одесса, 2011. – № 45. – С. 242-252. **31/1200**

Цюпко Володимир

262. А. Г. Живопис Володимира Цюпка / А. Г. // Образотворче мистецтво. – 2005. – № 4. – С. 96-101. **83-в/265**
263. Петрашик В. Володимир Цюпко – гармонія форми / В. Петрашик // Образотворче мистецтво. – 2009. – № 1. – С. 66-67. **83-в/265**
264. Савицкая О. «Школа гармонической точности» : штрихи к портретам. [Ч.] 3 : Хорошо организованный эмоциональный взрыв (О Владимире Цюпко) / Ольга Савицкая // Черный квадрат над Черным морем : материалы к истории авангардного искусства Одессы, XX век / Одес. гос. науч. б-ка им. М. Горького ; сост.: Е. Голубовский, Ф. Кохрихт, Т. Щурова. – Одесса, 2001. – С. 204-206. **83/15835**
265. Цюпко В. Без назви : [репродукція] // Образотворче мистецтво. – 2007. – № 4. – С. 6. **83-в/265**

Ястреб Людмила

266. Арсеньева Т. «Мы не спрашивали разрешения на то, чтобы быть художниками» / Т. Арсеньева // Вечерняя Одесса. – 2010. – 16 дек. (№ 188).
267. Арсеньева Т. Тихая доблесть – быть собою / Т. Арсеньева // Вечерняя Одесса. – 2010. – 4 дек. (№ 181/182).
268. Басанец Т. Ответственность за время (живопись Людмилы Ястреб) / Т. Басанец // Черный квадрат над Черным морем : материалы к истории авангардного искусства Одессы, XX век / Одес. гос. науч. б-ка им. М. Горького ; сост.: Е. Голубовский, Ф. Кохрихт, Т. Щурова. – Одесса, 2001. – С. 188-196. **83/15835**
269. Голубовский Е. Голос Люды / Е. Голубовский // Дерибасовская-Ришельевская : одес. альм. – Одесса, 2001. – № 4. – С. 136-139. **31/1200**
270. Днестров А. Актуальное искусство Людмилы Ястреб / А. Днестров // Одес. изв. – 2010. – 9 дек.
271. Павельчук І. Необароко Людмили Ястреб / І. Павельчук // Образотворче мистецтво. – 2009. – № 1. – С. 44-47. **83-в/265**
272. Савченко В. В. Люда Ястреб : Білий птах / В. В. Савченко // Образ : інформац. вісн. Одес. обл. організації Нац. спілки художників України. – 2011. – № 15. – С. 3. **Репозитарій ОНУ**
273. Ястреб Л. Духовний стоїцизм художника в радянському суспільстві / Л. Ястреб // Ідеї, смисли, інтерпретації образотворчого мистецтва: українська теоретична думка XX століття : антологія / упоряд. Р. М. Яців. – Львів, 2012. – Ч. 2. – С. 525-528. **83/16433**
274. Люда Ястреб (10.04.1945-08.09.1980) : [репродукції картин] // Образотворче мистецтво. – 2002. – № 3. – С. 78-79. **83-в/265**

Д. В. Заболотная,

библиотекарь Научной библиотеки
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова
ул. Преображенская, 24, г. Одесса, 65082, Украина
тел. (0482) 34 77 89
e-mail: library@onu.edu.ua

В. В. Савченко,

кандидат философских наук,
доцент кафедры культурологии
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова
ул. Новосельского, 64, г. Одесса, 65023, Украина
тел. (048) 726 35 13;
e-mail: filosof@list.ru

ОДЕССКИЕ ХУДОЖНИКИ-НОНКОНФОРМИСТЫ 60-70-х гг.

Резюме

В статье рассматриваются издания из Научной библиотеки Одесского национального университета имени И. И. Мечникова, которые дают историческую и искусствоведческую характеристику одесской художественной среды периода 60-70-х гг. XX в. Также анализируется литература о творческом и жизненном пути основных представителей этого направления: А. Ануфриева, В. Маринюка, Л. Ястреб, В. Стрельникова, В. Басанца и др.

Ключевые слова: одесский нонконформизм, одесские художники, неофициальное искусство, квартирные выставки.

D. V. Zabolotna,

Librarian
Scientific library of the
Odesa I. I. Mechnikov National University
24, Preobrazhenska St., Odesa, 65082, Ukraine
Tel. (0482) 34 77 89;
e-mail: library@onu.edu.ua

V. V. Savchenko,

Cand. Sc (Philosophy),
lecturer of the Department of Culturology
Odesa I. I. Mechnikov National University
Novoselskogo St., 64, Odesa, 65023, Ukraine
тел. (048) 726 35 13;
e-mail: filosof@list.ru

ODESSA ARTISTS OF NONCONFORMISM OF 1960-1970s

Summary

The purpose of our research is the study of works of artists of nonconformism of Odessa in the sixties and seventies of the 20th century on the pages of publications owned by the funds of Odesa I. I. Mechnikov National University Scientific Library. Compiling a bibliography of the life and works of the most valuable artists of this stream as well as analyzing the

history of this phenomenon in science literature became the aim of this research. Art catalogues, textbooks, scientific collections and articles from chief national and regional periodicals were used as its instruments. Using them and applying the methodology of continuous selection with further analysis and description in the article, the main sources of information about the artists of Odessa were characterized. The research produced a list of literature about the life and works of the artists as well as that about the phenomenon of nonconformism in art and in the Soviet society which was a vivid and distinctive stream in the sixties and seventies of the 20th century as nonconformist artists were promoting the freedom of creation and the search of revolutionary expression and representation in art orienting themselves towards West European modernist tendencies which in its turn has become the strong opposition to the official Soviet art. In view of practical value of our work the scope of application of its results is broad enough. It covers special and general courses in history of the art of Odessa in the universities and subsequent dissertation researches. It is the material which can be used in preparing exhibitions and catalogues of works of the artists. As a result of the research based on analyzing fundamental science literature the bibliography of the life and works of Odessa nonconformist artists was compiled.

Keywords: Odessa nonconformism, Odessa artists, unofficial art, apartment exhibitions

УДК 378.4(477.74-21)(091):655.55

О. Є. Музичко,

кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,
вул. Єлисаветинська, 12, м. Одеса, 65082, Україна
e-mail: sandro06@ukr.net

ТРИ МАЛОВІДОМІ РЕЦЕНЗІЇ НА ЮВІЛЕЙНІ ВИДАННЯ З ІСТОРІЇ ОДЕСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА: АВТОРИ, ТЕКСТИ, КОНТЕКСТИ

Предметом цієї статті є критичний аналіз історії та історіографії Одеського державного університету імені І. І. Мечникова — попередника сучасного Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, — що відбитий у рецензіях одеських авторів, істориків С. Борового, В. Галяса та правозахисника, літератора, дисидента В. Барладяну на три ювілейних видання 1968, 1991 і 2000 років.

Ключові слова: рецензії, ювілейні видання, Одеський державний університет імені І. І. Мечникова.

Черговий ювілей ОНУ ім. І. І. Мечникова, що наближається, актуалізує всі аспекти історії, джерелознавства та історіографії закладу (враховуючи, безумовно, історію всіх закладів-попередників). Одним з найбільш специфічних, складних і мало розроблених дослідницьких завдань є вивчення образів університету, що циркулювали у громадській та науковій думці [21]. Зокрема, йдеться про вивчення не лише історіографії університету, але й її рецепції сучасниками (історіографія історіографії). Вочевидь, передусім варто дослідити особливості сприйняття віхових, етапних, праць, що готувалися впродовж кількох років та видавалися до ювілеїв одеського вогнища вищої освіти. Ювілеї були не лише науковим, але й громадським явищем, акумулюючи особливості часу, в який вони відзначалися, а відтак такими самими рисами забарвлені й ювілейні праці. У нечисленних узагальнююче-концептуальних роботах з історії ОНУ це завдання оминається [19, с. 29]. Вважаємо, даремно, адже виявлення та аналіз критичних відгуків посприяє виробленню імунітету до догматизації та глорифікації ювілейних видань (тобто сприйняття їх як джерел, а не як історіографічних пам'яток, які лише й є вірними), що спостерігаємо у багатьох читачів, особливо з числа студентів, і головне — дозволить покращити рівень подальших узагальнюючих і окремих праць з історії ОНУ.

На сьогодні більш відомими є або глорифікаторсько-піднесені відгуки, або занадто оглядові та лапідарні [10]. Натомість, вважаємо невинновим фактичне викреслення з історіографічного обігу справді критичних відгуків, що лише частково є справді науковими рецензіями. У цій статті ставимо за мету проаналізувати саме ці маловідомі рецензії, яких поки що знаємо три, на три ювілейні видання з історії Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова — 1968, 1991, 2000 років. «Глухі» згадки про дві з цих рецензій можна зустріти у доступних виданнях [6, с. 78; 7, с. 9]. Рецензія ж С. Борового є архівним джерелом, що досі не запроваджена в історіографічний обіг, ані його біографами, ані істориками університету. Втім, і рецензія В. Барладяну надрукована у такій рідкісній газеті, що нам дове-

лося користуватися примірником, що зберігається в архіві відомого бібліографа В. Фельдмана [2].

Авторами цих трьох відгуків були досить відомі персони, хоч і різною мірою, які розвивали одеську освіту та культуру знову ж таки по-різному: історики С. Я. Боровой (1903-1989), В. Т. Галяс (1921-2006) та філолог В. В. Барладяну (1942-2010) (літературне ім'я – Берладник). Двоє перших були не лише істориками, але й бібліографами та книгознавцями. В. Галяса, постійного «мешканця» Наукової бібліотеки ОДУ, і сьогодні пам'ятає частина її сучасних співробітників. Всі троє працювали у навчальних закладах вищого типу: С. Боровой довгий час у Кредитно-економічному інституті, В. Галяс та В. Барладяну – в ОДУ. На відміну від кабінетних вчених С. Борового та В. Галяса, В. Барладяну вів кипучу громадську діяльність, ставши відомим правозахисником-дисидентом, зазнавши репресій влади, викликавши вкрай неоднозначні почуття серед оточення [24, с. 68-70]. Втім, і єврейського історика С. Борового, і двох українців В. Галяса та В. Барладяну єднала така риса, як принциповість, нонконформізм. Непримітний та неамбітний В. Галяс, за спогадами доньки, був «предельно честный и непоколебимый в своих принципах, несмотря на кажущуюся мягкость и сговорчивость» [13]. Ця риса дозволила всім трьом зберегти своє національне «Я» у непростих умовах.

Спільною рисою трьох рецензій є велика доля полемічної загостреності (найменш яскраво відбита у С. Борового, найбільше – у В. Барладяну). Якщо мотивація С. Борового була суто науковою, то українські рецензенти переймалися і націєтворчими завданнями, надаючи великого значення відображенню в ювілейних виданнях історії української національної науки та культури.

Видатний історик економіки та культури, доктор історичних наук С. Боровой не потребує спеціальної презентації. У структурі його великої та цінної наукової спадщини опублікована (як найменш доступна з цих трьох) у додатку до цієї статті рецензія 1965 року на макет-рукопис першого україномовного ювілейного узагальнюючого видання про ОДУ, що побачила світ тільки у 1968 році, не посідає великого значення [1, арк. 285-293]. Варто лише зазначити, що С. Боровой часто вдавався до рецензійного жанру. За рецензіями до нього зверталися як претенденти на наукові звання (як офіційного опонента і як рецензента авторефератів дисертацій), так і освітні та наукові установи, причому далеко не лише одеського, але й республіканського та союзного масштабу. Тому обрання саме його рецензентом рукопису солідного проекту виглядає закономірно (втім, не знаємо, чи зверталися видавці до інших осіб, як одеситів, так і з-поза меж міста). Місія С. Борового буде виглядати ще більш логічно, якщо врахувати його зв'язки з ОДУ: з низкою професорів він був знайомий по спільній праці в архівах та бібліотеках у 1920-1930-х рр., роках евакуації, виконував місію опонента на захистах інших колег чи рецензента їхніх праць, писав з деякими спільні статті і т. п. У листопаді 1963 року з нагоди 60-річчя народження та 40-річчя науково-педагогічної діяльності С. Борового історичний факультет ОДУ надіслав йому привітання за підписом декана С. Ковбасюка та секретаря партбюро П. Чухрія, в якому, зокрема, ювіляра називали «активным и неутомимым деятелем советской исторической науки», і наголошувалась його заслуга у вивченні історії Одеси, участь в роботі відтвореної ради із захисту кандидатських дисертацій з суспільних наук.

Видання 1968 року несе на собі відбиток плідної доби Відлиги, передусім для української культури. Це сприяло якості цього варіанту історії ОДУ – найкращого на сьогодні узагальнюючого нарису з історії цього закладу, де були доволі органічно поєднані аспекти ролі закладу у суспільному житті з висвітленням розвитку в

ньому наук. Вперше після років викреслення з історії одеської науки було згадано вчених-емігрантів П. Біциллі, А. Флоровського, Н. Кондакова і навіть М. Слабченка. Втім, останнього згадали цілком у дусі часу, обережно, тільки про його студентські роботи і, з парадоксальним зауваженням, про те, що до викладання у Новоросійському університеті його не допустили «у зв'язку з причетністю до українського буржуазного націоналізму» (це про соціаліста-то і марксиста!) [12, с. 328, 409-410]. Насправді такий пасаж більше б пасував до 1930 р., коли М. Слабченка справді репресували за цим ярличним звинуваченням.

В нашому розпорядженні немає рукопису «ОДУ-100», і тому, з одного боку, ми не можемо оцінити всю об'єктивність зауважень С. Борового і вловити всі нюанси, але з іншого – саме завдяки відгуку маємо унікальну можливість дізнатися про процес підготовки видання. Ані до, ані після написання рецензії історія університету більше не потрапляла у сферу інтересів С. Борового. Проте, текст рецензії яскраво свідчить, що загальна ерудиція історика та власний досвід дозволили йому глибоко проаналізувати роботу університетських колег. Загальний тон і концептуальне навантаження тексту С. Борового на сьогодні вже не можуть задовольнити дослідника, наприклад, поділ викладачів та студентів на прогресивних лівих та мракобісних правих, а також занадто різкі межі пристойності (див. про проф. В. Д. Каткова) характеристики останніх [27]. Втім, С. Боровий уникав занадто сильної радикалізації цього погляду, відзначаючи наукову вартість як не менш важливий критерій для оцінки професорів, ніж їхніх політичних поглядів. Не може сьогоднішній історик услід за С. Боровим та усіма іншими радянськими авторами шельмувати професуру Одеси періоду румунської окупації (в даному тексті див. про Б. Варнеке, в листах до Ю. Меженка та своїх спогадах С. Боровий так відгукувався про інших професорів, наприклад В. Селінова), в діяльності якої були далеко не лише негативні моменти, але й такі, що були спрямовані на відродження позитивних дорадянських традицій. Більшість фактографічних зауважень С. Борового є влучними і можуть бути використані навіть як довідкові. Особливо сміливими та свіжими були його зауваження про брак відомостей про процентну норму (для євреїв), репресії 1937 р., про що автори побоюлися написати навіть під час Хрущовської відлиги, але ретельно досліджують тепер [26]. Абсолютно погоджуємося і з досі актуальним зауваженням С. Борового про необхідність включення історії Одеських вищих жіночих курсів до історії Новоросійського університету, що й досі розглядаються як цілком окремі структури, та нині є загроза, що Курси знову розчиняться в чоловічій історії у новому варіанті історії ОНУ, що готується до 2015 року.

Зауваження про Є. Тріфільєва, І. Тіктіна та А. Готалова несуть флер мемуарності, а щодо останнього – то й підвищеної суб'єктивності (А. Готалов належав до недругів С. Борового). І. Тіктіну С. Боровий присвятив некролог, що, правда, не підписаний, який потім він розкрив у мемуарах (втім, парадоксальним чином біографи С. Борового так і не включили цей некролог до переліку його праць) [5, с. 287; 23]. Проте, деякі фактичні зауваження є неточними або дискусійними. Так, навряд чи доцільно вважати С. Аваліані одним з засновників Тбіліського університету, що виник у 1918 р., тоді як навіть у 1919 р. грузинський історик перебував ще в Одесі [17]. Закликаючи згадати про факт тривалої боротьби правих та лівих професорів проти дисертації Грибовського, С. Боровий насправді мав на увазі скандальну «справу Тимофєєва» 1905-1908 рр., навіть з відлунням у 1915 р., яка дійсно оберталася навколо дисертації петербурзького вченого О. Г. Тимофєєва про тілесні покарання (критику О. Тимофєєва, як і у випадку з Є. Тріфільєвим, започат-

кував М. П. Павлов-Сильванський) [14, с. 54, 58, 59, 74]. До речі, проти дисертації як низькопробної висловлювалися не лише ліві, але й такі консерватори, як І. А. Линниченко. Навряд чи вірне і зауваження С. Борового про те, що матеріальні негаразди відчували тільки приват-доценти. Насправді відчуття матеріального задоволення та стану не залежало тільки від зарплатні. Показовими є матеріали засідання професорів 1870 р., на якому професори одностайно підтримали такий спіх колеги-ветерана О. Богдановського: «Жизнь наша в Одессе, среди богатого, бойкого, торгового населения, может быть еще менее удобна, чем в других университетских городах. С одной стороны большая, против других провинциальных городов, дороговизна всего, необходимого даже для скромного существования, а с другой – значительная заработная и наемная плата здесь всякого другого труда (прикащики в магазинах средней руки здесь получают не менее 1500 руб., бухгалтеры и кассиры торговых домов 4-5 тыс., простые факторы и маклера проживают со своими семьями не менее 4 тыс. в год каждый) ставят нас здесь часто в совершенную невозможность доставлять себе и семьям нашим хоть бы такое необходимое удовольствие, как жизнь вне города, в течение лета» [22, с. 134-141].

Більш дискусійними є зауваження С. Борового про наукову спадщину Є. Тріфільєва та О. Маркевича. Сучасні науковці услід за авторами «ОДУ-100» не схильні так радикально принижувати значення педагогічно-наукової діяльності Є. Тріфільєва і, думається, значною мірою справедливо [20]. Оцінка класичної праці О. Маркевича з історії НУ як «удивительной по хаотичности, необработанности материалов» є неординарною, адже, хоча вже А. Степович обережно дорікав автору за брак відомостей про внутрішню історію, в подальшому перемогла цілком глорифікаторська тенденція [25]. Так, у 1999 р. З. Першина називала труд О. Маркевича «чудово виданою фундаментальною працею» [19, с. 24]. Вважаємо оцінку С. Борового занадто суворою, хоча і корисною в плані більш прискіпливого аналізу і уникнення занедбано захоплених оцінок, що загрожують вже зауваженою нами тенденцією до перетворення узагальнюючих праць на непогрішимі джерела. Звісно, С. Боровой зауважив далеко не всі фактичні недоліки «ОДУ-100». Як приклад наведемо те, що автори примудрилися у нарисі про Одеське бібліографічне товариство при НУ не згадати про його засновника, беззмінного голову та мотор І. А. Линниченка. Дуже маргінально у праці представлені роль НУ у житті різних національних громад міста, загалом національний склад професорів та студентів, повсякденність тощо.

Опублікована праця переконує, що більша частина зауважень С. Борового, можливо, після консультацій і з іншими рецензентами (київськими?) була врахована. Іноді, щоправда, суто механічно. Яскравим прикладом є поява в уривку про доробок С. Аваліані згадки про його працю про селянські повстання. П. Чухрій не взяв на себе перевірку інформації і скалькував її, напевно, прямо з відгуку С. Борового, без вказівки дати видання і точної назви [12, с. 327].

Рецензія В. Галяса з'явилася вже за зовсім інших умов та обставин: стала відома широкому колу осіб завдяки публікації в газеті університету (доречно відзначити неординарність цього факту, адже таким чином університет фактично критикував сам себе, на шпальтах власного видання, що було ознакою часу – потягу до демократизації) та у скороченому вигляді у київській пресі [8; 9]. Слід також врахувати національне піднесення тих часів, боротьбу за українізацію вищої освіти, декомунізацію, що породжували гострі дискусії в університетському середовищі і передусім на шпальтах «Одесского университета». Для В. Галяса звернення до рецензійного жанру теж не було новим. Не новим був і жорсткий підхід до рецен-

зованої праці. Мотивація ж написання відгуку полягала не лише у національній площині, бажанні актуалізувати українську складову історії закладу, але й суто історіографічній – давніми епістолярними контактами В. Галяса з А. Флоровським. Зокрема, значну увагу А. Флоровський приділяв історії університету, давав оцінки різним аспектам історії закладу [7]. Припустимо, що інтерес В. Галяса до історії ОДУ був згенерований саме цим спілкуванням. Він же прищепив йому своєрідний імунітет до радянської догматизації історії закладу.

На момент написання відгуку, який сам автор у властивій для нього манері оцінював надзвичайно скромно («дана замітка суб'єктивного читача аж ніяк не скидається на рецензію»), В. Галяс вже тривалий час перебував на пенсії, хоча тримав тісний зв'язок з університетськими колегами, що надавало йому можливість для жорстких оцінок з позиції ветерана (недаремно відгук підписаний «В. Галяс, абітурієнт ОДУ 1939 року»). Головним лейтмотивом його рецензії є теза про регрес праці 1991 р. порівняно з працею 1968 р., з чим варто погодитись, як і з тезою про те, що слід було б структурувати текст, як у 1968 р.: на загальноісторичний нарис та про окремі науки. В. Галяс також критикував книгу за відсутність наукового апарату, невдалий підбір ілюстрацій (втім, і в попередніх виданнях, це були дуже проблемні царини – у Маркевича та історії 1940 р. ілюстрацій не було, в «ОДУ-100» – було обмаль приміток), применшення ролі Б. Ляпунова. Навряд чи можна вважати занадто великим недоліком брак інформації про партійну приналежність студентів НУ. Втім, головні і подекуди вбивчі характеристики нариса полягали в іншій площині: «Подекуди книга не позбавлена старих стереотипів і традицій історії КПРС, коли в світлі марксизму-ленінізму не визнавався плюралізм думок» і «висвітлення української культури не знайшло належного місця». Рецензент вірно зауважив нехтування згадками про видатних вчених, змушених поїхати в еміграцію: Н. Кондакова, П. Біцилли (обидва були згадані, хоч і обережно та лапідарно у виданні 1968 р.), Г. Флоровського. «А в радянський час кафедра історії України то з'являлася, то щезала», – з сумом та натяком констатував очевидне В. Галяс і абсолютно вірно вказав на неухважність авторів, особливо порівняно з виданням 1968 р., до місця ОДУ в історії української культури. Зокрема, кричущою була ігнорация постаті М. Слабченка, М. Чайковського, факту праці в НУ О. Грушевського, який у 1907 р. вперше в російсько-імперських університетах прочитав курс лекцій з історії України українською мовою (див. про цей факт докладно [15]). Показово, що у 1999 р. одна з авторів «ОДУ-1991» професор З. Першина фактично погодилась з оцінками В. Галяса щодо загального враження від цього ювілейного видання: «Редколегія відмовилася від прийнятого у попередньому виданні принципу компактного викладу історії розвитку науки протягом усієї історії університету, розкидавши цей матеріал по різних розділах. Була пропущена характеристика ряду видатних учених, деякі імена забуті. Про труднощі і протиріччя в розвитку науки і вищої освіти у роки радянської влади і в цьому виданні не згадувалось» [19, с. 28].

Отже, вважаємо рецензію В. Галяса найкращим твором в його доробку, важливою ланкою в процесі відродження та формування новітніх основ історичної україністики в Одесі. Значною мірою на цьому тексті, передусім концептуально, але частково й фактологічно, будувалась широко znana стаття З. Першиної в «Українському історичному журналі» у 1994 р. про розвиток традицій вивчення історії України в Одесі. Враховуючи давні й тісні зв'язки В. Галяса та З. Першиної (саме він довгий час постачав її літературою з бібліотеки, приносячи їй додому книги), не виключені й прямі консультації з боку В. Галяса З. Першиної.

Частим фігурантом на шпальтах одеських газет, зокрема «Одесского университета», у 1990-х роках був чільний діяч Народного Руху України В. Барладяну. Причому переважав досить скандальний контекст: звинувачення його у міфологізації, примітивізації, глорифікації української культури та історії, русофобії. Втім, часто ця критика була зумовлена українофобськими комплексами самих критиків. Ці обставини ускладнили роботу В. Барладяну в ОДУ, з яким він мав проблеми ще в часи молодості, коли виключався з університету. Всі ці особливі риси ситуації акумулювала рецензія В. Барладяну на чергову ювілейну історію ОДУ 2000 року видання [4]. Агресивний тон рецензії нагадував бажання автора поквитатися з образами. Недаремно в інтерв'ю соратнику В. Барладяну запально коментував: «Ти не читав оцю «Ще одну історію Одеського університету»? Зараз вона вийде в Лондоні без помилок [якщо це перевидання і побачило світ, нам його виявити наразі не вдалося – О. М.]. Я там показав, що вся історія Одеського університету – це історія боротьби з українством. Мене, знаєш, ненавидять в університеті. Прогнати мене після цієї рецензії на історію університету вони не можуть, бо це зразу стане ще однією антиукраїнською акцією» [28]. Відгуки В. Галяса та В. Барладяну поєднує факт їх появи в газетах, щоправда, на цей раз поза університетській, головна увага до української проблематики, спільність критики радянських підходів до історії вищої освіти. У В. Барладяну останнє є ще більш жорстким, пересипане особистими випадками на адресу, на його думку, таких істориків з радянським мисленням, як М. Раковський. Резюме В. Барладяну було занадто радикальним: «Ця «Історія» є вкрай шкідливою для української науки», але концептуальний позитивний меседж цілком адекватним: «Історія ОДУ є частиною історії саме України».

Подібно до видавців 1991 р. видавці 2000 р. теж віддали перевагу поліграфічності та ілюстративності над докладністю та науковістю, що вже само по собі наражало на претензії. Попри зазначені вище особливості постаті автора, більшість його оцінок такі є вірними. Особливістю його рецензії є те, що вона майже повністю присвячена новітній добі – від середини XX ст. до середини 1970-х років. Останні базуються на особистих враженнях автора. Щодо XIX ст. В. Барладяну обмежився хіба що зауваженнями про ігнорування авторами ролі В. Григоровича та Д. Княжевича (автор згадував їх саме у такому порядку, порушуючи хронологію) в заснуванні університету і за радянською традицією приписування її М. Пирогову. Причиною такого підходу він вважав те, що Д. Княжевич та В. Григорович були «свідомими українцями». З цією конструкцією не можна погодитись, адже щодо Д. Княжевича ми взагалі не маємо таких фактів, але й В. Григорович, попри його симпатії до лідера одеських українців Л. Смоленського, толерантності до різних слов'янських народів, мов та культур, навряд чи потрапляє під таку радикалізовану характеристику. І, звісно, не можна применшувати роль М. Пирогова. Зовсім голосливним є твердження В. Барладяну про те, що вирішальну роль у називанні ОДУ іменем І. І. Мечникова відіграло його неслов'янське походження (натяк на єврейське походження матері біолога). Натомість одним з перших В. Барладяну справедливо наголосив на вартості університету, що працював в Одесі у 1941-1944 роках, нагадавши і про роль закладу в становленні П. О. Каришковського. Щоправда, він занадто радикально заперечив доробок евакуаційного аналогу. Сучасні дослідження підтверджують тезу автора про наявність в Одеському університеті осередку ОУН [16]. Нагадав В. Барладяну і про складну та трагічну долю репресованих після повернення комуністів – професорів П. Потапова, П. Єршова, А. Недзвідського. Чи не вперше автор поставив проблему вивчення боротьби зі всім українським в

університеті впродовж 1930-х – 1970-х років, вірно зауваживши спільність цього процесу. Зокрема, він нагадав «секрет полішинеля», те, про що довгий час було не прийнято згадувати – відставку ректора О. Юрженка, русифікацію університетської газети, репресії проти професора-україніста П. Воробей (до речі, автор навів маловідомий факт, що приводом до гонінь стало те, що П. Воробей у своїй брошурі з історії України для іноземців назвав Україну Україною, а не УРСР). Відкрито називалися винуватці бід талановитого українця – М. Раковський, І. Дузь, Н. Якупов. Нагадував рецензент і зовсім нещодавню історію зі звільненням з закладу талановитих українців – М. А. Дашенко, М. О. Степняка-Лапшина, М. Шах-Майстренко. Всі ці аспекти заслуговують на ретельне дослідження.

Отже, згадані відгуки розцвічують новими фарбами здавалося б суху, офіційну історію написання історії/історій ОНУ, особливо у специфічному ювілейному жанрі. Зауважимо, що присмаки скандальності, емоційності, упередженості, що властиві деяким відгукам, не були у другій половині ХХ століття чимось принципово новим. Вже під час написання ювілейних праць з історії Новоросійського університету це викликало підклимну боротьбу між партіями професорів, що іноді переносилося і до самих ювілейних текстів. Так, М. Попруженко у відомому ювілейному тексті 1915 р. досить несподівано і навіть недоречно кольнув І. Линниченка, що підсилювало конфлікт між ними, який вилився згодом на шпальти преси. Важливі рецензії і суто для доповнення біографій їхніх авторів, часто причетних до історії університету. Таким чином, історія та історіографія тісно переплітаються, відкриваючи нові грані і надаючи нові перспективи для якомога якіснішої реконструкції одного з найважливіших сегментів історії Одеси і України загалом.

Список використаних джерел та літератури

1. Державний архів Одеської області. – Ф. Р-7400. – Оп. 1. – Д. 3.
2. Наукова бібліотека Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. Архів В. Фельдмана. – Картон 29, №. 142. – Арк. 203-251.
3. *Авалиани С. Л.* Волнения крестьян в царствование императора Александра I [Текст] / *Симон Лукич Авалиани*. – Сергиев Посад, 1912. – 74 с.
4. *Барладяну-Бирладник В.* Ще одна советська історія ОДУ [Текст] / В. Барладяну-Бирладник // *Окна*. – 2000. – № 14/15 (29 дек.).
5. *Боровой С. Я.* Воспоминания [Текст] / Саул Яковлевич Боровой. – М. : Иерусалим, 1993. – 383 с.
6. Валентин Андрійович Сминтина [Текст] : біобібліогр. покажчик / наук. ред. О. В. Сминтина ; авт.-упоряд. М. О. Подрезова ; ОНУ ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка. – Одеса : Астропринт, 2008. – 231 с.
7. Василь Терентійович Галяс [Текст] : (біографічні матеріали до 85-річчя з дня народження) / упоряд. В. М. Хмарський. – Одеса : Гермес, 2006. – 81 с.
8. *Галяс В. Т.* Дрібні суб'єктивні міркування читача книги «Одесский университет, 1865-1990» [Текст] : (одні претензії замість одної рецензії) / Василь Терентійович Галяс // *Одес. ун-т*. – 1992. – 1 июня.
9. *Галяс В. Т.* Чого не узнають студенти [Текст] : («Одесский университет, 1865-1990») / Василь Терентійович Галяс // *Друг читача*. – 1992. – 11 листоп.
10. *Губарь О.* 135 плюс 60 [Текст] / О. Губарь // *Одес. вестн.* – 2000. – 13 июля.
11. Історія Одеського університету (1865-2000) [Текст] / гол. ред. В. А. Сминтина ; ред.-упоряд.: Л. О. Ануфрієв, С. О. Аппатов, Ю. О. Амброз [та ін.]. – Одеса : Астропринт, 2000. – 226 с.
12. Історія Одеського університету за 100 років [Текст] / ред. кол.: Н. І. Букатевиц, Г. А. В'язовський, І. М. Дузь [та ін.] ; відп. ред. О. І. Юрженко. – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1968. – 423 с.
13. *Краева (Галяс) Р.* Некролог В. Т. Галясу [Текст] / Р. Краева (Галяс) // *Порто-Франко*. – 2006. – 16 июня.
14. *Музичко О. Є.* Засновник Одеського інституту народного господарства професор Олексій Якович Шпаков (1868-1927) [Текст] : біографічний нарис / Олександр Євгенович Музичко. – Одеса, 2011. – 224 с.

15. Музичко О. Є. Одеський період життя Олександра Грушевського: формування основ одеської історичної україністики [Текст] / Олександр Євгенович Музичко // Юго-Запад. Одессика. – Одесса, 2011. – Вип. 12. – С. 263-287.
16. Музичко О. Є. Українська студентська громада Одеського університету в роки Другої світової війни [Текст] / Олександр Євгенович Музичко // Укр. історик. – 2010-2011. – Т. 47-48, вип. 1-4. – С. 187-202.
17. Музычко А. Е. Грузинский историк Симон Лукич Авалиани в научной и общественной жизни Одессы начала XX в. [Текст] / Александр Евгеньевич Музычко // Юго-Запад. Одессика. – 2009. – Вип. 8. – С. 150-173.
18. Одесский университет, 1865-1990 [Текст] / отв. ред. И. П. Зелинский [и др.]. – Одесса, 1991. – 159 с.
19. Першина З. В. Історіографічний підсумок та проблеми вивчення історії Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова [Текст] / Заїра Валентинівна Першина // Зап. іст. ф-ту. – 2000. – Вип. 10. – С. 24-31.
20. Попова Т. Н. Из истории Новороссийского университета: Е. П. Трифилев [Текст] : к 140-летию со дня рождения : биоисториографический контур / Татьяна Николаевна Попова // Проблемы славяноведения. – Брянск, 2007. – Вип. 9. – С. 42-62.
21. Посохов С. І. Образи університетів Російської імперії другої половини XIX – початку XX ст. в публіцистиці та історіографії [Текст] / Сергій Іванович Посохов. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2006. – 368 с.
22. Протоколы заседаний Совета Императорского Новороссийского университета за май 1870 года [Текст]. – Одесса, 1870.
23. Профессор Г. И. Тиктин [Текст] : некролог // Сб. тр. Одес. кредитно-экон. ин-та. – Одесса, 1947. – Т. 2. – С. 141-142.
24. Рух опору в Україні, 1960-1990 [Текст] : енциклопедичний довідник / передм.: О. Зінкевича, О. Оберта-са. – К. : Смолоскип, 2010. – 804 с.
25. Степович А. И. [Рецензия] [Текст] / Андроник Иоаникиевич Степович // Киевская старина. – 1891. – № 9. – С. 506-507. – Рец. на кн.: Маркевич А. И. Двадцатипятилетие Императорского Новороссийского университета / А. И. Маркевич. – Одесса : Экон. тип., 1890. – XV, 734, ХС с.
26. Урсу Д. П. Особливості науково-дослідної роботи викладачів, аспірантів і студентів історичного факультету Одеського державного університету в 1934-1941 роках [Текст] / Дмитро Павлович Урсу, Едуард Петрович Петровський // Зап. іст. ф-ту. – Одеса, 2009. – Вип. 20. – С. 300-312.
27. Хаусманн Г. Гражданское общество как социальное движение: пример студенческого движения в Новороссийском университете г. Одессы, 1905-1914 [Текст] / Гвидо Хаусманн // Гражданская идентичность и сфера гражданской деятельности в Российской империи. Вторая половина XIX – начало XX века. – М. : РОССПЭН, 2007. – С. 239-262.
28. [Інтерв'ю В. Барладяну-Бирладника В. Овсієнку] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.khpg.org/en/index.php?id=1203669040>. – Назва з екрана.

References

1. *Derzavnyi arhiv Odeskoi oblasti* [State Archives of Odesa Region]. Fund P-7400, inventory 1, dossier 3.
2. *Naukova biblioteka Odeskoho natsionalnoho universytetu im. I. I. Mechnykova. Arkhiv* [Scientific library of Odesa I. I. Mechnikov National University. V. Feldman's private book collection]. K. 29, no. 142.
3. Avaliani S. *Volneniya krestyan v tsarstvovaniye imperatora Aleksandra I* [The peasants' commotion during the reign of Alexander I of Russia]. Sergiev Posad, 1912, 74 p.
4. Barladyanu-Byrladnyk V. *Sheche odna sovietska istoriia ODU* [Another Soviet history of Odesa University]. *Okna*, 2000, no.14-15.
5. Borovoy S. *Vospominaniya* [The memoirs]. Moscow, 1993, 383 p.
6. *Valentyn Andriiovych Smyntyna* [Valentyn Andriiovych Smyntyna]. Odesa, 2008, 231 p.
7. *Vasyl Terentiiiovych Halias (biohrafichni materialy do 85-richchia narodzhennia)* [Vasyl Terentiiiovych Halias (biographical materials to the 85th anniversary of his birthday)]. Odesa, 2006, 81 p.
8. Halias V. Dribni subiektyvni mirkuvannia chytacha knyhy «Odesskiy universitet. 1865-1990» (odni pretenzii zamist odnoi rezenzii) [Small subjective opinions of a reader of the book «University of Odesa» (claims instead of one review)]. *Odesskiy universitet*, 1992, 1 June.
9. Halias V. Choho ne uznaiut studenty. «Odesskiy universitet. 1865-1990» [What do not students learn. The university of Odesa]. *Druh chytacha*, 1992, 11 November.
10. Gubar O. 135 plus 60. *Odesskiy vestnik*, 2000, 13 July.

11. *Istoriia Odeskoho universytetu (1865-2000)* [History of the University of Odesa (1865-2000)]. Odesa, 2000, 226 p.
12. *Istoriia Odeskoho universytetu za 100 rokiv* [History of the University of Odesa in last hundred years]. Kyiv, 1968, 423 p.
13. Krayeva (Galyas) P. Nekrolog V. T. Galyasu [The obituary of V. T. Galyas]. *Porto-Franko*, 2006, 16 June.
14. Muzychko O. *Zasnovnyk Odeskoho Instytutu narodnoho hospodarstva Oleksii Yakovych Shpakov (1868-1927)* [The founder of Odesa Institute of National Economy – professor Olexiy Yakovych Shpakov (1868-1927)], Odesa, 2011, 224 p.
15. Muzychko O. Odeskyi period zhyttia Oleksandra Hrushevskoho: formuvannia osnov odeskoi istorichnoi ukrainistyky [Odesa during the life of Alexander Hrushevsky: forming the base for Ukrainian Historical Studies in Odesa]. *Yugo-Zapad. Odessika* [South-West. Odesa], 2011, vol. 12, pp. 263-287.
16. Muzychko O. Ukrainska studentska hromada Odeskoho universytetu v roky Druhoi Svitovoi viiny [The Ukrainian student community of Odesa University during the Second World War]. *Ukrainskyi istoryk* [An Ukrainian historian], 2010-2011, vol. 47-48, no. 1-4, pp. 187-202.
17. Muzychko A. Gruzynskiy istoryk Simon Lukich Avaliany v nauchnoy i obshchestvennoy zhyni Odesy nachala XX veka [Georgian historian Simon Lukich Avaliani in the scientific and social life of Odesa in the beginning of the XX century]. *Yugo-Zapad. Odessika* [South-West. Odesa studies], 2009, vol. 8, pp. 150-173.
18. *Odesskiy universitet, 1865-1990* [The university of Odesa]. Odesa, 1991, 159 p.
19. Pershyna Z. Istoriografichni pidsumok ta problemy vyvchennia istorii Odeskoho derzhavnoho universytetu im. I. I. Mechnykova [Summary and historiographical problems of studying the history of Odesa I. I. Mechnikov National University]. *Zapysky istorichnoho fakultetu*, 2000, vol.10, pp. 24-31.
20. Popova T. N. Iz istorii Novorossiyskogo universiteta: Ye. P. Trifiliyev: k 140-letiyu so dnya rozhdeniya. [From the history of Novorossiysky University: E.P. Trifilev. To the 140th anniversary of his birth]. *Problemy slavya-novedeniya* [The problems of Slavic study], Bryansk, 2007, vol. 9, pp. 42-62.
21. Posokhov S. I. *Obrazy universyitetiv Rossiiskoi imperii druhoi polovyny XIX – pochatku XX st. v publitsystitsi ta istoriografii* [The images of the universities of Russia Empire of the late nineteenth - early twentieth century in publicism and historiography]. Kharkiv, 2006, 368 p.
22. *Protokoly zasedaniy Soveta Imperatorskogo Novorossiyskogo universiteta za may 1870 goda* [The protocols of meetings of the Council of the Imperial Novorossiysky University in May, 1870]. Odesa, 1870.
23. Professor G. I. Tiktin: nekrolog [Professor G. I. Tiktin: the necrology]. *Sbornik trudov Odesskogo kreditno-ekonomicheskogo instituta* [The collection of proceedings of Odesa Institute of credit and economics], Odesa, 1947, vol. 2, pp. 141-142.
24. *Ruh oporu v Ukraini: 1960-1990* [Resistance Movement in Ukraine: 1960-1990]. Kyiv, 2010, 804 p.
25. Stepovich A. [Review of the book: Markevich A. I.] *Dvadsatipyatiletie Imperatorskogo Novorossiyskogo universiteta* [The 25-years of the Imperial Novorossiysky University]. Odesa, 1890]. *Kiyevskaya starina*, 1891, no. 9, pp. 506-507.
26. Ursu D. P., Petrovskiy Ye. P. Osoblyvosti naukovo-doslidnoi roboty vykladachiv, aspirantiv i studentiv istorichnoho fakultetu [The features of teachers' and students' researches of historical faculty of the Odesa State University in 1934-1941]. *Zapysky istorichnoho fakultetu*, 2009, vol. 20, pp. 300-312.
27. Hausmann G. Grazhdanskoye obshchestvo kak sotsialnoye dvizheniye: primer studencheskogo dvizheniya v Novorossiyskom universitete goroda Odessa, 1905-1914 [The civil society as a social movement: the case of the student movement in the Novorossiysky University in Odesa. 1905-1914]. *Grazhdanskaya identichnost i sfera grazhdanskoy deyatelnosti v Rossiyskoy imperii. Vtoraya polovina XIX – nachalo XX veka*, [Civic identity and civic activities in the sphere in Russian Empire. The second half of the XIX - early XX century]. Moscow, 2007, pp. 239-262.
28. [Interview V. Barladyanu-Byrladnyka V. Ovsienku] [An interview of V. Barladyanu-Byrladnyka taken by Ovsienko]. Available at: <http://archive.khpg.org/en/index.php?id=1203669040> (accessed 1 November 2013)

Надійшла 10.11.2013

Додаток

Рецензія С. Я. Борового на рукопис праці «Історія Одеського університету за 100 років / Н. І. Букатеви́ч, Г. А. В'язовський, І. М. Дузь [та ін.] ; відп. ред. О. І. Юрже́нко. – К. : вид-во Київ. ун-ту, 1968. – 423 с.» (ДАОО. – Ф. Р-7400. – Оп. 1. – Д. 3. – Арк. 85-93 (надруковано на друкарській машинці за підписом С. Борового)

РЕЦЕНЗИЯ

НА РУКОПИСЬ: «ІСТОРІЯ ОДЕСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ЗА СТО РОКІВ»

Приближающийся день столетнего юбилея Одесского (до 1920 года – Новороссийского) университета будет отмечен как знаменательное событие в жизни нашей Родины.

Один из трех университетов дореволюционной Украины (без ее западной части), Одесский университет сыграл видную роль в культурно-общественной казни Украины и России в целом. Превратившийся после победы великой Октябрьской социалистической революции в учебно-научное учреждение принципиально нового типа, но унаследовавший лучшие традиции старого университета, советский Одесский университет, в ряду вузов СССР, с честью выполняет ответственные и почетные задачи по выращиванию высококвалифицированных и идейно вооруженных кадров строителей коммунистического общества, по развитию различных отраслей культуры и науки.

Вековая история университета представляет чрезвычайно большой интерес. С одной стороны, на истории университета необычайно отчетливо отразились все политические, социальные и культурные сдвиги, которые пережила наша страна за эти знаменательные сто лет. С этой точки зрения история университета является очень важной и интересной главой «общей» и специально-культурной истории. Вместе с тем известно, какую роль в политической жизни дореволюционной России играла студенческая молодежь. Поэтому история университета превращается в очень существенную составную часть истории общественно-политического движения и революционной борьбы. И, наконец, университеты – это важнейшие (а до великой Октябрьской социалистической революции почти единственные) центры научной деятельности. Поэтому развитие почти всех отраслей наук тесно связано с историей университетов в такой же мере, как история университета не может быть отделена от истории науки.

Нам представляется, что многочисленные авторы и редакторы этого коллективного труда в целом правильно поняли задачу. Они излагают историю университета на широком политическом и культурно-историческом фоне (особенно это заметно в первых разделах), выясняют идеологические позиции преподавателей университета и определяют их место в общественно-политической борьбе.

Большое место – и это оправдано существом дела – уделено освещению истории студенческого движения, участию студенчества в революционной борьбе. Здесь, естественно, наибольшее внимание уделено показу того, как лучшая часть прогрессивного студенчества изживая народническую идеологию, становится на путь революционного марксизма.

Больше половины текста книги посвящено истории отдельных кафедр, выяснению того места, которое заняли ученые Новороссийского университета в

истории отечественной науки. Естественно, что наибольшее место уделено тем ученым, которыми заслуженно гордится Одесский университет (Мечников, Сеченов, Зелинский, Умов, Щепкин и друг.). Характеристика научных заслуг профессоров обычно связывается с анализом их общественно-идеологических позиций. Материал книги убедительно показывает, что (и вполне закономерно) прогрессивные научные позиции обычно сливаются с передовыми общественно-политическими воззрениями. Вместе с тем, авторы объективно оценивают заслуги тех ученых, (речь идет, понятно, преимущественно об ученых в области так называемых «точных наук»), которые, отложив известный след в науке, не принадлежали к прогрессивному общественному лагерю.

При написании рецензируемого труда авторы использовали очень большой и разнообразный материал. Ими была обследована большая печатная литература. Систематизированы, подобраны и частично извлечены из незаслуженного забвения многие труды одесских ученых. В основу разделов о студенческом движении, а также некоторых других глав книги положены многочисленные архивные документы, в значительной своей части впервые вводимые в научный оборот. Авторы почти всех разделов книги, по сути, не имели предшественников. Многим пришлось идти так сказать по научной целине. Поэтому рецензируемая книга, при стремлении авторов сохранить популярность изложения, в значительной своей части является самостоятельным научным трудом, плодом исследовательских поисков.

Давая в целом вполне положительную оценку рецензируемой книге и считая, что выход этой книги достойно отметит юбилей университета; подчеркивая, что эта книга будет заметным вкладом в нашу очень небогатую литературу по истории советской высшей школы, по истории культуры и науки – мы, вместе с тем, считаем долгом указать на имеющиеся, на наш взгляд, пробелы, ошибки, неточности, отдельные редакционные неувязки. Как легко можно будет убедиться, отмечаемые мною отдельные пробелы, огрехи, редакционные неувязки и т. д., в большинстве своем не имеют принципиального значения. Если согласятся с моими замечаниями и пожеланиями – то редакция сможет их легко использовать в ходе окончательной редакционной подготовки рукописи (перед ее сдачей в производство).

1. В разделах, посвященных дореволюционному периоду, авторы исходят из ленинского учения о борьбе двух культур, это особенно убедительно проводится в первой главе, в частности, на противопоставлении: Сеченов – Цитович. (На мой взгляд, изложение выиграло бы в выразительности, если бы замечания о памфлетах Цитовича следовали сразу же после страниц, говорящих о Сеченове). Однако в последующих главах книги этот принцип проведен не всегда достаточно убедительно. Так, в главе: «Одесский университет в конце XIX в. – 1917 гг.» называются, с одной стороны фамилии профессоров прогрессивного направления, а с другой стороны, реакционного. Но дело не в том, чтобы назвать фамилии или даже квалифицировать партийное лицо того или иного профессора, а надо показать, как в делах, в научной продукции создавалась политико-идеологическая позиция того или иного ученого. Например, было бы интересно указать, что реакционер Казанский написал труд «Власть государя-императора», в котором научно доказывал, что несмотря на манифест 17 октября 1905 г., Россия остается неограниченной монархией; «правый» профессор А. Загоровский в своем курсе семейного права отстаивал самые реакционные законы о браке и т. п. Им надо было противопоставить ученых, которые – пусть даже с непоследовательно либеральных позиций все же разрабатывали темы «крамольные», с точки зрения реакционной профессуры

(например, работы по крестьянскому вопросу А. Флоровского, которого вообще не вспомнили, С. Авальяни и др.). В этом плане надо было вспомнить тех ученых, которые пытались использовать кафедру и лаборатории дореволюционного университета для трудов, направленных на подъем отсталого русского сельского хозяйства (Сапегин, Набоких и др.). Конечно, следует вспомнить о растянувшейся на много лет борьбе «правых» и «левых» вокруг диссертации Грибовского – этой апологии телесных наказаний.

2. Как указывалось, авторы в большинстве случаев определяют общественно-политическое лицо ученых университета. Но есть некоторые исключения. Так, например, говорится о выдающемся офтальмологе Головине, но нигде не оказано, что он был одной из самых одиозных фигур в дореволюционном университете, «прославившись» как вдохновитель и руководитель черносотенных студенческих банд. Еще больше удивляет такой факт: в книге много говорится о научных заслугах проф. Варнеке (по моему, с некоторыми преувеличениями), но ни слова не указано о той позорнейшей роли, которую он играл в дни оккупации. Его «деятельность» в те мрачные дни, его людоедские статьи и выступления не могут быть забыты!

3. Страницы, посвященные развитию в университете биологической науки и «дарвинизма» (см. «1933-41гг.», стр. 13-15; «Философия», стр. 13; «Биология», стр. 7, ос. стр. 22-24), находятся в вопиющем противоречии с той оценкой, которая дается т. Лысенко и его «школе» нашей партийной и специальной печатью (см., например, редакционную статью журнала «Вопросы философии», 1964, № 12, стр. 29). Конечно, эти страницы требуют коренной переработки, иначе это вызовет недоумение советской научной общественности.

4. Из-за сложной структуры книги о некоторых лицах говорится в различных местах. Поэтому совершенно необходимо дополнить книгу именным указателем.

5. В книге приводится большое число наименований книг и статей. Во многих случаях названия даны в переводе на украинский язык, иногда на языке оригинала. Как правило, отсутствуют необходимейшие библиографические данные (год издания, наименование журнала и т. д.). Необходимо провести тщательное библиографическое редактирование.

Перехожу к частным («постраничным») замечаниям.

Предисловие

Стр. 1. Конечно, дореволюционные университеты были недоступными для детей рабочих и крестьян. Но все же их нельзя называть «кастовыми» учебными заведениями. Это противоречит всему дальнейшему материалу книги, статистическим таблицам о сословном составе студентов и т. д. «Кастовыми» высшими учебными заведениями дореволюционной России были только «Школа правоведения» и «Александровский лицей».

Стр. 3. Труд Маркевича, удивительный по хаотичности, необработанности материалов, надо было критичнее оценить.

Основание университета

Стр. 9. Тяга на юридический факультет объяснялась тем, что это был обычный путь к чиновничьей-бюрократической карьере.

Стр. 11. Не было «Подольского учебного округа».

Стр. 19. Есть некоторое противоречие между утверждением о крайней общественно-политической ограниченности «лучшей части» профессуры и тем, что говорит тот же автор дальше (напр. стр. 23).

Стр. 33. Следовало бы указать, что Герценштейн был в дальнейшем членом I Госуд. думы (убитый черносотенными террористами).

Стр. 34. Труды Постникова (о нем еще подробнее дальше см. «Полит. экономия», стр. 2) неоднократно использовал (полемизируя с ним) Ленин.

Стр. 29. Деятельность Ляпунова и Томсона приходится на более поздний период.

Ничего не сказано о введенной в 1887 г. «процентной норме». Без разъяснения этого пункта останется непонятным одно из программных требований прогрессивного студенчества и профессуры.

Стр. 47. О материальном положении профессуры говорится подробнее дальше. Очевидно, надо говорить о тяжелом материальном положении приват-доцентов, а не о профессорах (особенно ординарных), которые принадлежали к числу наиболее высоко оплачиваемых государственных служащих дореволюционной России.

Стр. 48. И все же университет издавал толстейшие тома «Записок».

Стр. 50. Я. Ю. Бардах был еще до революции приват-доцентом.

Университет в 90 гг. – 1917 гг.

Стр. 1. Следовало бы яснее сказать об объективных предпосылках (в связи с ростом капитализма), делавших неизбежным рост внимания к формированию кадров квалифицированных специалистов.

Стр. 4. Перегрузка мало существенными данными о штатах, бюджете и т. д. (это чувствуется и в других местах этой главы).

Стр. 5. Материальная непривлекательность профессорской карьеры относилась только к так назыв. «теоретическим» специальностям медицинского факультета.

Стр. 10. Учитывался ли переход в другие университеты?

Стр. 14. Казанский никуда не эмигрировал.

Стр. 15. В 1902 г. министром нар. просв. был не Зенгер.

Стр. 16. О Левашове следовало указать, что он был – в результате «подсыпки» – выбран в IV Гос. думу, где стал председателем фракции крайне-правых.

Стр. 17. «Классицизм» – это направление в искусстве. Очевидно, автор хотел сказать о преувеличенном внимании к классической филологии и к изучению античности.

Стр. 17. Но Щепкин, уволенный из университета, как из подписавших «Выборгское воззвание», в те годы в университете не работал.

Стр. 18. Здесь было бы уместно вспомнить и выдающегося математика С.О. Шатуновского.

Студентство у визвольній боротьбі

Стр. 2. Уместно было бы напомнить, что еще в 1859 г., т. е. незадолго до основания университета студенты лицея создали тайный кружок «Общество добрых целей», открытие которого было приурочено к 14 декабря. Целью кружка было создание воскресных школ. Интересно было бы также отметить, что одеситы-студенты Московского университета создали «1861 г. «Одесский кружок»» (см. «Вопросы архивоведения», 1960, № 6, стр. 50). Это говорит о том, что революционные традиции одесского студенчества сложились еще до открытия университета.

Стр. 8-9, 20, 21, 28, 30, 36, 46 – перегрузка общеизвестными фактами из «общей» истории революционного движения.

Стр. 14. Об отставке Мечникова, об адресе студентов говорилось уже раньше.

Стр. 29. Студенческие черносотенные организации вели борьбу не только с с-д., но вообще со всеми демократически и оппозиционно настроенными студентами.

Стр. 33. Слово «верноподданные» речи» надо вычеркнуть. Это не увязывается с тем, что сказано дальше. И была ли та «передовая» профессура, если слово «левые» берется в кавычки.

Стр. 55. Формулировку о либералах надо было уточнить. Это не увязывается с ленинской цитатой.

Стр. 60. Что значит «виборні початки»? Очевидно так забавно перевели русское выражение: «выборные начала»! Надо «виборні засади» или «виборні принципи».

Стр. 69. Об убийстве студента Иглицкого говорилось и раньше. Но нигде – к слову – не было сказано, что этот факт стал предметом запроса в Госуд. думе.

Давая в целом высокую оценку этой главе, построенной в значительной мере на новом материале, надо сказать, что авторам не удалось четко и последовательно размежевать материалы этой главы и глав по «общей» истории университета. Отсюда много повторений, редакционных неувязок.

Удивляет, что ни в этой, ни в предшествующих главах ничего не сказано о Высших женских курсах, которые – по сути и были чем-то вроде филиала университета. После революции Высшие женские курсы были влиты в университет. Поэтому игнорирование Высших женских курсов в истории университета представляется неоправданным.

Университет в 1920-33 гг.

Стр. 3. Автор считает, что преемником университета в те годы было только ИНО. Это совершенно неверно. Из Гумобина (о котором сказано слишком мало) – прямого преемника университета – вырос, с одной стороны, ИНО, с другой стороны, Инархоз (на базе бывшего юридического факультета, причем следует помнить, что дореволюционные юридические факультеты включали в себя и элементы совр. экономических факультетов: в них были кафедры политической экономии, статистики, финансового права (точнее финансов).

Следовало бы сказать чуть больше об Археологическом институте, в котором было два отделения: археологическое и архивоведческое. Во главе института, работавшего по очень интересной программе, стоял виднейший литературовед и текстолог Ю. Г. Оксман.

Стр. 6. Очевидно речь идет не о «максимуме», а о «минимуме».

Ничего не сказано о таком институте тех лет, как «ревкомы» при Ректорах.

Стр. 17. Удивляет ссылка. Разве не сохранилось ни одного экземпляра этой книги?

Стр. 19. Готалов тогда не считался историком (ведь у него нет ни одного исследовательского труда в области истории), а только «видным специалистом в области педагогики».

Университет в 1933-1941 гг.

Стр. 1. Решение о восстановлении университетов на Украине надо было полнее обосновать и связать с общим ростом нашей культуры, усилением внимания к науке и т. д., как результат подъема экономики и культуры советской страны, изживания разных левацких «загибов» и т. д.

Стр. 4. Следовало сказать, что студенты экономич. факультета были переданы Одесскому кредитно-экономическому институту.

Стр. 23. Перечень академиков и чл.-корр. приводится во второй раз (см. стр. 10). Ничего не сказано об ущербе, который был нанесен университету необоснованными репрессиями 1937 г.

Университет в 1941-45 гг.

Стр. 1. Почему не сказано, что Колесников, Адамов, [? – нерозб. прізвище – О. М.] пали смертью храбрых? Конечно, список преподавателей университета, погибших на фронте, следовало бы пополнить.

Стр. 19. Почему не отмечен день 2 сентября 1944 г., когда в Одессу возвратился из эвакуации Одесский университет?

Университет в послевоенные годы

Стр. 7. Продумать формулировку о XIX съезде.

Стр. 8. Перегрузка формально-статистическими данными.

Исторические науки

Стр. 2. Следовало бы напомнить об историках, работавших в лицее.

Но ведь Южно-русский исторический архив не был создан!

Стр. 6. Разве Перетяткович оставил след в разработке истории Одессы?

Стр. 22. Следовало бы отметить работы Авальяни о крестьянских восстаниях.

Впоследствии Авальяни стал одним из основателей Тбилисского университета.

Стр. 23. По моему убеждению, дается преувеличенная оценка научного значения трудов Трефильева, в научном отношении чрезвычайно посредственного профессора, примыкавшего к правой профессуре. Та уничтожающая критика его диссертации, которая была дана одним из крупнейших русских дореволюцион. историков (Павловым-Сильванским, стоявшим, конечно, в политическом отношении на более «левых» позициях, чем Трефильев), была в целом справедлива. Кстати, на стр. 39а неожиданно высоко оценивается компиляция Трефильева о южных декабристах. Если уже говорить о «первооткрывателе» этой темы, то это был Ю. Г. Оксман (в 1924 г. опубликовавший работу по этому вопросу).

Стр. 29. Надо было бы больше сказать о талантливом Бицилли, его книге «Салимбене». Бицилли принадлежал к «левым».

Стр. 32. Левым с-р. Щепкин стал не в 1906 г., а примерно в конце 1917 г.

Стр. 40. Перечисленные здесь работы выполнены [? – нерозб. одне слово – О. М.] не работниками университета.

Стр. 41. Какое отношение к одесскому университету имеет книга А. Гуковского?

Стр. 48. Выдающийся историк О. Л. Вайнштейн заслужил более подобного очерка.

Философия

Стр. 2. Очевидно, речь идет об университетском уставе 1884 г.

Политическая экономия

Стр. 4. О проф. Каткове сказано только, что он был сторонником вульгарной политич. экономии. А в очерке юридических наук (стр. 8) он характеризуется более точно, как «махровый мракобес».

Стр. 7. Перечисленные здесь труды проф. Тиктина, по видимому, никогда не были опубликованы.

Вообще очерк по политич. экономии очень обеднен, так как составители игнорируют ИНХ.

Филологические науки

Стр. 1-2. Почему изложение начинается с характеристик деканов (по другим факультетам такого иерархического подхода к профессуре нет).

Стр. 3. Авторами не использован недавно вышедший том писем Ягича, в котором есть большой материал по его одесскому периоду (см. «Письма Ягича к русским ученым», М, 1963, стр. 62 и сл.).

Стр. 5. Следовало бы указать, что в 1922 г. был издан том трудов, посвященный юбилею Ляпунова, в котором приняли участие виднейшие филологи страны.

Стр. 6. Не указано, что А. И. Томсон был чл.-корр АН СССР.

Стр. 11. Надо было сказать, что основной специальностью Дложевского была греческая эпиграфика.

Стр. 15. Не Баркин, а Бархин (Константин Борисович, впоследствии видный литературовед-популяризатор, методист, публицист, писавший под псевдонимом Иновин).

Стр. 18. Следовало отметить реакционность позиции Вилинского.

Стр. 23. Следовало вспомнить, что Кирпичников был автором содержательного очерка культурной истории Одессы (в первой половине XIX в.).

Стр. 37. Не следовало бы редакционно выправить последний абзац?

Юридические науки

Стр. 1. Не нужно ли было сказать насколько слов о преподавании юридич. наук в предшественнике университета – лицее?

Стр. 7. Десять трудов Казанского – это отдельные оттиски из его основного труда – «Всемирные администрат., союзы», научное значение которых преувеличено.

Стр. 15. О Васьковском следовало сказать, что он уехал в Польшу, где возглавлял один из университетов (принадлежа и там к числу прогрессивной профессуры).

Стр. 17. Почему не сказано об Э. Я. Немировском, крупном криминалисте, авторе фундаментального труда «Основы уголовного права» и мног. других?

Не вспомнили об И. А. Хмельницком, профессоре-коммунисте (с 1918 г.), читавшем трудовое право, отце первого наркомюста Украины – А. И. Хмельницкого.

Педагогические науки

Стр. 9-15. Думаю, что совершенно неуместно так подробно излагать отношение различных преподавателей к реформе средней школы. К тому же здесь в одну кучу свалены представители разных общественно-политических лагерей (реакционер Деревицкий и «левый» Ланге).

Стр. 21. Нет ли преувеличения в утверждении, что Готалов-Готлиб был «чудовым педагогом»? У некоторых его слушателей сложилось совсем иное представление!

Психология

Этот очерк по своей структуре резко отличается от других. В нем очень обобщено (и к тому же весьма кратко) говорится о деятельности кафедры в целом, но не выделяется вклад в развитие ни самого руководителя кафедры проф. Элькина, выдающегося ученого, ни отдельных сотрудников кафедры.

Почему ничего не сказано о деятельности в Одессе такого крупнейшего советского психолога, как С. Л. Рубинштейн, впоследствии чл.-корр. АН СССР, действит. члена Академии Педагогических наук, лауреата гос. премии? Кстати, этот же С. Л. Рубинштейн не упомянут в очерке истории научной библиотеки, которую он возглавлял в течение ряда лет.

Биология

Стр. 19. Почему не указано, что Криштофович стал чл. – корресп. АН СССР?

Стр. 42. Упомянутые «студенты» Н. Загоровский и Д. Рубинштейн стали видными учеными. С. Соболев – тоже (лауреат госуд. премии), В. Ковальский – тоже лауреат ленинской премии – 1964 г.).

Стр. 53. Полагаю, что о Бабкине надо было сказать больше. Почему не упомянут среди питомцев университета такой ученый мирового значения, как Хавкин?

География

Стр. 1. (также 40) говорится о значительном вкладе в науку Синцова, а в первой главе – там, где идет речь об его позорной роли в деле Ковалевского – Синцов охарактеризован, как «пигмей в науке». Что верно?

Библиотека

Стр. 8. Разве в Одессе был Коммерческий институт? (может быть, речь идет о Коммерческом училище?)

Не указано, что в 1928 г. при библиотеке была учреждена аспирантура (под руководством проф. С. Л. Рубинштейна).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Подготовленная коллективом работников университета книга является ценным и содержательным научным трудом. Он будет заметным вкладом в литературу по истории высшей школы нашей Родины. Нет сомнения, что к этой книге будут часто обращаться историки науки и культуры, которые найдут в ней много свежих и интересных материалов. Книга привлечет к себе внимание и широких читательских кругов, в первую очередь студенчества.

Необходимо принять все меры, чтобы рукопись – после внесения некоторых исправлений, уточнений и дополнений (о которых говорилось выше) – как можно скорее пошла в производство.

Доктор историч. наук, профессор С. Я. Боровой 20 января 1965 г.

ПРИМЕЧАНИЕ. В рецензируемой мною рукописи отсутствовал текст главы «Университет в 1917-1920 гг.». Поэтому я не имею возможности что-либо сказать об этом в высшей степени ответственном разделе.

(С. Я. Боровой)

ЗАМЕЧАНИЯ О ГЛАВЕ «ПЕРЕБУДОВА В ПЕРШІ РОКИ ПІСЛЯ ПЕРЕМОГИ ЖОВТНЯ»

Эта глава, на мой взгляд, недостаточно полно освещает события того времени.

В ней совершенно не говорится о деятельности студенческих организаций, так назыв. «Коалиционного совета» и друг. Между тем следует иметь в виду, что и в

студенческой среде шла тогда острая политическая борьба, ярко отражавшая все противоречия и все своеобразие той бурной эпохи.

Из изложения, сколько можно судить, совершенно выпал период между февралем и октябрём 17 гг. Между тем, в эти месяцы в истории университета было много интересных событий: устранение профессоров-назначенцев, восстановление «университетской автономии» и мног. друг.

На стр. 6 не названы руководители «Ревстуда», не названы имена ректоров университета в те годы.

Но непропорционально много места (стр. 6-9) уделено изложению основных положений «Времен. правил об управлении высшими учебными заведениями», утвержд. на Украине в 1919 г. Эти правила, в Одессе – во всяком случае – не действовали.

17 марта 1965 г.

(проф. С. Я. Боровой)

А. Е. Музычко

кандидат исторических наук,
доцент кафедры истории Украины
Одесского национального университета им. И.И. Мечникова,
12, ул. Елизаветинская, Одесса, 65082, Украина
e-mail: sandro06@ukr.net

**ТРИ МАЛОИЗВЕСТНЫЕ РЕЦЕНЗИИ НА ЮБИЛЕЙНЫЕ
ИЗДАНИЯ ОДЕССКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА
ИМ. И. И. МЕЧНИКОВА: АВТОРЫ, ТЕКСТЫ, КОНТЕКСТЫ**

Предметом этой статьи является критический анализ истории и историографии Одесского государственного университета имени И. И. Мечникова – предшественника современного Одесского национального университета имени И. И. Мечникова, – который выражен в рецензиях одесских авторов, историков С. Борового, В. Галяса и правозащитника, литератора, диссидента В. Барладяну на три юбилейных издания – 1968, 1991 и 2000 годов.

Ключевые слова: рецензии, юбилейные издания, Одесский государственный университет им. И. И. Мечникова.

O. Ye. Muzychko

Cand. Sc. (History),
Docent of Department of the History of Ukraine
of the Odesa I. I. Mechnikov National University,
12, Elisavetinska St., Odesa, 65082, Ukraine,
e-mail: sandro06@ukr.net

**THREE LITTLE-KNOWN REVIEWS ON THE ANNIVERSARY
EDITIONS ON HISTORY OF ODESA I. I. MECHNIKOV STATE
UNIVERSITY: THE AUTHORS, THE TEXTS, THE CONTEXTS**

The subject of this work is the critical analysis of the history and historiography of Odesa I. I. Mechnikov State University— the predecessor of modern Odesa I. I. Mechnikov

National University, – which is expressed in the reviews of Odessa's authors in the second half of the XX century – such historians as S. Borovoy, V. Galyas and the human rights activist, the writer, the dissident V. Barladyanu – in three anniversary editions of 1968, 1991 and 2000 years.

The purpose of the work is to introduce the little-known texts into historiographic circulation, to analyze their merits and demerits according to a current condition of historical thought.

A biographic method, which allowed to connect reviewers opinions on the university history with their lives, national, public positions and general scientific views; A comparative method by means of which distinctions in positions of critics and geneticists allowed to track sources of the opinions used in the work.

The results of the work are: the factual and theoretical value of reviews for understanding the history of Odesa University, the fuller study of intellectual biographies of the authors of the reviews, the importance of reviewers – V. Galyas and V. Barladyanu for formation a Ukrainian centrist vision of the history of university. And it in spite of the fact that some theses of reviewers have already caused the objections nowadays.

Scope of the results of the work is the course of teaching of a source study and a historiography of Ukraine history, the study of local lore, the history of the higher school, the metascience.

The results of the work show that in the source study a potential of the historiography of Odesa University isn't settled yet. It's necessary to pay much attention on reflection of works within the history of Odesa University. Modern works not always consider potential of hand-written heritage.

Keywords: reviews, anniversary editions, Odesa I. I. Mechnikov National University.

КНИЖКОВІ КОЛЕКЦІЇ, СТАРОДРУКИ
ТА РІДКІСНІ ВИДАННЯ

УДК 090.1:379.85:027.7:378.4(477.74-21)''18''

Е. В. Бережок,

зав. сектором Научной библиотеки
Одесского национального университета
имени И. И. Мечникова,
ул. Преображенская, 24, г. Одесса, 65082, Украина,
тел.: (0482) 34 80 11
e-mail: library@onu.edu.ua

**ТУРИСТИЧЕСКИЕ ПУТЕВОДИТЕЛИ КОНЦА XVIII-XIX ВВ.
(ПО МАТЕРИАЛАМ СТРОГАНОВСКОГО ФОНДА НАУЧНОЙ
БИБЛИОТЕКИ ОДЕССКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО УНИВЕРСИТЕТА
ИМЕНИ И. И. МЕЧНИКОВА)**

Статья посвящена собранию туристических путеводителей, принадлежавших графу А. Г. Строганову, которое наглядно иллюстрирует процесс развития путеводителей как нового типа издания и литературного жанра. Вместе с тем туристические справочники являются не только источниками по истории европейского общества XVIII-XIX вв., но и позволяют установить некоторые сведения биографии А. Г. Строганова.

Ключевые слова: фонды НБ ОНУ имени И. И. Мечникова, библиотека графа А. Г. Строганова, туристические путеводители, туризм.

Начало истории туристических поездок восходит ещё к эпохе древнего мира. Однако зарождение туризма в современном его понимании относят к концу XVIII – началу XIX вв. Именно в этот период возникают понятия «турист» и соответственно «туризм». Его предшественником был так называемый «гран-тур», возникший в Европе в эпоху позднего средневековья. Обычно такое путешествие длилось несколько лет и пролегало через Францию, Центральную Европу, Италию; изредка захватывало Испанию и Святые места. В Российской империи подобные путешествия стали популярны позднее, к концу XVIII – началу XIX вв. При этом маршрут русских путешественников был несколько иным. Вместо южной Европы чаще всего посещали Германию и Швейцарию [12, с. 26], Францию и Англию [3, с. 37], меньше Италию и Испанию. Кроме «образовательных туров» существовали и путешествия к минеральным источникам, где со временем появлялись курорты-здравницы. Однако в эпоху Наполеоновских войн совершать длительные путешествия стало невозможно. С большей интенсивностью туристические поездки возобновились ко второй половине XIX в. В этот период начинает складываться туризм в современном его понимании со своей структурой, материально-технической базой, методами работы и органами управления. Появляются оздоровительные курорты, гостиницы, туристические агентства, экскурсионные бюро и т. п. Не последнюю роль в этом, конечно, сыграло развитие транспорта и транспортной инфраструктуры. Сильнейшим толчком в развитии туризма и передвижения вообще стало появление железной дороги. Путешествия становятся более доступными и массовыми.

С увеличением числа туристических поездок возрос спрос на относительно новый вид литературного жанра – туристический путеводитель, который был при-

зван обеспечить путешественника необходимой информацией в краткой и доступной форме. Отличительной чертой подобных сочинений является систематичность и краткость в изложении информации. Сочетание детального описания маршрутов, достопримечательностей с географическими, климатическими, историческими сведениями о той или иной местности и сопровождение иллюстрациями, картами, планами, схемами маршрутов становится обязательным для таких изданий. Ещё со времён Древнего Рима в ходу были так называемые итинерарии, или дорожники, т. е. списки населённых пунктов по пути следования с указанием расстояния между ними. Такие списки-итинерарии не утратили своей актуальности и в дальнейшем. В XVI-XVIII вв. были распространены дорожные описания, в которых, кроме перечисления городов, почтовых станций и расстояний между ними, вдоль определённых маршрутов, указывалось приблизительное время, необходимое для поездки, а иногда и расписание движения почтовых карет [20, с. 4]. В качестве путеводителя использовали и путевые заметки, где, кроме практических сведений, необходимых путешественникам, содержались личные впечатления и замечания автора. Со временем путеводители принимали более привычную для нас форму изложения информации и оформления, а личные переживания и впечатления постепенно отошли на второй план. Туристический справочник стал универсальной карманной энциклопедией, где путешественник мог найти необходимую информацию и множество полезных советов.

Молодые годы графа Александра Григорьевича Строганова совпали с бурным периодом Наполеоновских войн, поэтому ему не представилось возможности, как в своё время его отцу Григорию Александровичу и дяде Павлу Александровичу, совершить образовательное путешествие «гран-тур». К сожалению, мы не располагаем какой-либо информацией о пребывании А. Г. Строганова в молодые годы в Европе, кроме небольшого примечания в историческом очерке «Пятидесятилетие института корпуса инженеров путей сообщения». В нём Е. Соколовский упоминает о том, что воспитанник института барон Александр Строганов получил первоначальное образование за границей [10, с. 3]. Первое самостоятельное путешествие по европейским странам ему пришлось совершить в составе армии Российской империи, преследовавшей французские войска. Затем, будучи уже в зрелом возрасте, он принимал участие в подавлении польского восстания в 30-х гг. XIX в. И, наконец, в 1841 г. после отставки с поста министра внутренних дел, Александр Григорьевич на несколько лет выехал во Францию. Вместе с тем, граф неоднократно посещал оздоровительные курорты с целью поправки здоровья. Всё это общеизвестная информация, однако она не даёт представления о том, где бывал Александр Григорьевич, какие страны и города он посетил. Интересующие нас сведения мы находим в небольшом собрании путеводителей, туристических справочников, дорожных атласов и планов, сохранивших пометы и записи своего владельца. Собрание этих изданий условно можно разделить на несколько тематических групп:

- путеводители, посвящённые одной или нескольким странам, содержащие информацию о географии, истории, этнографии и экономике края;
- путеводители и туристические справочники по крупным европейским городам;
- путеводители или дорожные справочники, в которых приведены краткие сведения о маршрутах с расписанием движения почтовых карет, судов, железнодорожного транспорта;
- путеводители и справочные издания по оздоровительным курортам.

Несмотря на то, что коллекция путеводителей графа Строганова совсем небольшая, около шестидесяти пяти изданий, в рамках данной публикации не представляется возможным охватить её полностью. В данной статье будут рассмотрены туристические путеводители, содержащие информацию об одной или нескольких европейских странах. В книжном собрании Александра Григорьевича это путеводители по Германии, Италии, Англии, Швейцарии, Испании и Российской империи.

В первой половине XIX в. большой популярностью пользовались путеводители Генриха Августа Оттокара Рейхарда (Heinrich August Ottokar Reichard, 1751-1828). После окончания университета, где он получил юридическое образование, Генрих Рейхард увлёкся литературой. На ранних порах ему покровительствовал поэт и драматург Фридрих Вильгельм Готтер (Friedrich Wilhelm Gotter, 1746-1797). Несколько первых его поэтических произведений, а затем и статей были опубликованы в «Альманахе муз» [18, с. 192], издававшимся Гёттингемским обществом поэтов. Кроме того, Рейхард написал несколько пьес, которые были успешно поставлены на театральной сцене. В 1775-1779 гг. он возглавил придворный театр Готы и одновременно стал библиотекарем городской публичной библиотеки. В то же время Рейхард начал выпускать ежегодник под заглавием «Театральный календарь», который выходил с 1775 по 1800 гг. [16, с. 200]. **Вместе с тем он редактировал «Театральный журнал», был одним из основателей периодических изданий «Olla-Padrída», «Нового французского Меркурия», «Научной газеты Готы», «Журнала для чтения»** [18, с. 192], продолжал писать театральные пьесы и статьи в различные издания. Однако наиболее известными произведениями Генриха Рейхарда являются путеводители по Европе.

Во время своих поездок он вёл путевые заметки, ставшие основой его путеводителей [35, с. 170]. **Первое своё путешествие Рейхард совершил в южную Германию и Швейцарию в 1784 г. вместе со своим другом Эрнестом Людвигом Хендрихом (Ernst Ludwig Hendrich).** Их путь пролегал через Франконию, Швабию к подножию швейцарских Альп [34, с. 186]. В 1786 г. он отправился в очередное путешествие уже вместе с женой. На этот раз он выбрал путь из Швейцарии к Средиземному морю, в Марсель [35, с. 205-206]. Позже Генрих Рейхард опубликовал отрывки из своего «Дневника путешествий» в сборнике «Маленькое путешествие: чтение для начинающих путешественников» [35, с. 188, 207; 26, с. 392]. **Для первого своего путеводителя Рейхард использовал в качестве прототипа справочник для путешественников «Описание самых оживленных дорог, или журнал путешествий по основным городам Европы» и карту Европы Людовика Дютэна** [35, с. 170-171]. В результате в 1784 г. появился путеводитель «Справочник для туристов...» [34]. Вместе с традиционными для подобных изданий сведениями, такими как географическое положение стран, климатические особенности, краткие экономические, исторические сведения, перечень почтовых станций, справочник давал и практические сведения, полезные для путешественников. Однако, как замечал сам автор, путеводитель нуждался в редакции из-за допущенных ошибок и неточностей. К 1792 г. он подготовил второе исправленное переиздание. Оба издания были встречены публикой с большим восторгом, что подтолкнуло Генриха Рейхарда приступить к составлению нового путеводителя по Европе [35, с. 171]. Таким образом, в 1793 г. появилось первое издание знаменитого «Гиды для путешественников по Европе» в восьми томах на французском языке. Как и предыдущие работы Рейхарда, новый путеводитель стал популярен среди путешественников и выдержал только прижизненных десять переизданий. В библиотеке графа Строганова хра-

нится несколько частей путеводителя «Гида для путешественников по Европе». Наиболее ранние из них – части девятого переиздания путеводителя, посвященные Италии [Прил.: 8] и Швейцарии [Прил.: 10], изданные в 1819 г.

В библиотеке графа Строганова имеется несколько более поздних переизданий путеводителей. Это «Руководство для путешественников по Германии и пограничным странам ...» [Прил.: 5] под редакцией немецкого педагога и писателя Юлиуса Бернарда Энгельмана (**Julius Bernhard Engelmann**), а также «Путешественник по Германии, Швейцарии, в Венецию, Амстердам, Брюссель, Копенгаген, Париж, Санкт-Петербург и Стокгольм ...», напечатанный в 1840 г. в Берлине Фридрихом Августом Хербигом (**Friedrich August Herbig**) [Прил.: 11]. В общей сложности Фридрих Август Хербиг переиздавал его девятнадцать раз в плоть до 1861 г. [35, с. 171]. Оба путеводителя – это переработанные редакции и переводы на французский язык знаменитого «Руководства для путешествия по Германии и пограничным странам» [35, с. 171], первое издание которого появилось в 1801 г. Кроме этого, в книжном собрании Александра Григорьевича имеется экземпляр одиннадцатого издания «Гида для путешественников по Европе», посвященный Италии (1851 г.) [Прил.: 9]. Отличительной чертой путеводителей Генриха Оттокара Рейхарда было не просто описание дорог, но и составление туристических маршрутов разных по длительности, по материальным возможностям путешественника и в соответствии с задачами, которые он ставил перед собой [20, с. 7].

Среди путеводителей по Франции наиболее ранним по времени издания в библиотеке графа Строганова является путеводитель французского поэта и географа Режи Жан Франсуа Вэйсса де Вийерса (**Régis Jean François Vaysse de Villiers**, 1767-1840). Он начинал свою карьеру во время Великой французской революции в качестве адвоката, выступая защитником роялистов. В результате своей деятельности и активной политической позиции он сам подвергся гонениям со стороны якобинцев. Вскоре ему пришлось переехать из Тулузы в Париж, где после Термидорианского переворота он попытался издавать журнал – «Против яда якобинцев» («*Contre-poison des jacobins*») [24, с. 819]. Однако в свет вышло всего три номера. С назначением на пост почтового инспектора, который он занимал до 1814 г., де Вийерс отошел от политической деятельности. Будучи членом нескольких научных обществ [30, с. 10], он успешно совмещал свои профессиональные обязанности с написанием поэтических произведений и туристических путеводителей. По долгу службы де Вийерс много путешествовал по Европе, одновременно делая путевые заметки, ставшие основой путеводителя «Дорожное и географическое описание Французской империи...» [17, с. 56], который стал результатом двадцатилетнего кропотливого труда. Автор разделил путеводитель на четыре части по сторонам света. При этом каждая часть, в свою очередь, была им разделена на несколько направлений и сопровождалась картой-схемой маршрута. Первые шесть томов охватили только южное направление. Скрупулёзный подход, детальное описание дорог, городов и их достопримечательностей обеспечило произведению Вэйсса де Вийерса большую популярность. Вскоре он решил выпустить продолжение, но под другим заглавием – «Описание маршрута или дорожное, географическое, историческое и живописное описание Франции и Италии». Продолжение путеводителя имело ту же структуру, т. е. было разделено на части по сторонам света: юго-восток, юг, юго-запад, северо-запад, запад и северо-восток. В целом Жан-Франсуа Вэйсс де Вийерс издал около тридцати томов своего путеводителя, выходявших до 1835 г. Среди книг Александра Григорьевича хранятся шесть томов «Дорожного и географического описания Французской империи...» [Прил.: 13] и пять томов

«Описания маршрута или дорожного, географического, исторического и живописного описания Франции и Италии», посвящённых юго-восточному направлению [Прил.: 14].

Среди английских путеводителей из книжного собрания А. Г. Строганова заслуживает упоминания маленькая книжечка под заглавием «Друг иностранцев, которые путешествуют по Англии». Его автор Людовик Дютэн (Louis Dutens, 1730-1812), будучи кальвинистом, вынужден был выехать из Франции в Англию, где в 1758 г. стал капелланом и секретарём английского посла Джеймса Стюарта-Маккензи (James Stuart-Mackenzie, ок. 1719-1800) и сопровождал его в Турин [21, с. 115-123]. Позднее Дютэн неоднократно самостоятельно представлял интересы английской короны в Турине [21, с. 175]. **Вернувшись в Англию, он согласился сопроводить** в путешествии «гран-тур» сына первого герцога Нортумберленд Хью Перси [21, с. 268, 278-279]. В 1775 г. он был принят ассоциативным членом Французской академии изящной словесности [21, с. 97]. Людовик Дютэн оставил после себя большое количество работ в основном по истории, философии и религии. Среди них было и автобиографическое произведение «Записки путешественника...», вышедшее в 1806 г. в трёх томах [22]. Где, кроме своих воспоминаний и путевых записок, Дютэн представил портреты личностей, с которыми сталкивался на протяжении жизни: герцог Нортумберленд, лорд Бьют, лорд Вальдзингам, лорд Стюарт Маккензи, Вольтер, герцог Шуазель и мадам дю Барри. Ранее в 1775 г. он издал одно из самых популярных своих произведений – «Описание самых оживленных дорог или дневник путешествия в крупные города Европы...». Этот путеводитель переиздавался множество раз как при жизни Дютэна, так и после его смерти. Впоследствии многие авторы путеводителей использовали его в качестве образца для своих трудов, в том числе и упомянутый ранее Генрих Август Оттокар Рейхард.

В книжном собрании Александра Григорьевича хранится экземпляр путеводителя Л. Дютэна – «Друг иностранцев, которые путешествуют по Англии в Лондон...» (Лондон, 1794) [Прил.: 2]. Впервые он был издан в 1787 г. в Лондоне, затем печатался в 1789, 1792, 1794 и 1803 гг. [28, с. 736]. Переиздание 1792 г. вышло в Париже под другим заглавием – «Этическое, физическое и политическое руководство для путешествующих иностранцев по Англии» [28, с. 736; 21, с. 115-123].

Следует упомянуть ещё одно справочное издание для путешествовавших иностранцев по Англии на рубеже XVIII-XIX вв. Небольшое издание королевского адвоката и нотариуса Джоржа Райта (G. Wrighte) под заглавием «Минута внимания или краткие советы иностранцам, приезжающим в Англию...» – вовсе не описание какого-либо маршрута, это подборка английских законов, постановлений и указов с комментариями. В предисловии Дж. Райт делает акцент на том, что его произведение рассчитано именно на иностранцев, чтобы помочь им сориентироваться в различных ситуациях, которые могут произойти с ними на территории Британской империи. При этом он замечает, что сознательно не хотел издавать свой труд на территории Англии, так как опасался критики со стороны коллег, желавших оставить в тайне некоторые нюансы своей профессиональной деятельности. Первая глава справочника называется «Повиновение законам той страны, где вы находитесь». Далее автор знакомит читателей с административным делением Британской империи, органами управления, банковской и судебной системами, гражданскими и уголовными законами. Джорж Райт достаточно подробно рассматривает уголовный кодекс, судебную и карательную системы, разъясняя права и обязанности человека попавшего в ту или иную ситуацию. Не менее подробно он комментирует гражданский кодекс, отдельно останавливаясь на разъяснении прав

и обязанностей иностранцев. Александру Григорьевичу Строганову принадлежал экземпляр второго издания, вышедшего в 1804 г. [Прил.: 15] (первое издание было напечатано в 1796 г.).

Среди путеводителей по Швейцарии в книжном собрании А. Г. Строганова отметим небольшой справочник под заглавием «Швейцарский гид: карманная книга путешественника...» [Прил.: 12] (ил. 1). Его автор Иван фон Чуди (Iwan von Tschudi, 1816-1887) – издатель и общественный деятель, член различных научных обществ. В 1846 г. вместе со старшим братом Кристофом Цоликофером (Christoph Zollikofer) в Санкт-Галлене он открыл издательство и книжный магазин «Scheitlin & Zollikofer» [23], где и печатал свои путеводители. В 1855 г. появилось первое издание путеводителя на немецком языке под заглавием «Путеводитель по Швейцарии». Десятое немецкое издание вышло в 1872 г. с несколько изменённым заглавием «Турист по Швейцарии, соседней Северной Италии, Савойе, Западному Тиролю, Южному Шварцвальду...» [19, с. 83]. В 1864 г. был издан французский вариант путеводителя под заглавием «Гид по Швейцарии: карманная книга путешественника...». По мнению американского историка, богослова и альпиниста Вильяма Августа Бревурта Кулиджа, среди путеводителей по Швейцарии он был единственным, который мог успешно соперничать с аналогичными изданиями Карла Бедекера [19, с. 82]. Путеводитель фон Чуди сочетал в себе наилучшие качества знаменитых путеводителей XIX в. Бедекера, Мюррея и Болла, однако, в отличие от них, был ориентирован прежде всего на альпинистов. Это не случайно, так как Иван фон Чуди был одним из основателей Швейцарского альпинистского клуба и почетным членом Английского альпинистского клуба [19, с. 83]. Членами последней была дана весьма высокая оценка произведению фон Чуди [36, с. 132, 341].

Землям Испанского королевства посвящен путеводитель французского археолога, политика и путешественника графа Александра Луи Жозефа де Лаборда (Alexandre Louis Joseph, comte de Laborde, 1773-1842) – «Дорожное описание Испании». Александр де Лаборд совершил множество путешествий по Англии, Голландии, Италии и Испании. В 1800 г. он был назначен французским послом при дворе испанского короля Карла IV [25, с. 283]. Увлекаясь историей и археологией, Александр де Лаборд загорелся идеей собрать и подробно описать испанские исторические памятники. При поддержке короля Испании, Мануэля Годоя князя де ла Паз и французского правительства Александр де Лаборд путешествовал по Испанскому королевству с группой гравёров и рисовальщиков на протяжении 1796-1806 гг. Финансовые проблемы, вызванные Наполеоновскими войнами и падением империи, отложили окончание путешествия до 1820 г. [33]. Итогом реализации этой идеи стало многотомное издание «Живописное и историческое путешествие по Испании» (Париж, 1807), получившее высокую оценку современников. Однако де Лаборд на этом не остановился. Во время путешествия по Испании им была собрана различная информация, всесторонне отображавшая современную ему жизнь королевства: среди прочего, сведения о дорогах, тарифах на переезд, гостиницах, достопримечательностях, т. е. всё то, что в первую очередь интересовало путешественников. Объединив все сведения, в конце 1808 г. де Лаборд издал шесть томов своего нового труда «Дорожное описание Испании» [25, с. 288] в сопровождении атласа (ил. 2). В книжном собрании Александра Григорьевича хранится третье переиздание, издававшееся с 1828 по 1834 гг. [Прил.: 6].

Земли Российской империи в библиотеки графа Александра Григорьевича Строганова представлены двумя путеводителями, посвященными описанию Крымского полуострова.

Особого внимания заслуживает путеводитель по Крыму, напечатанный на французском языке в Одесской городской типографии в 1834 г. под заглавием «Путеводитель путешественника по Крыму». Его автор – выходец из Швейцарии Шарль Генри Габриэль Монтандон (1792-?) [8, с. 11; 7, с.153-154]. В первой трети XIX ст. он жил в Одессе, где занимался коммерческой деятельностью [1, с. 52-53]. В 1831 и 1833 гг. во время своих поездок по Крыму Шарль Монтандон обратил внимание на обломки мрамора в скалах, выработку которого он со временем производил [9]. Позднее он переехал в Симферополь. Путешествуя по Крымскому полуострову, Ш. Монтандон столкнулся с трудностями, которые натолкнули его на мысль о написании путеводителя [32, с. [5]]. По сути, это первый путеводитель по Крыму, напечатанный на территории Российской империи. Сразу же после выхода путеводитель привлек к себе внимание. Во многих периодических изданиях публиковались восторженные отклики. В «Одесском вестнике» даже была напечатана заметка, в которой помещено было объявление о намерении автора издать перевод путеводителя [4, с. 110], который, как показало время, так и не вышел. Путеводитель Шарля Монтандона представляет интерес и по сей день прежде всего благодаря информации по истории, об исторических памятниках, культуре, этнографии, географии и природных ресурсах полуострова начала XIX в. После краткого описания маршрута из Одессы в Крым автор поместил небольшой исторический, географический и этнографический очерк Крымского полуострова. Затем на выбор путешественника он предложил шестнадцать маршрутов с указанием расстояния, подробным описанием небольших поселений, городов по пути следования, средств передвижения, цен на постоянных дворах, харчевнях и т. п. В отдельной главе Шарль Монтандон дал рекомендации путешественникам, пожелавшим подняться в горы. В конце путеводителя помещён список изданий по истории, географии, экономике, описаний путешествий, посвящённых Крыму. Здесь же небольшой французско-крымскотатарский разговорник основных фраз, которые могут понадобиться в дороге. Как видно при написании путеводителя автор провёл серьёзную работу по изучению истории, географии, этнографии и экономики полуострова. Издание иллюстрировано восемнадцатью литографиями с видами Крыма и двумя картами («Почтовая карта от Одессы до Перекопа» и «Карта Крыма»), выполненными в литографической мастерской Александра Брауна в Одессе. Над иллюстрациями работали художники-литографы Л. Боккачини, Яворский, А. Фадзарди. Ими были использованы не только собственные рисунки, но и работы художников Джози, Рулова, Эльсона, ещё молодого Ивана Константиновича Айвазовского (ил. 3) и его учителя Иоганна Людвига Гросса. Имя Шарля Монтандона и его путеводитель упоминаются и в связи с жизнью и деятельностью А. С. Пушкина. После смерти поэта, при разборе его личной библиотеки был обнаружен экземпляр путеводителя с дарственной надписью автора и сопроводительным письмом. При более детальном изучении было высказано предположение о том, что Шарль Монтандон и А. С. Пушкин, возможно, были знакомы лично. И автор путеводителя, как знаток Крымского полуострова, мог предоставлять необходимые сведения поэту [1, с. 56-60]. Уже к середине XIX в. «Путеводитель путешественника по Крыму» стал библиографической редкостью [4, с. 110]. Как указывает В. Орехов в предисловии к русскому переводу некоторых его глав, изданному в 1997 г., в Крыму сохранилось лишь два экземпляра издания. Один из них принадлежал доктору, приват-доценту И. Н. Саркизову-Серазини и хранится в музее Бахчисарайского дворца. Второй находится в библиотеке Симферопольского краеведческого музея. При этом оба экземпляра дефектны, практически все иллю-

страции были утрачены [6, с. 9]. В книжном собрании А. Г. Строганова имеется почти полный экземпляр путеводителя Монтандона. В нём сохранилось семнадцать гравюр, отсутствует только литография номер шесть под названием «Татарин-простолодин. Мулла. Марза», работы Яворского с картины Джози. В экземпляре также имеется две статистические таблицы и две карты [Прил.: 7].

Автором другого путеводителя по Крымскому полуострову из Строгановской библиотеки является историк, археолог, профессор и директор Ришельевского лицея Николай Никифорович Мурзакевич (1806-1883). Занимаясь изучением истории и археологии Причерноморского края, Николай Никифорович много путешествовал, в том числе и по Крыму. Его интересовали прежде всего исторические и археологические памятники полуострова. Результатом многолетних поездок по Крыму и проведённых исследований стала небольшая публикация под названием «Путеуказатель южного берега Крыма» (Одесса, 1866). Путеводитель Н. Н. Мурзакевича ориентирован в основном на публику, интересующуюся историческими древностями полуострова. В нём нет маршрутов, советов и указаний, которые помогли бы путешественнику в пути. Работа Николая Никифоровича представляет собой своеобразный сборник исторических очерков по достопримечательностям Крыма. Экземпляр, хранящийся в библиотеке Александра Григорьевича Строганова, был преподнесён графу автором [Прил.: 1], о чём свидетельствует рукописная запись на форзаце «Его сиятельству графу Александру Григорьевичу Строганову, признательный Н. Мурзакевич» (ил. 4). Ко времени приезда А. Г. Строганова в Одессу в качестве Новороссийского генерал-губернатора Николай Никифорович был профессором и директором Ришельевского лицея; как секретарь и один из основателей Одесского общества истории и древностей вел активную деятельность. В свою очередь, граф Строганов, будучи почётным членом общества (с 1856 г.), принимал активное участие в его жизни [13, с. 79, 93, 95, 101-103]. По нашему мнению, экземпляр путеводителя мог быть подарен Александру Григорьевичу не просто в знак уважения к графу как генерал-губернатору и меценату, а в качестве жеста признательности за помощь и поддержку в делах Одесского общества истории и древностей.

К середине XIX в. путеводитель стал верным спутником туриста, однако всё ещё не позволял самостоятельно выбирать маршрут путешествия и отказаться от «навязчивых услуг» местного населения. Многие путеводители, как и путевые заметки, содержали личные впечатления и замечания авторов. Описания маршрутов и достопримечательностей были либо достаточно пространными, либо совсем короткими. Формат изданий тоже был не всегда удачным. Однако со временем туристический справочник становится универсальной карманной энциклопедией, где путешественник мог найти необходимую информацию и множество полезных советов.

Первыми подобными путеводителями по праву считаются произведения немецкого издателя Карла Бедекера (Karl Baedeker, 1801-1859). Для современных туристических справочных изданий имя К. Бедекера стало нарицательным: и по сей день некоторые путеводители называют «бедекерами». Именно они предоставили возможность путешественнику самостоятельно прокладывать свой маршрут, давая всё большую независимость от ненужных и зачастую дорогих услуг.

Старший сын книготорговца и типографа Карл Бедекер, обучаясь в Гейдельбергском университете, служил учеником в одном из книжных магазинов города. Затем некоторое время занимался книжной торговлей в Берлине и в 1827 г. в Кобленце открыл свой магазин. Немного позднее, в 1832 г., он выкупил у Фрид-

риха Ролинга книжный магазин и права на публикацию руководства для путешественников профессора Йоханна Августа Кляйна «Путешествие по Рейну» [14]. В этом же году он напечатал путеводитель Кляйна вместе со своими поправками. А в 1835 г. появилось второе переиздание под заглавием «Путешествия по Рейну из Страсбурга в Роттердам ...», где Бедкером были расширены географические рамки и приведена практическая информация о транспорте, гостиницах и экскурсионных маршрутах. В качестве дополнения им были добавлены планы городов [29]. Успех обоих изданий побудил Карла Бедкера и в дальнейшем продолжить работу над составлением путеводителей. В 1839 г. появился путеводитель по Бельгии и Голландии, в 1842 г. – по Германии и Австрии, в 1844 г. – по Швейцарии, в 1855 г. – по Парижу и его окрестностям, ставший его последней работой [14]. Каждый из этих путеводителей выдержал множество переизданий, сохраняя свою популярность на протяжении многих лет. Карлу Бедкеру это удавалось прежде всего благодаря большой трудоспособности и ответственным отношением к делу. При составлении своих путеводителей и подборе сопроводительного материала он доверял только себе и своему опыту. Панорамные изображения городов и местностей, карты и планы в путеводителях Бедкера использовались только хорошего качества. С 1843 г. они печатались литографической фирмой Эдуарда Вагнера и Германа Коля (Wagner & Kohl), специализировавшейся на издании карт, в Дармштадте; с 1848 г. в типографии отца Карла Бедкера Готшалка-Дидриха Бедкера (Gottschalk Diederich Bädker, 1778-1841) в Эссене; затем издание карт было перенесено в Берлин [27, с. 37].

Работая над путеводителями, Карл Бедкер учитывал ошибки, заимствовал оригинальные решения своих предшественников и современников. Так, у знаменитого английского издателя путеводителей Мюррея он позаимствовал принцип систематизации и подачи информации [31]. Несмотря на то, что Карл Бедкер и Джон Мюррей были конкурентами, они поддерживали дружеские отношения и нередко обменивались своими разработками и информацией. К. Бедкером были разработаны и собственные новшества: так, с 1844 г. в путеводителях появилась звёздочка, получившая название астериск и отмечавшая наиболее интересные достопримечательности [31]. Кроме того, «бедкеры» выходили небольшим форматом в твёрдом переплёте и, что немаловажно, имели небольшой вес. С 1846 г. Карл Бедкер даёт своим путеводителям яркий и узнаваемый переплёт: красный коленкор с золотым тиснением.

После смерти К. Бедкера управление фирмой перешло к его сыновьям, которые не только успешно продолжили дело отца, но и расширили географические рамки путеводителей, ввели ряд усовершенствований при их издании и сыграли значительную роль в развитии самого издательства Бедкера. На протяжении многих десятилетий путеводители под маркой «бедкер» продолжают поддерживать свою репутацию и издаются по сей день [37].

В библиотеке графа Строганова имеется два путеводителя Карла Бедкера: «Швейцария: справочник для туристов ...» [Прил.: 3] (Кобленц, 1853) и «Северная Италия до Ниццы, Генуи и Болоньи: руководство для путешественника» [Прил.: 4] (Кобленц, 1863) (ил. 5). Оба издания были напечатаны в Эссене, в партнерской типографии издательской фирмы Бедкера, некогда принадлежавшей его отцу Дидриху Бедкеру. Карты и планы для них были выполнены литографической фирмой «Вагнер и Коль». Кроме того, оба издания имеют оригинальный переплёт ярко-красного цвета с тиснением позолотой. Путеводитель по Швейцарии относится ещё к прижизненным изданиям, над которым Карл Бедкер работал лично.

Первое его издание вышло в свет в 1844 г., после чего до 1937 г. путеводитель выдержал тридцать девять переизданий [15]. Экземпляр из книжного собрания графа Строганова – это пятое издание, иллюстрированное прекрасными цветными и чёрно-белыми литографиями. Путеводитель по северной Италии (второе переиздание) напечатан уже Карлом Бедекером-младшим, управлявший фирмой с 1861 по 1870 гг.

Небольшая часть коллекции путеводителей из книжного собрания графа Александра Григорьевича Строганова наглядно иллюстрирует развитие и становление туристических путеводителей как литературного жанра и специфического издания. На протяжении XIX в. **путеводители, сопутствующие быстро развивающемуся туризму**, сделали довольно стремительный скачок от путевых заметок, дорожных справочников к путеводителю, в котором путешественник находил краткую систематизированную информацию.

Вместе с тем путеводители являются источниками по различным отраслям исторического знания, содержат ценные сведения о дорожной системе, развитии туристической инфраструктуры в различные периоды. Это и краеведческие источники, описывающие местность в тот или иной период. Иллюстрации, украшавшие издания, дают представление о том, как выглядела описываемая местность либо достопримечательность. Не говоря уже о том, что известные издатели путеводителей, такие как К. Бедекер, предъявляли строгие требования к иллюстрациям и картам, добиваясь высокого качества и достоверности.

Анализ коллекции туристических справочников и путеводителей из книжного собрания Александра Григорьевича позволяет приоткрыть завесу тайны с некоторых моментов его биографии. Несмотря на то, что граф Строганов был достаточно известной фигурой и занимал высокие посты в Российской империи XIX в., о нём как о частном лице известно не так много. Личное книжное собрание, каким является фонд А. Г. Строганова Научной библиотеки Одесского национального университета, даёт возможность составить представление об интересах и увлечениях графа, а в данном случае – узнать о европейских странах и местах, которые посетил Александр Григорьевич во время путешествий. Среди книг, принадлежавших графу Строганову, мы находим путеводители по Франции, Италии, Испании, Швейцарии, Германии, Англии, Австро-Венгерской и Российской империях. Свидетельством того, что все они использовались владельцем по назначению, служат многочисленные пометы на страницах, сделанные его рукой. На наш взгляд, принадлежность Александра Григорьевича Строганова к аристократическому роду Российской империи наложило отпечаток на содержание коллекции путеводителей. Как упоминалось ранее, маршрут российских путешественников, к которым, несомненно, принадлежал А. Г. Строганов, несколько отличался от европейских. Наибольшей популярностью пользовалась Франция, прежде всего Париж, привлекавший своей роскошью, светским лоском и развлечениями. Как известно, Александр Григорьевич после отставки с поста министра внутренних дел в 1841 г. выехал во Францию, где поселился вместе с семьёй в Париже и откуда совершал различные поездки по Европе [2]. Германия интересовала русских «туристов» своими минеральными источниками, и университетами, где молодые люди посещали лекции знаменитых учёных. Своими здравницами привлекали российских путешественников также Швейцария и Австро-Венгерская империя. Судя по туристическим путеводителям графа Строганова, его привлекали как красоты, так и оздоровительные курорты этих стран. Менее популярной была Италия, сюда в основном приезжали ценители искусства. О том, в какой мере Александр Гри-

горьевич Строганов может считаться почитателем искусства судить сложно, но благодаря рукописным пометам на путеводителях по итальянским землям ясно, что произведения искусства интересовали его не в последнюю очередь. Англию русские аристократы посещали очень редко, здесь не было таких развлечений, как во Франции, достопримечательностей Италии, и к тому же она пугала своей дороговизной. Поэтому так неожиданно было обнаружить в книжном собрании Александра Григорьевича английские путеводители, ещё и с многочисленными пометами. Если о посещении ранее перечисленных стран, хоть и вскользь, упоминал в своих воспоминаниях выдающийся русский историк Сергей Михайлович Соловьев [11], то о визите на Туманный Альбион ранее не было известно. Перспектива дальнейшего рассмотрения данной части книжного собрания Александра Григорьевича Строганова связана с обращением к таким тематическим группам этой разновидности литературы, как путеводители по крупным европейским городам, оздоровительным курортам и дорожные справочники. Таким образом, исследуемая группа изданий обладает сведениями определенной ценности и заслуживает детального изучения.

Список использованной литературы

1. Губарь О. Пушкин. Театр. Одесса [Текст] / О. Губарь. – Одесса, 1993. – 96 с. : ил.
2. Вайнштейн О. Л. Граф А. Г. Строганов у Франції 1842-1845 рр. [Текст] / О. Л. Вайнштейн // *Бібліологічні вісті*. – 1924. – № 3. – С. 147-162.
3. Ерофеев Н. А. Туманный Альбион : Англия и англичане глазами русских 1825-1853 гг. [Текст] / Н. А. Ерофеев. – М., 1982. – 320 с.
4. Зленко Г. Д. Берег Пушкина [Текст] / Г. Д. Зленко. – Одесса, 1978. – 240 с.
5. Куканова И. Незаменимый друг путешественника : к 210-летию со дня рождения Карла Бедекера 2011 г. [Электронный ресурс] / И. Куканова, С. Панферова. – Режим доступа: http://www.tounb.ru/virtual_exhibition/MultumInParvo/baedeker.aspx. – Загл. с экрана.
6. Монтандон К. Путеводитель путешественника по Крыму, украшенный картами, планами, видами и виньетками и предваренный введением о разных способах переезда из Одессы в Крым [Текст] / К. Монтандон ; предисл. В. Орехова. – Симферополь, 1997. – 130 с.
7. Непомнящий А. А. Записки путешественников и путеводители в развитии исторического краеведения Крыма (послед. треть XVIII – нач. XX века) : библиография [Текст] / А. А. Непомнящий. – Киев, 1999. – 211 с.
8. Непомнящий А. А. История и этнография народов Крыма : библиография и архивы (конец XVIII – начало XIX века) [Текст] / А. А. Непомнящий. – Симферополь, 2001. – 816 с.
9. Скальковский А. А. Мраморный промысел в Крыму [Текст] / А. А. Скальковский // *Журнал Министерства внутренних дел*. – 1853. – Ч. 41, кн. 3. – С. 367-381.
10. Соколовский Е. Пятидесятилетие Института Корпуса путей сообщения : исторический очерк [Текст] / Е. Соколовский. – СПб., 1859. – XVI, 149 с. : ил.
11. Соловьев С. М. Мои записки для детей моих, а если можно, и для других [Текст] / С. М. Соловьев // С. М. Соловьев. Избранные труды. Записки / С. М. Соловьев. – М., 1983. – С. 273-284.
12. Стефко М. С. Европейское путешествие как феномен русской дворянской культуры конца XVIII – первой четверти XIX веков [Текст] : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02 / Мария Станиславовна Стефко. – М., 2010. – 28 с.
13. Хмарський В. М. Археологічна діяльність Одеського товариства історії і старожитностей [Текст] / В. М. Хмарський. – Одеса, 2002. – 400 с.
14. Baedeker H. Verlag Karl Baedeker [Текст] / von Hans Baedeker // *Mitteilungen für Baedeker-Freunde*. – 1983. – Н. 5. – S. 16-19.
15. Baedekers and general travel guides [Электронный ресурс] // Shapero rare books. – Режим доступа: https://docs.google.com/viewer?url=http://www.shapero.com/pdf/Baedeker_Guidebooks.pdf&chrome=true. – Загл. с экрана.
16. Biographie universelle des musiciens et bibliographie générale de la musique [Текст] : [en 8 t.] / par F.-J. Fétis. – Deuxième édition, entièrement refondue et augmentée de plus de moitié ... – Paris, 1866. – Т. 7. – 548 p.

17. Biographie universelle (Michaud) ancienne et moderne : ou histoire, par ordre alphabétique, de la vie publique et privée de tous les hommes qui se sont fait remarquer par leurs écrits, leurs actions, leurs talents, leurs vertus ou leurs crimes [Текст] : [en 45 t.] / ouvrage rédigé par une Société de gens de lettres et de savants. – Nouvelle édition ... – Paris, [185?]. – Т. 43. – [4], 700 p.
18. Biographie universelle ou dictionnaire historique des hommes qui se sont fait un nom par leur génie, leurs talents, leurs vertus, leurs erreurs ou leurs crimes [Текст] : [en 8 t.] / par F. X. De Feller. – Edition revue et continuée jusqu'en 1848, sous la direction de M. Ch. Weiss,... et de M. l'abbé Busson, ... – Besançon ; Paris ; Lille, 1849. – Т. 7 : PON-SOT. – 616 p.
19. Coolidge W. A. B. Swiss travel and Swiss guide-books [Текст] / by W. A. B. Coolidge. – London ; New York, 1889. – XI, 336, 16 p.
20. Devanthery A. Entre itinéraires et trajets : représentations des déplacements dans les guides de voyage au tournant du XIXe siècle [Електронний ресурс] / Ariane Devanthery // In Situ. – 2011. – № 15 : Le patrimoine des guides : lectures de l'espace urbain européen. – P. 4. – Режим доступа: <http://insitu.revues.org/661>. – Загл. с екрана.
21. Dutens L. Mémoires d'un voyageur qui se repose contenant des anecdotes historiques, politiques et littéraires, relatives à plusieurs des principaux personnages du siècle [Текст] : [en 3 t.] / par M. Dutens. – Paris, 1806. – Т. 1. – VI, 416 p.
22. Felets de. Mémoires d'un voyageur qui se repose par M. Dutens [Текст] / de Felets // Le spectateur français au XIX siècle ou variétés morales, politiques et littéraires recueillies des meilleurs écrits périodiques. – An 5 1808. – P. 187-195.
23. Feller-Vest V. Tschudi, Iwan von [Електронний ресурс] / V. Feller-Vest // Dictionnaire historique de la Suisse. – Режим доступа: <http://www.hls-dhs-dss.ch/textes/f/F42763.php>. – Загл. с екрана.
24. Grand dictionnaire universel du XIX siècle français, historique, géographique, biographique ... [Текст] : [en 17 t.] / par Pierre Larousse ... – Paris, [1876]. – Т. 15. – 1528 p.
25. Guigniaut, J.-D. Notice historique sur la vie et les travaux de M. le comte Alexandre de Laborde [Текст] / par J.-D. Guigniaut // Memoires de l'Institut imperial de France. Academie de l'inscriptions et belles-lettres. – 1868. – Т. 23. – P. 275-318.
26. Hentschel U. Mythos Schweiz : Zum deutschen literarischen Philhvetismus zwischen 1700 und 1850 [Текст] / Uwe Hentschel // Studien und Texte zur Sozialgeschichte der Literatur. – Tübingen, 2002. – Т. 90. – VIII, 424 S.
27. Hinrichsen, A. W. Baedeker's Travel Guides 1832-1990. Bibliography 1832-1944; Listing 1948-1990. History of the publishing house [Електронний ресурс] / Alex W. Hinrichsen. – With illustrations and additional overviews 2th ed. – 104 p. – Режим доступа: http://www.bdkr.com/AWH_bibliography_pt1.pdf. – Загл. с екрана.
28. La France littéraire, ou dictionnaire bibliographique ... [Текст] : [en 12 t.] / par J.-M. Quérard. – Paris, 1828. – Т. 2. – 756 p.
29. Klein J. A. Rheinreise von Straßburg bis Rotterdam : sammt Ausflügen an die Nahe, die Mosel, die Ahr, in die Bäder des Taunus, nach Aachen und Spa, und den wichtigeren holländischen Städten ; mit architektonisch-historischen Bemerkungen über die Bauwerke am Rhein von dem Königl. Preuß. Bau-Inspektor von Lassaulx [Текст] / [Karl Baedeker]. – 2. erw. u. verb. Aufl. d. Rheinreise von J. A. Klein. – Koblenz : Bädeker, [ca. 1835]. – 517 S. : Ill., Kt.
30. Ledru A.-P. Sciences mathématiques et physiques [Текст] / par A.-P. Ledru ... // Analyse des travaux de la société royale des arts du Mans, depuis l'époque de son institution, en 1794, jusqu'à la fin de 1819. – Au Mans, 1820. – Pt. 1. – 312 p.
31. Mendelson E. Baedeker's Universe [Електронний ресурс] / Edward Mendelson. – Режим доступа: <https://docs.google.com/viewer?url=http://www.ctrarebooks.com/home/Baedeker/baedeker.pdf&chrome=true>. – Загл. с екрана.
32. Montandon C. H. Guide du voyageur en Crimée : orné de cartes, de plans, de vues et de vignettes, et précédé d'une introduction sur les différentes manières de se rendre d'Odessa en Crimée [Текст] / par C. H. Montandon. – Odessa : imprimerie de la ville, 1834. – [8], 384, [4] p., 1 f. carte (18x19 cm), 2 f. tabl. (18x45 cm), 17 f. lith. + Carte réduit de la Crimée pour servir au guide du voyageur / publié par C. H. Montandon de Neuchatel ... ; lithog. d'A. Braun. – Odessa, 1834. – 1 f. carte ; 35x45 cm.
33. Piles M. de. Le voyage en Espagne d'Alexandre de Laborde (1806-1820), dessins préparatoires [Електронний ресурс] / Michel de Piles. – Режим доступа: <http://www.latribunedelart.com/le-voyage-en-espagne-d-alexandre-de-laborde-1806-1820-dessins-preparatoires#nb1>. – Загл. с екрана.
34. [Reichard H. A. O.] Handbuch für Reisende aus allen Ständen, nebst zwey Postkarten zur Grossen Reise durch Europa von Frankreich nach England, und einer Karte von der Schweiz und den Gletschern von Faucigny [Текст] / [H. A. O. Reichard]. – Leipzig : Weygand, 1784. – IV, 674 S. : Ill.
35. Reichard H. A. O. H. A. O. Reichard (1751-1828). Seine Selbstbiographie [Текст] / Überarbeitet und herausgegeben von Hermann Uhde. – Stuttgart, 1877. – VI, 553 p.

36. Reviews and notices. Guide books old and new [Текст] // The Alpine Journal. – 1888 – Vol. 13. – 583 p.
37. Verlag und Redaktion [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.baedeker.com/de/index.html>. – Загл. с экрана

References

1. Gubar O. *Pushkin. Teatr. Odessa* [Pushkin. Theatre. Odessa]. Odessa, 1993, 96 p.
2. Vaynshteyn O. L. Graf A. G. Stroganov u Frantsii 1842-1845 rr. [Count A. G. Stroganov in France 1842-1845]. *Bibliolohichni visti*, 1924, no. 3, pp. 147-162.
3. Yerofeyev N. A. *Tumannyy Albion: Angliya i anglichane glazami russkikh 1825-1853 gg.* [Albion: England and Englishmen through the eyes of Russians 1825-1853]. Moscow, 1982, 320 p.
4. Zlenko G. D. *Bereg Pushkina* [Shore of Pushkin]. Odessa, 1978, 240 p.
5. Kukanova I., Panferova S. *Nezamenimyy drug puteshestvennika: k 210-letiyu so dnya rozhdeniya Karla Baedekera* 2011 g. [Indispensable friend of traveler: to the 210th anniversary of the birth of Karl Baedeker 2011]. Available at: http://www.tounb.ru/virtual_exhibition/MultumInParvo/baedeker.aspx. (accessed 1 October 2013).
6. Montandon K. *Putevoditel puteshestvennika po Krymu, ukrashenny kartami, planami, vidami i vinyetkami i predvarenny wedeniyem o raznykh sposobakh pereyezda iz Odessy v Krym.* [Traveler's Guide to Crimea, decorated with maps, plans, views and vignettes and preceded by the introduction of different methods of moving from Odessa to Crimea]. Simferopol, 1997, 130 p.
7. Nepomnyashchiy A. A. *Zapiski puteshestvennikov i putevoditeli v razvitii istoricheskogo krayevedeniya Kryma (posled. tret XVIII – nach. XIX veka)* [Notes of travelers and travel guides in the development of local history of Crimea (the last third of the 18th – early 20th century)]. Kyiv, 1999, 211 p.
8. Nepomnyashchiy A. A. *Istoriya i etnografiya narodov Kryma : bibliografiya i arkhivy (konets XVIII – nachalo XIX veka)* [History and Ethnography of Crimea: bibliography and archives (the end of 18th – early 19th century)]. Simferopol, 2001. 816 p.
9. Skalkovskiy A. A. Mramornyy promysel v Krymu [Marble craft in Crimea]. *Zhurnal Ministerstva vnutrennikh del*. 1853, t. 41, no. 3, pp. 367-381.
10. Sokolovskiy Ye. *Pyatidesyatiletie Instituta Korpusa putey soobshcheniya: istoricheskiy ocherk* [The fiftieth anniversary of the Institute of the Corps of Railways: a historical essay]. Saint Petersburg, 1859, XVI, 149 p.
11. Solov'yev S. M. *Moi zapiski dlya detey moikh, a esli možno, i dlya drugikh* [My notes for my children and if it is possible for others]. *Izbrannye trudy. Zapiski*. Moscow, 1983, pp. 273-284.
12. Stefko M. S. Yevropeyskoye puteshestviye kak fenomen russkoy dvoryanskoy kultury kontsa XVIII – pervoy chetverti XIX vekov. Avtoref. dis. kand. ist. nauk [European Tour as a phenomenon of Russian aristocratic culture of the late 18th - the first quarter of the 19th century]. Moscow, 2010, 28 p.
13. Khmarskiy V. M. *Arkhеографична діяльність Одеського товариства історії і старожитностей* [Archeographic activity of the Odessa Society of History and Antiquities]. Odesa, 2002, 400 p.
14. Baedeker H. Verlag Karl Baedeker. *Mitteilungen für Baedeker-Freunde*. 1983, H. 5, S. 16-19.
15. Baedekers and general travel guides. *Shapero rare books*. Available at: https://docs.google.com/viewer?url=http://www.shapero.com/pdf/Baedeker_Guidebooks.pdf&chrome=true (accessed 1 October 2013).
16. Fétis F. J. *Biographie universelle des musiciens et bibliographie générale de la musique*. Deuxième édition, entièrement refondue et augmentée de plus de moitié. Paris, 1866, t. 7, 548 p.
17. *Biographie universelle (Michaud) ancienne et moderne : ou histoire, par ordre alphabétique, de la vie publique et privée de tous les hommes qui se sont fait remarquer par leurs écrits, leurs actions, leurs talents, leurs vertus ou leurs crimes*. Paris, [185. ?], t. 43, [4], 700 p.
18. Feller F. X. *Biographie universelle ou dictionnaire historique des hommes qui se sont fait un nom par leur génie, leurs talents, leurs vertus, leurs erreurs ou leurs crimes*. Edition revue et continuée jusqu'en 1848, sous la direction de M. Ch. Weiss,... et de M. l'abbé Busson. Besançon, Paris, 184, t. 7, 616 p.
19. Coolidge W. A. B. *Swiss travel and Swiss guide-books*. London, 1889, 336, 16 p.
20. Devanthery A. Entre itinéraires et trajets : représentations des déplacements dans les guides de voyage au tournant du XIXe siècle. *In Situ*. 2011. № 15 : Le patrimoine des guides : lectures de l'espace urbain européen. P. 4. Available at: <http://insitu.revues.org/661> (accessed 1 October 2013).
21. Dutens L. *Mémoires d'un voyageur qui se repose contenant des anecdotes historiques, politiques et littéraires, relatives à plusieurs des principaux personnages du siècle*. Paris, 1806, t. 1, 416 p.

22. Felets de. Mémoires d'un voyageur qui se repose par M. Dutens. *Le spectateur français au XIX siècle ou variétés morales, politiques et littéraires recueillies des meilleurs écrits périodiques*. Paris, 1808, 5 année, pp. 187-195.
23. Feller-Vest V. Tschudi, Iwan. *Dictionnaire historique de la Suisse*. Available at: <http://www.hls-dhs-dss.ch/textes/f/F42763.php> (accessed 1 October 2013).
24. *Grand dictionnaire universel du XIX siècle français, historique, géographique, biographique*: par Pierre Larousse. Paris, [1876], t. 15, 1528 p.
25. Guigniaut J.-D. Notice historique sur la vie et les travaux de M. le comte Alexandre de Laborde. *Memoires de l'Institut imperial de France. Academie de l'inscriptions et belles-lettres*. Paris, 1868, t. 23, pp. 275-318.
26. Hentschel U. Mythos Schweiz: Zum deutschen literarischen Philhelvetismus zwischen 1700 und 1850. *Studien und Texte zur Sozialgeschichte der Literatur*. Tübingen, 2002, T. 90, 424 S.
27. Hinrichsen A. W. *Baedeker's Travel Guides 1832-1990. Bibliography 1832-1944; Listing 1948-1990. History of the publishing house*. With illustrations and additional overviews 2-ed, 104 p. Available at: http://www.bdkr.com/AWH_bibliography_pt1.pdf (accessed 1 October 2013).
28. *La France littéraire, ou dictionnaire bibliographique*. Paris, 1828, t. 2, 756 p.
29. Klein J. A. Rheinreise von Straßburg bis Rotterdam : sammt Ausflügen an die Nahe, die Mosel, die Ahr, in die Bäder des Taunus, nach Aachen und Spa, und den wichtigeren holländischen Städten ; mit architektonisch-historischen Bemerkungen über die Bauwerke am Rhein von dem Königl. Preuß. Bau-Inspektor von Lassaulx. 2, erw. u. verb. Aufl. d. Rheinreise von J. A. Klein. Koblenz, [ca. 1835], 517 S.
30. Ledru A.-P. Sciences mathématiques et physiques. *Analyse des travaux de la société royale des arts du Mans, depuis l'époque de son institution, en 1794, jusqu'à la fin de 1819*. Mans, 1820. pt. 1, 312 p.
31. Mendelson E. *Baedeker's Universe*. Available at: <https://docs.google.com/viewer?url=http://www.ctrarebooks.com/home/Baedeker/baedeker.pdf&chrome=true> (accessed 1 October 2013).
32. Montandon C. H. *Guide du voyageur en Crimée : orné de cartes, de plans, de vues et de vignettes, et précédé d'une introduction sur les différentes manières de se rendre d'Odessa en Crimée*. Odessa, 1834, 384, [4] p.
33. Piles M. de. *Le voyage en Espagne d'Alexandre de Laborde (1806-1820), dessins préparatoires*. Available at: <http://www.latribunedelart.com/le-voyage-en-espagne-d-alexandre-de-laborde-1806-1820-dessins-preparatoires#nb1> (accessed 1 October 2013).
34. [Reichard H. A. O.] *Handbuch für Reisende aus Aalen Ständen, nebst zwey Postkarten zur Grossen Reise durch Europa von Frankreich nach England, und einer Karte von der Schweiz und den Gletschern von Faucigny*. Leipzig, Weygand, 1784, IV, 674 S.
35. Reichard H. A. O. H. A. O. Reichard (1751-1828). *Seine Selbstbiographie. Überarbeitet und herausgegeben von Hermann Uhde*. Stuttgart, 1877, VI, 553 p.
36. Reviews and notices. Guide books old and new. *The Alpine Journal*, 1888, vol. 13, 583 p.
37. *Verlag und Redaktion*. Available at: <http://www.baedeker.com/de/index.html> (accessed 1 October 2013).

Поступила 30.09.2013

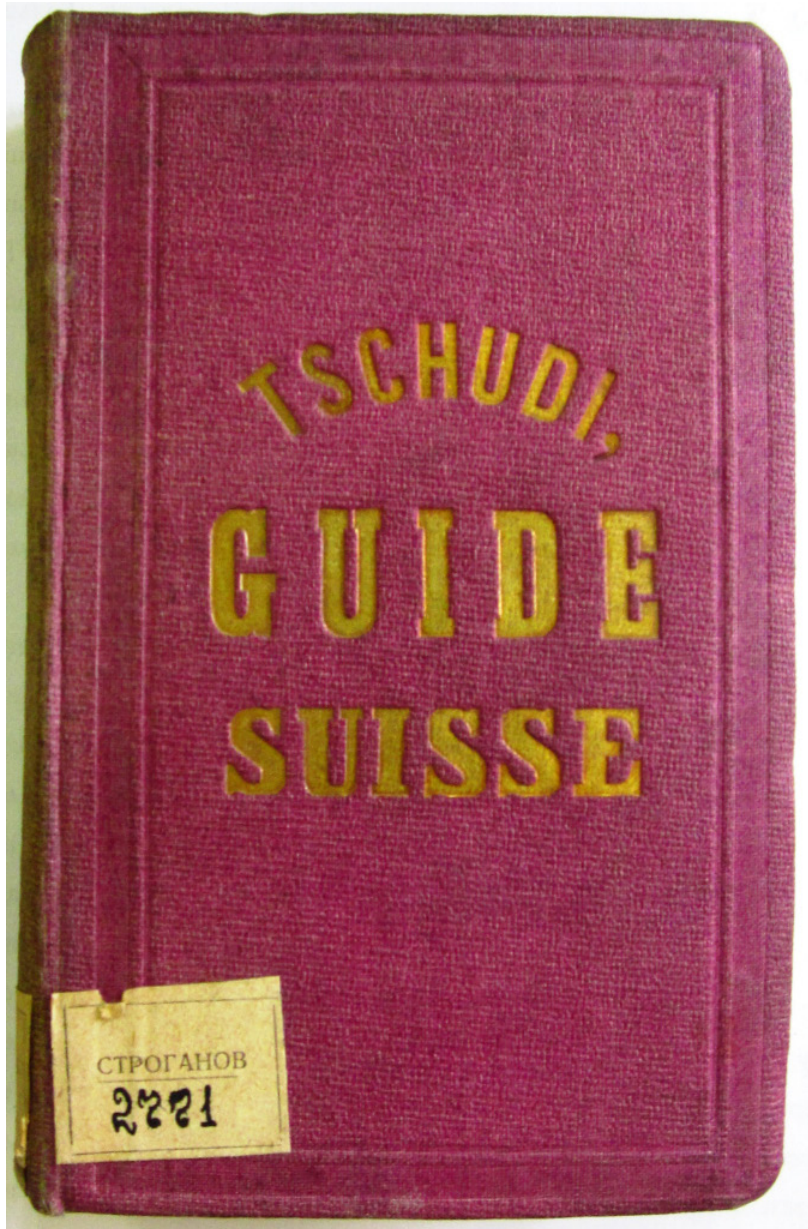
Приложение

Список туристических путеводителей Строгановского фонда Научной Библиотеки Одесского национального университета имени И. И. Мечникова

1. [Мурзакевич Н. Н.] Путеводитель южного берега Крыма / Н. Н. Мурзакевич. – Одесса : в гор. тип. сод. Х. Алексомати, 1866. – [2], 51, [1] с.
2. Dutens L. L'ami des étrangers : qui voyagent en Angleterre / par M. L. Dutens ... – Nouvelle edition. – A Londres : chez P. Elmsly ..., 1794. – [4], 181, [7] p.
3. Baedeker K. Die Schweiz : Handbuch für Reisende, nach eigener Anschauung und den besten Hülfsquellen bearbeitet / von K. Baedeker. – 5. verb. Aufl. – Coblenz : verlag von K. Baedeker ; [Essen] : [druck von G. D. Baedeker], 1853. – XL, 374 S., 9 Bl. Kt. (22x31 cm), 19 Bl. von Grav.
4. Baedeker, K. L'Italie septentrionale jusqu'à Nice, Gênes et Bologne : manuel du voyageur ... / par K. Baedeker ... – 2 éd. rev. et augm. – Coblenz : K. Baedeker ; [Essen] : [imprimerie de G. D. Baedeker], 1863. – XX, 332 p., 19 pl. : cartes, plans. (22x31 cm).
5. Engelmann, J. B. Manuel pour les voyageurs en Allemagne et dans les pays limitrophes ... / par J. B. Engelmann et Reichard ... – 3 éd. revue, augmentée et corrigée. – A Francfort sur le Mein : chez Frédéric Wilmans ; Offenbach : [impression et papier de C. L. Brede], 1827. – [10], 406 p. + Neueste Post-Karte durch ganz Deutschland, Helvetien, Ober-Italien, Oestreich, Ungarn, Pohlen, Preussen, Dänemark, Holland und Frankreich bis Paris [Karten] / Nach officiellen Notizen über die neueste Organisation der Post-Routen in diesen Ländern ganz neu entworfen und gezeichnet von C. F. Ulrich ... ; Börner sc. Darmstadt 1825. – [Ca. 1 : 2 000 000]. – [Frankfurt am Main] : Fr. Wilmans, 1826. – 1 Kt. : Kupferst. ; 61 x 70 cm, gefaltet.
6. Laborde, A de. Itinéraire descriptif de l'Espagne / par M. le Cte Al. de Laborde ... [en 6 t.]. – 3-ème éd., revue, corrigée et considérablement augmentée ; précédée d'une notice sur la configuration de l'Espagne et son climat, / par M. De Humboldt, d'un aperçu sur la géographie physique, par M. Le colonel Bory de Saint-Vincent, et d'un abrégé historique de la monarchie espagnole et des invasions de la Péninsule jusqu'à nos jours ... – Paris : à la Librairie historique ... : au Dépôt central de la librairie ... : [imprimerie de Firmin Didot frères], 1828-1834. + Itinéraire descriptif de l'Espagne : [Document cartographique] / par M. le Cte Al. de Laborde ... : atlas. – 3-ème éd. – Paris : à la Librairie historique ... : au Dépôt central de la librairie ... : [imprimerie de Firmin Didot frères], [1834]. – 1 atlas (4 p., 35 f. cartes).
7. Montandon, C. H. Guide du voyageur en Crimée : orné de cartes, de plans, de vues et de vignettes, et précédé d'une introduction sur les différentes manières de se rendre d'Odessa en Crimée / par C. H. Montandon. – Odessa : imprimerie de la ville, 1834. – [8], 384, [4] p., 1 f. carte (18x19 cm), 2 f. tabl. (18x45 cm), 17 f. lith. + Carte réduite de la Crimée pour servir au guide du voyageur / publié par C. H. Montandon de Neuchâtel ... ; lithog. d'A. Braun. – Odessa, 1834. – 1 f. carte ; 35x45 cm.
8. Reichard, H. A. O. Guide des voyageurs en Italie : avec une nouvelle carte routière, le plan des fouilles de Pompéja, et les panoramas des villes capitales. Faisant partie d'une nouvelle édition originale du Guide des voyageurs en Europe / par [Heinrich August Ottokar] Reichard. – 9 éd., totalement refaite et considérablement augmentée. – Weimar : Bureau d'Industrie ..., 1819. – [2], IV, 160 [i.e. 260] p., 4 f. cartes (50x42 cm).

9. Reichard, H. A. O. Guide du voyageur en Italie : itinéraire artistique, pittoresque, historique, commercial ... / par [Heinrich August Ottokar] Reichard. – 11 éd., entièrement refondue. – Paris : L. Maisson ..., 1851. – XL, 656, 12 p., 10 f. carte + Carte routière d'Italie / dressée et gravée par Ambroise Tardieu ... – [Paris, ca 1851]. – 1 f. carte (47x38 cm).
10. Reichard, H. A. O. Guide des voyageurs en Suisse : avec une grande carte de la Suisse, et deux cartes routière de l'Oberland Bernois et de Chamouny. Faisant partie d'une nouvelle édition originale du Guide des voyageurs en Europe / par [Heinrich August Ottokar] Reichard. – 9 éd., totalement refaite après le voyage du rédacteur en 1817, et considérablement augmentée. – Weimar : Bureau d'Industrie ..., 1819. – VI, [2], 192 p., 3 f. cartes (49x68 cm).
11. Reichard, H. A. O. Le voyageur en Allemagne, en Suisse, a Vénise, a Amsterdam, a Bruxelles, a Copenhague, a Paris, a St. Pétersbourg et a Stockholme / par [Heinrich August Ottokar] Reichard. Avec une description particuliere des principaux lieux de bains, des voyages aux montagnes de la navigation sur le Danube et sur le Rhin : manuel a l'usage de tout le monde. Avec une carte itinéraire soigneusement coloriée. – 10 éd. traduite de l'allemand / rectifiée et corr. ... par F. A. Herbig. – A Berlin : chez Fred. Aug. Herbig ..., 1840. – VIII, 871, [3] p. + Post Charte der Österreichisch-Teutschen, Preussischen u. Teut. Bund. Staaten so wie der Königreiche Holland, Belgien und der Schweiz / nach den besten Hilfsmitteln entworfen und gezeichnet von Dr. F. W. Streit ... Schrift gestochen von Leop. Müller. – [ca. 1 : 2 400 000]. – Berlin : verlag von Friedrich August Herbig, 1839. – 1 Kt. (1 Bl.) : Farbe (52 x 64 cm).
12. Tschudi, I. Guide Suisse : livre de poche du voyageur ... / Iwan Tschudi. – Nouvelle édition entièrement refondue et ... augmentée. Avec une petite carte sinoptique de la Suisse, les plans de Bâle, de Berne, de Genève, de Milan, de St-Gall et de Zurich et les panoramas de montagnes pris du Rigi-Kulm, de la Rigi-Scheideck, de Berne, de la Heimwehfluh, de Mürren, du Faulhorn, du Torrenthorn, du Gornergrat et du Piz Mundaun. – St.-Gall : Scheitlin & Zollikofer ... ; Genève : H. Georg ; Turin : C. Schieppati ; Paris : A. Franck, 1864. – XX, 450, [2] p., 11 f. pl. (15x44 cm), 1 f. carte. (15x29 cm).
13. [Vaysse de Villiers, R. J. F.] Description routière et géographique de l'Empire Français, divisé en quatre régions. 1ère partie : région du Sud. Section 1ère : Sud-Est : [en 6 t.] / par R. V[aysse de Villiers]. – A Paris : chez Potey ... : [de l'imprimerie de Lefebure ...], 1813.
14. [Vaysse de Villiers, R. J. F.] Itinéraire descriptif ou description routière, géographique, historique et pittoresque de la France et de l'Italie : [en 10 pt.] / par R. V[aysse de Villiers] ... – A Paris : chez Potey ..., 1816-1835.
15. Wrighte, G. Un Moment d'attention ou court avis à tous les étrangers qui arrivent en Angleterre, contenant un extrait de la **constitution, des loix et des coutumes d'Angleterre** ... / par G. Wrighte ... – Seconde édition. – À Londres : de l'imprimerie de Cox, fils, et Baylis ... , et se trouve chez Dulau et Co ..., Deboffe ..., et de Conchy ..., 1804. – [2], xii, 206 p.

Ілюстрації

*Рис. 1. И. фон Чуди «Швейцарский гид: карманная книга путешественника...»
(Санкт-Галлен, 1864)*

Рис. 2. Гравюра «Дворец в Аранхуэсе» работы Фрасуа Луи Куше и Госсарда по рисунку Кристофа Циветона

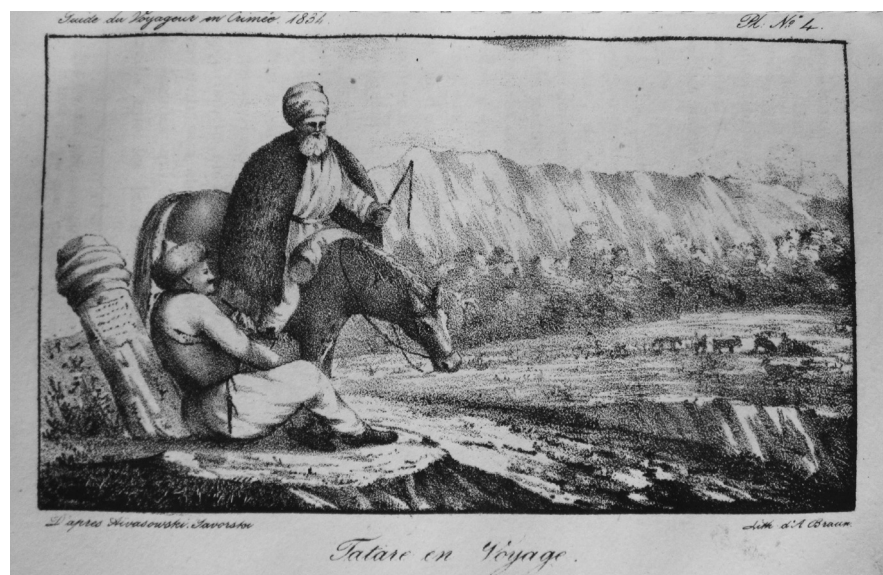

Рис. 3. Литография «Путешествующий татарин» работы Яворского по рисунку И. К. Айвазовского

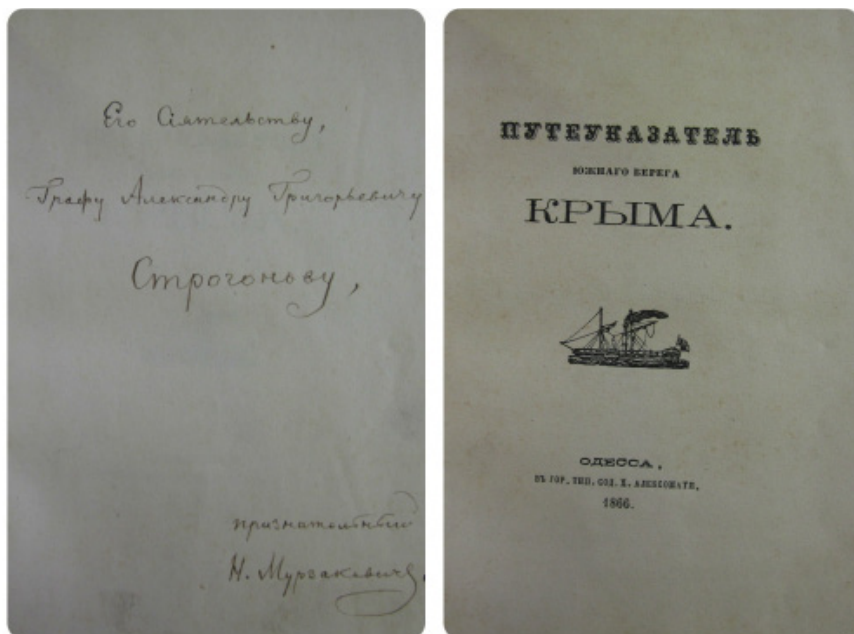

Рис. 4. Дарственная надпись Н. Н. Мурзакевича графу А. Г. Строганову.

Рис. 5. К. Бедекер «Швейцария: справочник для туристов ...» (Кобленц, 1853)
К. Бедекер «Северная Италия до Ниццы, Генуи и Болоньи: руководство для путешественника»
(Кобленц, 1863)

Є. В. Бережок

зав. сектором Наукової бібліотеки
Одеського Національного університету імені І. І. Мечникова,
вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна,
тел.: (0482) 34 80 11
e-mail: library@onu.edu.ua

**ТУРИСТИЧНІ ПУТІВНИКИ КІНЦЯ XVIII-XIX СТ.
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ СТРОГАНОВСЬКОГО ФОНДУ НАУКОВОЇ
БІБЛІОТЕКИ ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА)**

Резюме

Стаття присвячена зібранню туристичних путівників, які належали графу О. Г. Строганову. Невелика колекція туристичних довідників наочно ілюструє розвиток путівників як типу видання та літературного жанру. Разом з тим колекція цих видань не тільки є джерелом з історії європейського суспільства XVIII-XIX ст., але й дозволяє встановити деякі відомості з біографії О. Г. Строганова.

Ключові слова: фонди НБ ОНУ імені І. І. Мечникова, бібліотека графа О. Г. Строганова, туристичні путівники, туризм.

E. V. Berezhok

Scientific Library of
Odessa I. I. Mechnikov National University
24, Preobragenskaya St., Odessa, 65082, Ukraine
Tel. (0482) 34 77 89;
e-mail: library@onu.edu.ua

**TRAVEL GUIDE-BOOKS OF THE LATE 18TH – 19TH CENTURIES
(BASED ON STROGANOV PRIVATE COLLECTION OF THE
SCIENTIFIC LIBRARY OF ODESSA I. I. MECHNIKOV NATIONAL
UNIVERSITY)**

Summary

The subject of the study is a set of travel guide-books and handbooks from Aleksandr Grigorievich Stroganov private book collection. The purpose of publication is studying of Aleksandr Grigorievich Stroganov private book collection from the Scientific Library of Odessa I. I. Mechnikov National University as a complete book collection that gives important information about its owner.

The intensive development of tourism in the end of 18th – early 19th centuries gave rise to a new literary genre and a new type of edition – a travel guide-book. Travel guide-books combining features of itineraries and short road-books became multipurpose pocket encyclopedias that contained necessary information and much useful advice for travelers. The set of travel guide-books from the private collection of count Stroganov also carries valuable information about its owner and European countries visited by Aleksandr Grigorievich during his travelling. His numerous notes on pages eloquently testify that all of travel guide-books were used as intended.

Travel guide-books are interesting for modern researchers, because of the information about the culture, economics and ethnography, a road system, a development of tourism

infrastructure etc. In addition these publications let to understand the way of formation of the new business branch – the tourism and its specificity. In practical way, the information presented in this article may be used for bibliographic works and educational training for students.

The outlook for the future studying of this part of private collection of count Aleksandr Grigorievich Stroganov is concerned with such groups of this literary genre as travel guide-books of large European cities, health resorts and road-books. Thus, studied set of editions carry special information and fully deserves detailed research.

Keywords: stocks of Scientific Library of Odessa I. I. Mechnikov National University, private collection of count A. G. Stroganov, travel guides, tourism.

УДК 099.3:728.83:94(438.22)''18''

О. Л. Ляшенко,

головний бібліотекар Наукової бібліотеки
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
вул. Преображенська, 24, Одеса, 65082, Україна
тел. (0482) 34-80-11
e-mail: library@onu.edu.ua

МАЄТОК ГРАБОВСЬКИХ ЛУКОВО – ВЕЛИКОПОЛЬСЬКИЙ КУЛЬТУРНИЙ ОСЕРЕДОК

У статті подано характеристику примірника видання «Повного опису кампанії в Росії в 1812» Е. Лабом з «розпорошеної» приватної бібліотеки графа Юзефа Грабовського. Особливу увагу приділено розкриттю особи власника книги та важливості культурного осередку, сформованого довкола його маєтку Луково.

Ключові слова: провенієнції, Юзеф Грабовський, Луково, Велике князівство Познанське, Адам Міцкевич.

У Шильдерівському фондї Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова зберігається примірник видання «Повного опису кампанії в Росії в 1812» (*Relation complète de la campagne de Russie en 1812*) Ежена Лабом, виданого в Лондоні у 1816 р. [14]. На шмуцитулі примірника міститься власницький запис горішковим чорнилом: «**JGrabowski**» і два штампи: «**I: G: a S:**» та «**Iozeff Grabowski z Lukowa**» (іл. 1). Книга з цікавим провенансом привернула до себе увагу в процесі виявлення видань з історії наполеонівських війн для виставки «1812 рік у свідоцтвах та оцінках сучасників: з іменних фондів Наукової бібліотеки ОНУ імені І. І. Мечникова». Спеціально охарактеризовані були книги з автографами з бібліотеки відомого російського історика та військового діяча М. К. Шильдера [2]. У цьому повідомленні зроблено спробу окреслити особу власника означеного примірника та наголосити на важливості культурного осередку, сформованого довкола його маєтку в Луково.

Подамо короткі відомості щодо автора книги. Ежен Лабом – капітан королівського корпусу інженерів-географів, кавалер ордену Залізної корони – народився в Німі бл. 1780 р. У молодості він присвятив себе військовій кар'єрі і в ранньому віці вступив на службу в інженерний корпус. Невдовзі Лабом переїхав до Італії, де віце-король Італії Ежен Богарне призначив його інженером-географом в чині молодшого лейтенанта. Він нечасто займався своїми безпосередніми обов'язками, оскільки принц використовував його на об'єктах, які являли для нього особливий інтерес: наприклад, для зведення парків довкола свого будинку для відпочинку за планами Лабом. На прохання Богарне Лабом переїхав до Венеції, щоб вимірювати там лагуни і розмітити течію ріки Brenti; у 1811 р. він послав Лабом в Париж нібито з метою проведення топографічних робіт. Лабом скористався довгим перебуванням у столиці, щоб повправлятися в письменницькій праці: він опублікував «Коротку історію Венеціанської республіки» в 2-х томах (Париж, 1811). Виявилося, що книга Лабом – короткий переказ історії Венеції абата Лож'є, а автор не тримав в руках жодної оригінальної праці з історії Венеції. Однак видання було присвячене віце-королю, і тепер його прихильність до Лабом подвоїлася: Богарне надав

йому звання лейтенанта, а в кампанії 1812 р. призначив одним зі своїх помічників. З Росії Ежен Лабом повернувся до Венеції з орденом Почесного легіону, а після зречення Наполеона продовжив службу при віце-королі. Під час свого останнього перебування в Парижі, він опублікував «Детальний опис кампанії в Росії в 1812, оздоблений планами битви за Москву та боротьби за Мало-Ярославець» (*Relation circonstanciée de la campagne de Russie, en 1812, ornée des plans de la bataille de la Moskowa et du combat de Malo-Jaroslavetz*). За всієї своєї неповноти (книга містить лише операції корпусу, яким командував принц Євгеній), ця історія являє інтерес, поєднуючи точність фактів і літературні чесноти. Після реставрації Лабом отримав місце в топографічному бюро військового міністерства і став одним з трьох його історіографів. Помер 5 лютого 1849 р. [5, р. 188-189]. Однак його праця лишається популярною – останнє перевидання французькою мовою відбулося в 2001 р. в Парижі, останнє перевидання англійського перекладу – в Соліхаллі в 2002 р. Окрім того, «Детальний опис...» було перекладено німецькою, іспанською, датською та шведською мовами. Судячи зі спогадів Юзефа Грабовського, він був побіжно знайомий з Еженом Лабомом: «з віце-королем були генерали Трієр¹, ... і Кліцький², ад'ютанти Чорnero, Фонтанеллі, конюхи двору Межан, Лабом і я. Інших не пам'ятаю, вірогідно, нас було не більше 12 осіб...» [10, с. 21].

Провенієнції, що містяться на примірнику видання «Повного опису...» з університетської бібліотеки, скеровують нашу увагу на іншу частину Європи. Луково – село в оборницькому повіті Великопольського воєводства у Польщі; родинне гніздо Луковських-Долєнгов. Воно розташоване над потоком, який починається між Ухоровом і Шиманковом, посилюється струмком, що тече від Жернік, а поза Луковим впадає до Варти. Садиба в Лукові – палац в класицистичному стилі, побудований на початку XIX ст. для родини Гьотцендорф-Грабовських. У 1877 р. він був дещо перебудований для нових власників – Мартіні. Двоповерхову будівлю з вальмовим дахом прикрашає розташований по центральній вісі ризаліт (іл. 2). Костел існував тут ще до 1510 р. З рук Луковських у 1580 р. Луково перейшло до Боболевських і Буковецьких, пізніше – до Собоцьких [7, с. 20]. Останні продали його графу Юзефу Грабовському – людині, яку в «Пані Тадеуші» згадує Адам Міцкевич, яку сучасники називали «віссю, що на ній обертається Познанське воєводство» [18, с. 102].

За даними «Польського біографічного словника» Юзеф Ігнаці Тадеуш Ян Гьотцендорф Грабовський гербу Збісвіч (Józef Ignacy Tadeusz Jan Goetzendorf Grabowski; 1791-1881) – наполеонівський офіцер та консервативний політик [20, с. 496]. Анатоні Едвард Оди́нець – польський поет, мемуарист та перекладач – у некролозі згадує, що «нащадок стародавньої та заможної родини графів на Гьотцендорфі та Грабові Грабовських з давнього поморського воєводства» народився 23 лютого 1791 р. під Рогозном і був сином Адама Матеуша (1739-1792), ліпінського старости, та Людвіки з Турнів (бл. 1780-1826), каліської стольниківни [18, с. 102]. Рано втратив батька (1793). Початкову освіту отримав від отця Машона (Machon), французького емігранта. Пізніше навчався в публічних школах у Варшаві, Вроцлаві, Познані та в Дрезденському університеті. Сам Грабовський так описує ці часи свого життя: «Школу та університет я закінчив так, як багато інших, кому не бракувало здібностей та коштів. Французькою та німецькою оволодів настільки, що був непоганий в обох, а особливо у французькій, якою міг вільно писати та висловлюватися; але цій вправності я завдячую французьким священикам-емігрантам, яких до нашого краю пригнали переслідування після ре-

волюції» [10, s. 1]. Пізніше мандрував, відвідавши Чехію, Австрію, Італію, Швейцарію та Південну Німеччину.

Війна, що вибухнула між Францією та Пруссією, дала мешканцям Великопольщі надію на відвоювання державності. Наполеон обіцяв народу незалежність, зазначаючи, що «побачить, чи гідні поляки бути нацією». А. Е. Одинець пише, що події 1806 р., вхід до Познані французьких військ та легіонів визначного польського генерала Яна Генріка Домбровського, утворення Варшавського князівства настільки сильно вплинули на формування особистості юного Юзефа Ігнаци, що стали визначальними в тому, як «щиро він присвятив Батьківщині все подальше життя» [18, s. 102]. Видавець військових спогадів Грабовського Вацлав Гонсьоровський вважає, що в ці дні в молодика «прокинулася спляча генеральська кров, взята від обох батьків» [10, s. XI]. Отже, щойно досягши повноліття, Грабовський вступив до 4-го полку кінних стрільців, однак дуже швидко залишив військову службу через хворобу. З листопада 1810 по липень 1811 р. працював в Інтендатурі народних лісів та господарства в Познані, а 20 лютого 1812 р. отримав посаду радника оборонного повіту завдяки висуванню його кандидатури повітовою шляхтою. Знову розпочав військову службу в листопаді 1812 р. як ад'ютант генерала Міхала Сокольницького³. Юзефа Грабовського було призначено на розвідну службу: до його обов'язків входило складання рапортів про настрої серед населення, марші та сили ворога, спостереження за німецькою поштою, перехоплення листів, переклад газет. Сам ад'ютант однак згадує цей період своєї служби так: «Мое становище як звичайного офіцера було зазвичай настільки незначущим, що, не маючи змоги відзначитися, я тону в тлумі війська, ... несвідомий того, що відбувається довкола» [10, s. XI]. Пізніше його було переведено до Генерального штабу. 31 січня 1813 р. він отримав звання «ротмістра шостої хоругви польського лицарства». Від травня 1813 р. взяв участь у 23 сутичках та 9 великих битвах. Залишався на «ордонансі» в штабі маршала Берт'є⁴ та дослужився з поручника до капітана після битви під Лютценом⁵. Після битви під Бауценом⁶ отримав інформацію від князя Понятовського про польський корпус, що прибував через Чехію, далі був відправлений до Гамбурга, обороною якого керував маршал Даву⁷. Під час Дрезденської битви⁸ «під градом куль та шрапнелей передав князю Мюрату⁹ накази про удари всіма силами кавалерії, що принесло славу перемогі». Був відзначений орденом *Virtuti Militari*, а після переходу через Рейн – Орденом почесного легіону в ступені кавалера (07.01.1814) та підвищений до командира ескадрона. Під час служби у військах Наполеона Грабовський здобув дружбу Анджее Неголевського¹⁰ та Александра Фредро¹¹. Останній згадує Юзефа у своїх мемуарах з наполеонівської кампанії [9, s. 38, 54].

У примірнику «Повного опису...» на с. 97, 289, 376, 387 зустрічається виокремлення олівцем певного фрагменту тексту та запис: «**Soltyk**». Роман Солтик (Roman Soltyk; 1790-1843) – генерал бригади листопадового повстання – у 1812 р. був, як і Юзеф Грабовський, ад'ютантом генерала Сокольницького, а пізніше, знов повторюючи біографію нашого героя, перейшов до служби в Генеральному штабі. Під час Листопадового повстання (1830-1831) на пропозицію Солтика сейм прийняв рішення про детронізацію царя Миколи I і відсудження родини Романових від польської корони. Солтик до останнього був прибічником оборони Варшави та виступав рішучо проти капітуляції. Після розгрому повстання він виїхав до Франції та помер у Сен-Жермен-ан-Ле 22 жовтня 1843 року.

Особливо емоційну реакцію, про що свідчать численні підкреслювання та знаки оклику, викликала в Грабовського розповідь Лабоме про те, як цар Олександр I

наказав повісити групу євреїв, які побили деяких солдатів, щоб помститись за жорстоке поводження з ними. Страта мала стати уроком того, що «народ не має домішувати власні пристрасті там, де стикаються суверени» [14, р. 432].

Після зречення Наполеона Юзеф Грабовський залишив військову службу в чині майора (06.04.1814). Повернувшись на Батьківщину, Грабовський провів розподіл родинного майна (акт від 23.02.1817) та отримав села Сипнево та Ілово в злотовському повіті, після чого почав вести землеробське господарство, жваво займаючись публічними справами Великого князівства Познанського. Одружився (15.02.1819) з Клементиною Вигановською з Об'єзежа (Klementyna Goetzendorf Grabowska z Wyganowskich; 1797-1883), яка у якості посагу принесла йому частину майна по мендзижецькому каштеляні Квілецькому. У 1822 р. Грабовський був обраний радником Кредитного земства в Пілі, але дуже скоро відмовився від цієї посади, продавши Сипнево і придбавши Луково та Шиманково, а також Велну в спадкоємців брата. Беручи до уваги ці факти, можна припустити, що штамп «**I: G: a S:**» читається як «Юзеф Грабовський з Сипнева», а оскільки село Сипнево належало Грабовському в 1817-1822 рр. цими ж роками датувати час придбання примірника «Повного опису ...» Лабоме. У 1826 р. був прийнятий на посаду радника генеральної дирекції кредитного земства в Познані, за два роки був підвищений до провінційного директора. Завдяки цій діяльності, надзвичайно важливій для великих землевласників, Грабовський користувався щирою довірою і польської, і німецької шляхти. У 1829-1830 рр. став заступником депутованого на провінційний сейм герцога Турн-і-Таксиса¹² та відзначений Орденом Червоного Орла III ступеню.

М. Мотти у «Прогулянках по місту (Познані)» так характеризує графа Грабовського: «Хоча зовнішність його була не надто привабливою, бо був він середнього зросту та доброї туші, обличчя мав широке та дещо повне, ніс округлий, м'ясистий, очі малі, однак притягував кожного і ставав симпатичним через надзвичайну гречність і легкість у поводженні, які він вмів поєднати з деяким відтінком шляхетності ще й через готовність свою до громадянських послуг» (іл. 3) [17, с. 48]. Після роз'язання Листопадового повстання (1830-1831) директор «ландшафти» не вирушив на поле битви попри попередні наміри, але віддано прийняв роль захисника родин учасників кампанії, обороняючи їх маєтки від секвестрів та керуючи комітетом зі збору внесків для забезпечення повстанців необхідною амуніцією. Так, коли в Познанському воєводстві було розпочато процеси проти великополян, що брали участь у повстанні у Варшавському князівстві, було відкрито справу проти Емілії Щанецької (Emilia Sczaniecka; 1804-1896), а її маєток конфісковано секвестром. Своєю довіреною особою Емілія Щанецька обрала саме Юзефа Грабовського з Луково, який представляв її інтереси перед познанською та берлінською владами, однак при суворій забороні на звернення по ласку до короля [21, с. 54]. Справа в тому, що Луково було одним з осередків діяльності заснованої Щанецькою «Комітету великопольських дам», однією з членкинь якого була дружина Юзефа Грабовського Клементина. Ще до 1830 р. Грабовський зарекомендував себе як людину, готову захистити земляків. «Не тільки у «ландшафтних» справах, але і в складнощах з прусською адміністрацією, у судових справах, питаннях маєтку та фамілії безліч людей волато до пана директора про допомогу або пораду, які він радо та гладко надавав. Його значення та популярність виросли ще до тридцятого року. Почуваючись застарим для того, щоб вирушити в поле, але незамінним для спраглих поміччів на своєму місці, весь час тривання революції він був оборонцем покривджених, опікуном та порадником численних жінок та покинутих дітей» [17, с. 50-51].

Окрім того, пан директор в різні способи допомагав емігрантам, що переїжджали через Познанське князівство. Аж до 1848 р. він зберігав зв'язки з Адамом Чарторийським, збирав кошти для Отелю Лямбер¹³ і переказував до Парижу відомості про стан речей у Познанському князівстві. П. Малюкевич згадує про постійну співпрацю Емілії Щанецької та родини Грабовських у справі допомоги нужденним повстанцям та їх родинам [15, s. 68].

Після придушення Листопадового повстання, наслідуючи приклад Домбровського з попереднього покоління, генерал Бем намагався реорганізувати польських солдатів у Пруссії та Галичині в легіони і привести їх до Франції, але прусський уряд зірвав його плани. Емігранти залишали Пруссію інколи групами від п'ятдесяти до ста осіб, і їх подорож через різні німецькі князівства часто з ентузіазмом зустрічалися місцевим населенням. Маєток директора земства був розташований на шляху до Східної Пруссії, де знаходилися табори для інтернованих польських солдатів, а Познань був неподалік – ще й через цю географічну зручність тут з'являлися люди, пов'язані з повстанням. Один з випадків небайдужості власника Лукова до долі розбитих повстанців заслуговує на окрему згадку: завдяки старанням Грабовського з табору інтернованих було врятовано старшого брата великого Адама Міцкевича – Францішека. Новина про те, що останній, «підпоручик 3-го полку уланів у повстанні в Литві» перебуває з рештками військ в Пруссії, застала поета під час відвідин великопольського Кожнево. Цю новину привіз до Великопольщі один з Петкевичів, знайомий поета ще з Литви, який через Познанське князівство прямував до Франції. До цього Адам навіть не підозрював про те, що його брат бере участь у повстанні. Незважаючи на труднощі, пов'язані з незнанням точного місця розташування військ, братам досить швидко вдалося налагодити переписку. Виявилося, що Францішек перебуває в таборі для інтернованих в Мальборку. Поет почав шукати можливості перевезти Францішека до Великопольщі [15, s. 67 ; 19, s. 12-13].

До Юзефа Грабовського Адам Міцкевич звернувся в листопаді 1831 р. Той, окрім офіційної посади «директора ландшафти», провадив конспіративну діяльність, очолюючи таємний комітет, що співпрацював з керівництвом повстання. Цей комітет організовував перехід людей, грошей та важливих документів до охопленого боротьбою Королівства, а після занепаду повстання допомагав учасникам емігрувати або знайти схованку у великопольських маєтках. У цій справі Грабовському допомагали жінки – дружини мешканців князівства, яким легше було переїжджати через кордон, не викликаючи підозр прусської поліції. Одна з таких паней – Сильвія з Прондзінських, дружина Яна Красіцького з Мальчева під Гнезном, вирушила 13 грудня до Ельблонгу. Адам писав у листі до брата: «Дама, яка віддасть тобі цього листа, дружина полковника Красіцького, скаже тобі, що робити, а ти повністю покладись на неї» [16, s. 55]. Згідно з листом сина Юзефа Грабовського Адама до професора Антоні Малецького, старшого Міцкевича привіз до Лукова разом ще з кількома офіцерами, серед яких був Вінценти Поль, дехто Станіслав Коланковський [11, s. 844]. З останнім Грабовський часто співпрацював, передаючи гроші та одяг розбитим повстанцям, у тому числі в рамках діяльності «Комітету великопольських дам», про який згадувалося вище [3, s. 187]. Ева Коссак твердить, що в переддень Вігії на луковське подвір'я в'їхав віз з Францішком Міцкевичем, що лежав на ньому при шаблі і вів при цьому коня, не менш сердешного вигляду, ніж господар. У щоденнику Ю. Грабовського міститься запис за 23 грудня 1831 р.: «Прибув до нашого дому наш друг Францішек і застав Адама, який гостював тут» [13, s. 59].

Слід оцінити шляхетність вчинку луковського господаря. Він вперше в житті бачив в очі брата поета, з яким теж щойно познайомився, але прийняв його як старого друга, незважаючи на репресії, які могли спіткати його збоку пруської поліції – йому загрожувало тримісячне ув'язнення або великий штраф. Не лише колишній повстанець, але і його брат були підозрілими особами, і навіть дистрибуція творів Міцкевича була заборонена на цих теренах. Францішеку загрожувала депортація з Пруссії або навіть передання російській владі, окрім того, хвороба не покидала його роками, і стараннями Грабовського брат Адама решту життя провів у Великопольщі [13, s. 59].

Отже, останнє Різдво, проведене в Польщі, Адам Міцкевич зустрів у маєтку Луково. Збереглися спогади племінника Ю. Грабовського Адама Турно, який описав свої враження від спільних святкувань з Міцкевичем. «Тут (у Лукові) я познайомився зі славним поетом Адамом Міцкевичем: брюнет, очі темно-зелені, волосся чорне, ніс гарний, а від того, що носить бороду по-паризькому, схожий на вченого єврея. Міміка нічого не показує, часто замислений і рідко веселий, великий ліберал, глибоко вчений, німецькою, французькою, англійською, італійською, грецькою та латиною володіє як польською і в розмові дуже сильний. Дуже любить грати в шашки, і ми грали годинами, ми однакового вміння. Не любить, коли йому дають альбом, щоб він щось написав, або ж декламувати вірші. Як на людину настільки освічену, дуже скромний; аж надто любить народні звичаї. Пильнував, щоб під час вігільної вечері їли на сіні, щоб солома стояла в куті, щоб зірка висіла на волосині. Любить лише народні страви: борщ, капусту, ковбасу, клюски і т. д. ... Побожний, вітається, сідаючи та встаючи з-за столу, буває на месах; приємний, коли познайомитись; чудово розповідає про свої пригоди...» [19, s. 14]. Після від'їзду, вже перебуваючи у Франції та Швейцарії, Адам Міцкевич неодноразово кликав брата до себе, однак той залишався в Луково, боячись, що для поета буде більшим тягарем, ніж для доброго господаря-великополянина [16, s. 94-95, 102-103, 142-143; 13, s. 62].

Навесні 1833 р. пруська влада провела ревізію в маєтку Грабовського, після чого мешканці були тимчасово посаджені під домашній арешт. І тільки виявивши на судовім слуханні свою лояльність (квітень 1833), Грабовський отримав підтвердження свого статусу провінційного директора земства на подальші 6 років, а в 1839 р. був призначений генеральним директором. Окрім того, лише так він міг забезпечити і свою родину, і небезпечного гостя від репресивних дій з боку пруської влади. Адам Міцкевич писав до брата: «...нашомулюбому опікунові ... кланяйся від мене. До смерті не забуду, що для нас зробили він і його родина» [16, s. 139]. Францішек Міцкевич дуже тужив за рідними краями і родиною, однак зрештою змирився зі своїм становищем. Він почав менше хворіти, завів кілька близьких знайомств і займався дітьми Грабовських Адашом і Владзьом; окрім того почав писати на пораду брата: «треба тобі кропити вірші, принаймні, не так сумував би за Литвою» [13, s. 59].

У 1834 та 1837 р. Юзефа Грабовського було обрано до провінційного сейму від луковського та оборницького повітів, що той використав, надсилаючи до трону петиції та рятуючи з їх допомогою підупалі польські маєтки та борючись за мовні права. У 1840 р. пруською владою Юзефу Грабовському було даровано титул графа [6, s. 21]. Після 1840 р. належав до невеликої групи великих землевласників, яка намагалася добитися для себе нового короля демонстрацією консервативного лоялізму. У зв'язку з цим він взяв участь в урочистості закладання наріжного каменю під познанську цитадель та в банкеті на честь відомого ворога польськості

генерала Грольмана¹⁴. Обидві ці акції були дуже негативно сприйняті публічною думкою. Зокрема, М. А. Скальковський згадує, що після згаданих подій Юзефу Грабовському було відмовлено у членстві в Познанському Базарі¹⁵, незважаючи на те, що він був одним з його активних засновників та членом першої дирекції, бо він «хоча й «наполеончик», хоча й показав себе жертвовно у ставленні до польської еміграції після занепаду листопадового повстання, все ж наразився на пересуди, відвідавши свято закладання познанської фортеці» [22, s. 47].

Свої привілеї Грабовський використовував часто на користь землевласників та кліру, долучившись, наприклад, до звільнення арештованого архієпископа Дуніна чи добившись для познанського «Ландшафту» дозволу на емісію нової серії кредитних листів на 11 млн. талярів. З наступником Флотвелла графом фон Арнімом-Бойтценбургом¹⁶ зав'язав дуже близькі приятельські стосунки. У 1844 р. відмовився від керування кредитним земством під тиском патріотичної думки. У 1845 р. став маршалком Провінційного сейму. Отримання Грабовським статусу маршалка викликало здивування та занепокоєння не тому, що його не любили чи йому не пасувала посада, а тому, що він був членом сейму, але не виборним, а лише заступником князя Турн-і-Таксиса. У цьому добачали спробу короля зменшити гідність Сейму, а Грабовському закидалося, що він вчинив невірнo, приймаючи владу як заступник німецького князя, абсолютно чужого для країни. Грабовський писав: «Мушу зізнатися, що голоси по вулицях та закапелках мене мало обходять, адже кожному відомо, як формується думка в Познані, які критерії, партії та інтриги одним безневинно псують репутацію, а інших піднімають вище, ніж вони на те заслуговують. Мене обходить лише думка моїх майбутніх колег по Сейму, обраних краєм» [12, s. 298].

Втім, у дискусії над листом до короля Грабовський чинив опір тому, щоб вимагати в листі конституції. Відчуваючи близькість революції, маршалек відмовився від публічного життя, продав Велну і 1848-1849 рр. провів переважно в Італії. У цьому питанні його не підтримував Францішек Міцкевич. У цей час він завів близьку дружбу з інвалідом повстання Антоні Гольцем з Пакослава, який мешкав у Емілії Щанецької. Гольць вивчив напам'ять «Книгу польського народу та польського пилигримства», і літанію, що була включена до неї, молився з селянами з околиці. Міцкевич вважав, що «у нас хлопів більше, ніж інтелігентів... це, власне, селяни стануть на полях битви за Польщу, коси варті більшого від гармат...» [13, s. 59]. Після повернення з подорожі, у 1852 р. Юзеф Грабовський був обраний депутатом від познанського, оборницького і буковського повітів до Вищої Палати, але більше не відігравав значної ролі в політичному житті. У 1859 р. він продав Луково німцю Емілю Мартіні і переїхав до Конгресового королівства [7, s. 20]. Мотти згадує, що нікому не зрозуміло, як все це відбулося, «яким збігом обставин такі доглянуті та добре вироблені землі як Велна довелося продати добровільно, а Луково – вже з примусу» [17, s. 51]. Аж до переходу Лукова до рук нових власників – німців Мартіні – Францішек Міцкевич жив з родиною Грабовських. Юзеф і далі називав його не інакше як «любим другом» і не залишив його до самої смерті, незважаючи на переїзд. Зберігся уривок листа Францішека, адресованого, вірогідно, своєму добродію: «я нічого не очікував від життя, тільки хотів би лишитися в місці, де дають хліба і кількадесят франків на рік, і дають без жодного докору, дають в ім'я дружби і дають, гечно залишаючи за мною мою незалежність... Я людина стара, дефектна, здичавіла, люблю самотність, а доводиться лишатися резидентом...» [13, s. 66]. У 1859 р. найстарший з роду Міцкевичів перебрався до Ружнова неподалік Лукова і залишався в родині Барановських до самої смерті.

Александр Міцкевич, племінник Францішека, пише, що на смертнім ложі дядько згадував дім Грабовських: «Так просив Бога, щоб дав мені хоча б побачити війну [за Польщу – О. Л.]. Нехай буде воля Твоя. Бог і так не поскупився опікою для мене, подарувавши мені Грабовських і Барановських і стількох друзів, ще й дозволив мені померти біля родича» [13, s. 71].

Родина Грабовських роз'їхалася на певний час: батько Юзеф перебрався із синами до Варшави, а мати – до заміжньої доньки в Італію. Іронія долі, але сватом Юзефа Грабовського був Костянтин Любомирський (1786-1870), з яким і під Лютценом, і під Бауценом вони воювали по різні боки фронту. На залишки від колишніх статків граф Грабовський купив село Рахув над Віслою в Люблінському воєводстві, де й провів решту старості разом із дружиною та донькою Анеєю. У 1863 р. Юзеф Грабовський почав записувати свої спогади, видані після смерті автора в 1905 р. у Варшаві під назвою «Військові щоденники» (*Pamiętniki wojskowe*)¹⁷. Окрім того, він є автором кількох анонімних розвідок суспільно-політичної тематики. Вихованець Грабовських Антоні Малецький продав архів родини Гьотцендорф-Грабовських до Львівського Оссолінеуму. Після Другої світової війни рукописи були перевезені до Вроцлава, де й зберігаються сьогодні. На жаль, невідомою лишається доля луковської бібліотеки. Джерела щодо великопольських приватних бібліотек не містять інформації про збереження зібрання Грабовського на території колишнього князівства [4, 8, 23]. На завершальному етапі роботи над статтею була знайдена ще одна книга з луковського зібрання – «Кілька слів про останні події в Польщі» (*Quelques mots sur les derniers événements de la Pologne*) (Париж, 1833) Генрика Дембінського. Згідно з даними, наведеними у «Фундаментальному каталозі бібліотеки Імператорського Новоросійського університету», примірник було куплено 10 червня 1870 р. у книгопродавця Дейбнера [1, л. 183]. Залишається припустити, що частину книг Юзефа Грабовського було продано разом із Луковим, або що бібліотека розпродавалася ще при житті власника, що не дивує, зважаючи на його непросте матеріальне становище. Поза межами університетської бібліотеки вдалося знайти лише одне видання з зібрання Грабовського, крім вже відомих нам – «Карта Франції з поділом на провінції та воєводства і розділена на райони» (*Carte de la Pologne divisee par Provinces et Palatinats et subdivisee par Districts*) (Париж, 1772) зі штампом Юзефа Грабовського з Лукова і наклейкою Одеського товариства історії і старожитностей зберігається в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського.

Примірник п'ятого видання «Повного опису кампанії в Росії...» Е. Лабом супроводжував господаря великопольського маєтку Луково майже ціле свідоме життя, присвячене патріотичній ідеї та допомозі і гуртуванню довкола себе кола осіб, що жили подібними інтересами. За наявності такої незначної інформації про книги з «розпорошеної» приватної бібліотеки Юзефа Грабовського проведене дослідження являє собою надзвичайно скромний внесок для початку її віртуальної реконструкції. Тим не менш, зважаючи на важливість особи власника, є підстави припускати, що продовження такої роботи має важливе книгознавче та культурне значення.

Примітки

¹ *Жозеф Трієр* (Joseph Triaire; 1764-1850) – барон, бригадний генерал.

² *Станіслав Кліцький* гербу Прус (Stanisław Klicki; 1775-1847) – польський кавалерист, генерал дивізії Королівства Польського, барон Французької імперії.

³ *Міхал Сокольніцький* гербу Новіна (Michał Sokolnicki 1760-1816) – генерал польських військ, військовий інженер, політик, автор наукових праць та винаходів у галузі техніки.

⁴ *Луї Александр Берт'є* (Louis Alexandre Berthier; 1753-1815) – маршал (1804) і віце-коннетабль (1807) Наполеонівської Франції, князь Невшательський (також з 1805 герцог Валанженський і з 1809 князь Ваграмський). В 1799-1807 роках – військовий міністр та водночас у 1799-1814 роках – начальник штабу Наполеона I. Розробив основи штабної служби, що використовуються в багатьох європейських арміях.

⁵ Битва під Лютценом (20 квітня (2 травня) 1813 року) – перша генеральна битва між Наполеоном та об'єднаною російсько-прусською армією під командуванням російського генерала Вітгенштейна в ході Війни шостої коаліції.

⁶ Битва під Бауценом – битва 8-9 травня 1813 р. під містом Бауценом між російсько-прусською армією під командуванням генерала Вітгенштейна (93 тис. чол.) і французькою армією під командуванням імператора Наполеона (близько 143 тис. чол.).

⁷ *Луї Нікола Даву* (Louis Nicolas Davout або D'Avout, Davoust; 1770-1823) – полководець наполеонівських війн, герцог Ауерштедтський, князь Екмюльський, маршал Франції. Мав прізвисько «залізний маршал»: був єдиним наполеонівським маршалом, який не програв до 1815 р. жодної битви.

⁸ Дрезденська битва – битва за Дрезден 26-27 серпня 1813 р. між Наполеоном і Богемською армією російсько-пруссько-австрійських союзників в ході воєн 6-ї коаліції. Битва тривала два дні. У перший день, 26 серпня, війська союзників штурмували Дрезден, але були відбиті армією Наполеона, що підійшла до міста. На другий день, 27 серпня, Наполеон перейшов у наступ і відкинув союзників назад в Богемію.

⁹ *Йохім Мюрат* (Joachim Murat; 1767-1815) – маршал Франції, король Неаполітанського королівства (1808-1815), великий герцог Берзький, Клевський та Жуайєзький (1806-1808).

¹⁰ *Анджей Марцін Неголевський* (Andrzej Marcin Niegolewski; 1787-1857) – полковник Війська Польського, учасник наполеонівської кампанії, зем'янин, суспільний діяч.

¹¹ *Александр Фредро* граф гербу Бонча (Aleksander Fredro; 1793-1876) – польський комедіограф, мемуарист, поет, масон. Рідний дід Андрея Шептицького.

¹² *Максиміліан Карл фон Турн-і-Таксис* (Maximilian Karl von Thurn und Taxis; 1802-1871) був шостим титулованим князем Турн-і-Таксис і головою княжого роду в 1827-1871 рр.

¹³ «Отель Лямбер» (Hôtel Lambert) – маєток XVII століття у центрі Парижа на острові Сен-Луї. З 1843 р. – політичний штаб і культурний центр польської емігрантської діаспори у Франції чолі з Адамом Єжи Чарторийським і його братом Костянтином. У переносному сенсі польська революційна еліта XIX століття, очолювана Адамом Чарторийським (1770-1861). Ставила на меті визволення Польщі з-під московського гніту.

¹⁴ *Карл Вільгельм Георг фон Грольман* (Karl Wilhelm Georg von Grolman; 1777-1843) – прусський генерал, голова Генерального штабу. Виконав перший проект Познанського фортеця (Twierdza Poznań, Festung Posen). Аргументував його тим, що місто лежить на найкоротшому шляху до Берліна між Пруссією та Росією, напри цьому цей шлях поєднує Західну Пруссію та Сілезію. Наявність фортеці мала свідчити про те, що Пруссія за жодну ціну не відступить від таких необхідних їй земель і одним ударом зітре на порох вічні інтриги та підступи поляків.

¹⁵ 24 червня 1838 р. з ініціативи познанського лікаря Кароля Марцінковського, землевласників Юзефа Лубенського, Мацея Мельжинського та інших осіб було створене акціонерне товариство «Spółka Akcyjna Bazar». Статутною діяльністю товариства було сприяння громадським ініціативам у Познані. Однією з умов прийняття в його члени становила приналежність до польської нації. Частину прибутку передбачалося передавати на соціальні потреби міського населення.

¹⁶ *Адольф Генріх фон Арнім-Бойценбург* (Adolf Heinrich von Arnim-Boitzenburg; 1803-1868) – прусський юрист, політик і перший прем'єр-міністр Пруссії.

¹⁷ У 1907 р. книгу було перекладено французькою, а в 1910 – німецькою мовами.

Список використаної літератури

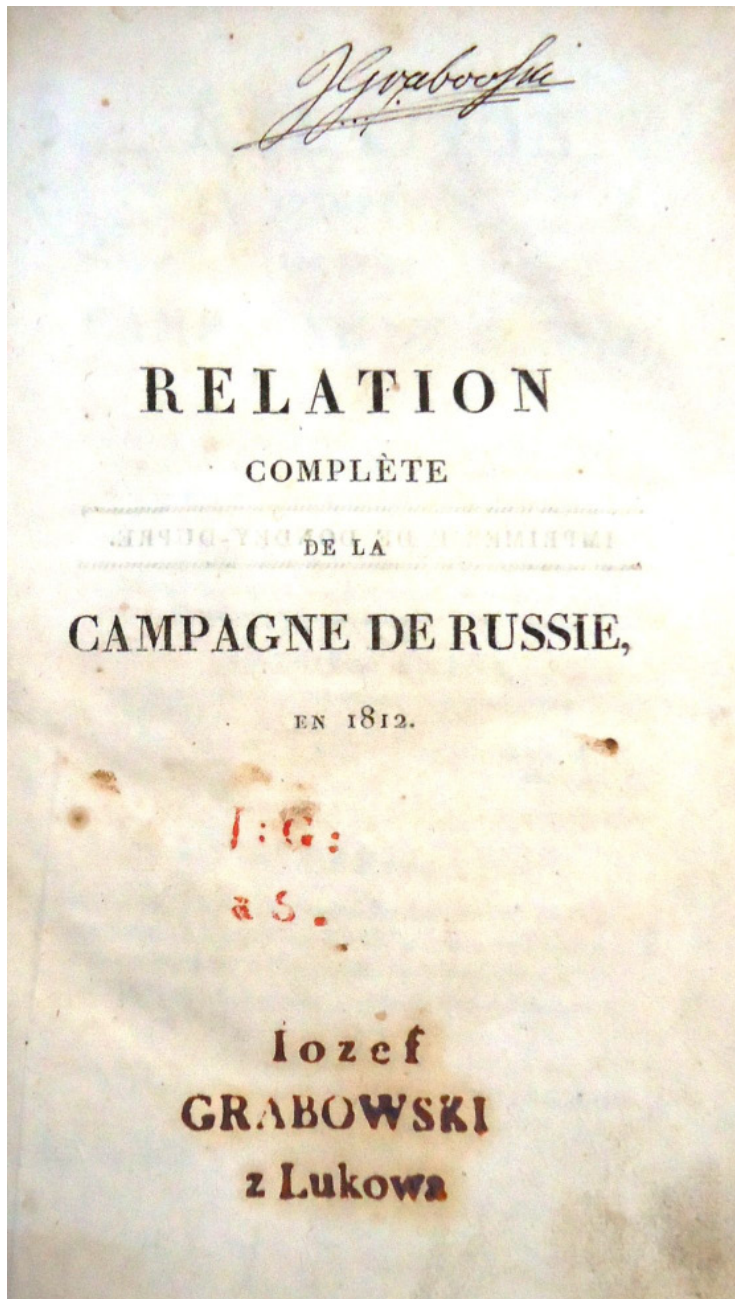
1. Фундаментальный каталог библиотеки Императорского Новороссийского университета. – Л. 183.
2. Полевицкова Е. В. Отечественная война 1812 года в книжном собрании Н. К. Шильдера: книги с автографами / Е. В. Полевицкова // Вісн. Одес. нац. ун-ту. Сер.: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – 2013. – Т. 18, вип. 1 (9). – С. 87-98.
3. Belza W. Brat poety / Władysław Belza // Pamiętnik towarzystwa literackiego imienia Adama Mickiewicza. – Lwów, 1890. – R. 4. – S. 185-191.
4. Biblioteki wielkopolskie i pomorskie : praca zbiorowa / red. Wierczyński Stefan. – Poznań : Komitet Organizacyjny IV Zjazdu Bibliofilów i II Zjazdu Bibliotekarzy Polskich, 1929. – 529, XX s.
5. Biographie nouvelle des contemporains, ou Dictionnaire historique et raisonné / par A. V. Arnault, A. Jay, E. Jouy, J. Norvins et autres hommes de lettres, magistrats et militaires. – Paris : Babeuf, 1823. – T. 10. – 476 p.
6. Boniecki A. Herbarz polski / Adam Boniecki. – Warszawa : Gebethner i Wolf, 1904. – T. 7. – 408, IV s.
7. Callier E. Powiat obornicki pod względem dziejowym z zastosowaniem do topografii współczesnej / Edmund Callier. – Poznań : Drukarnia Kuryera Poznańskiego, 1887. – 25 s.
8. Chwalewik E. Zbiory polskie : archiwa, biblioteki, gabinety, galerje, muzeai inne zbiory pamiątek przeszłości w Ojczyźnie i na obczyźnie : w 2 t. / Edward Chwalewik. – Warszawa : wyd. J. Mortkowicza, 1991. – T. 1. – 490 s.
9. Fredro A. Trzy po trzy : pamiętniki z epoki napoleońskiej / Aleksander Fredro, Adam Grzymała-Siedlecki, Henryk Mościcki. – Warszawa : Gebethner i Wolff, 1917. – 228 s.
10. Grabowski J. Pamiętniki wojskowe / Józefa Grabowskiego ... oprac. Wacław Gąsiorowski. – Warszawa : Nakładem kasy warszawskich pomocników księgarskich, 1905. – 344 s.
11. Gubrynowicz B. Kartka ze wspomnień o pobycie Mickiewicza w Poznaniu / Bronisław Gubrynowicz // Kwartalnik Historyczny. – Lwów, 1898. – R. 12. – S. 843-849.
12. Karwowski S. Historia Wielkiego Księstwa Poznańskiego / Stanisław Karwowski. – Poznań, 1918. – T. 1 : 1815-1852. – XV, [1], 588, [1] s.
13. Kossak E. Rodzina M. / Ewa Kossak. – Warszawa : Czytelnik, 1991. – 531 s.
14. Labaume E. Relation complète de la campagne de Russie en 1812; ornée des plans de la bataille de la Moskwa, du combat de Malo-Jaroslavetz, et d'un état sommaire des forces de l'armée française pendant cette campagne / par Eugène Labaume ... – Cinquième édition, corrigée et augmentée des opérations de chaque corps d'armée. – Paris : Rey et Gravier ; Magimel, Anselm et Pochard ; C. L. F. Panckoucke ; Dondey-Dupré ; Londres : Berthold Wheatley et Comp., 1816. – X, 466 p.
15. Maluskiewicz P. Wielkopolskim szlakiem Adama Mickiewicza. – Wyd. 2, rozszerz. – Poznań : Wydawnictwo WPB, 1998. – 108 s.
16. Mickiewicz A. Korespondencja / Adama Mickiewicza. – Paryż : Księgarnia Luxemburska, 1870. – T. 1. – 383 s.
17. Moty M. Przechadzki po mieście : w 5 cz. / Marceli Moty. – Poznań : nakładem i czcionkami Dziennika Poznańskiego, 1890. – Cz. 4. – 250 s.
18. Odyniec A. E. Józef hrabia Grabowski / Antoni Edward Odyniec // Kłosy. – 1882. – Nr. 4. – S. 102-103.
19. Ostrowski J. Mickiewicz w Wielkopolsce 1831/32 / Józef Ostrowski. – Lublin, 1932. – 24 s.
20. Polski słownik biograficzny : w 40 t. / red. Lepszy K. – Wrocław : Polska Akademia Umiejętności, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1959-1960. – T. 8 : Girdwojń Michał - Gross Adam. – 8, [1], 639 p.
21. Rezler M. Emilia Sczaniecka (1804-1896) / Marek Rezler. – Poznań : Wydawnictwo WPB, 1998. – 190 s.
22. Skalkowski M. A. Bazar Poznański. Zarys stułetnich dziejów (1838-1938) / Mieczysław Adam Skalkowski. – Poznań : Bazar Poznański, 1938. – 421 s.
23. Szulc-Golska B. Wielkopolskie biblioteki prywatne / Bożenna Szulc-Golska. – Poznań : odbito w Rolniczej drukarni i Księgarni nakładowej, 1929. – 45 s.

References

1. *Fundamentalnyi katalog biblioteki Imperatorskogo Novorossiyskogo universiteta* [Fundamental catalogue of the Novorossiysk University Library]. p. 183
2. Polevshchikova E. V. Otechestvennaya voyna 1812 goda v knizhnom sobranii N. K. Shildera: knigi s avtografami [Patriotic War of 1812 in private book collection of N. K. Shilder: books with autographs]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Ser.: Bibliotekoznavstvo, bibliohrafoznnavstvo, knyhoznnavstvo*, 2013, vol. 18, no. 1 (9), pp. 87-98.
3. Belza W. Brat poety. *Pamiętnik towarzystwa literackiego imienia Adama Mickiewicza*, 1890, r. 4, s. 185-191.
4. *Biblioteki wielkopolskie i pomorskie: praca zbiorowa*. Poznań, 1929, 529, XX s.

5. *Biographie nouvelle des contemporains, ou Dictionnaire historique et raisonné*. Paris, 1823, t. 10, 476 p.
6. Boniecki A. *Herbarz polski*. Warszawa, 1904, t. 7, 408, IV s.
7. Callier E. *Powiat obornicki pod względem dziejowym z zastosowaniem do topografii współczesnej*. Poznań, 1887, 25 s.
8. Chwalewik E. *Zbiory polskie : archiwa, biblioteki, gabinety, galerie, muzei inne zbiory pamiątek przeszłości w Ojczyźnie i na obczyźnie*. Warszawa, 1991, t. 1, 490 s.
9. Fredro A. *Trzy po trzy: pamiątki z epoki napoleońskiej*. Warszawa, 1917, 228 s.
10. Grabowski J. *Pamiątki wojskowe*. Warszawa, 1905, 344 s.
11. Gubrynowicz B. Kartka ze wspomnień o pobycie Mickiewicza w Poznańskim. *Kwartalnik Historyczny*, 1898, r. 12, s. 843-849.
12. Karwowski S. *Historia Wielkiego Księstwa Poznańskiego*. Poznań, 1918, t. 1: 1815-1852, XV, [1], 588, [1] s.
13. Kossak E. *Rodzina M*. Warszawa, 1991, 531 s.
14. Labaume, Eugène. *Relation complète de la campagne de Russie en 1812: ornée des plans de la bataille de la Moskwa, du combat de Malo-Jaroslavetz, et d'un état sommaire des forces de l'armée française pendant cette campagne*. Paris, 1816, X, 466 p.
15. Małuskiewicz P. *Wielkopolskim szlakiem Adama Mickiewicza*. Poznań, 1998, 108 s.
16. Mickiewicz A. *Korespondencja*. Paryż, 1870, t. 1, 383 s.
17. Motty M. *Przechadzki po mieście*. Poznań, 1890, Cz. 4, 250 s.
18. Odyniec A. E. Józef hrabia Grabowski. *Kłosy*, 1882, nr. 4, pp. 102-103.
19. Ostrowski J. *Mickiewicz w Wielkopolsce 1831/32*. Lublin, 1932, 24 s.
20. *Polski słownik biograficzny*. Wrocław, 1959-1960, t. 8: Girdwoyń Michał – Gross Adam, 8, [1], 639 s.
21. Rezler M. *Emilia Sczaniecka (1804-1896)*. Poznań, 1998, 190 s.
22. Skałkowski M. A. *Bazar Poznański. Zarys stulemich dziejów (1838-1938)*. Poznań, 1938, 421 s.
23. Szulc-Golska B. *Wielkopolskie biblioteki prywatne*. Poznań, 1929, 45 s.

Ілюстрації

Іл. 1. Власницькі знаки Юзефа Грабовського.

Іл. 2. Сучасний вигляд маєтку в Лукові

Іл. 3. Портрет Юзефа Грабовського. Kłosy, 1882, Nr 4.

О. Л. Ляшенко,

главный библиотекарь Научной библиотеки
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова
ул. Преображенская, 24, Одесса, 65082, Украина
тел. (0482) 34-80-11
e-mail: library@onu.edu.ua

**ИМЕНИЕ ГРАБОВСКИХ ЛУКОВО –ВЕЛИКОПОЛЬСКИЙ
КУЛЬТУРНЫЙ ЦЕНТР**

В статье представлена характеристика экземпляра издания «Полного описания кампании в России в 1812» Э. Лабома из «рассеянной» частной библиотеки графа Юзефа Грабовского. Особое внимание уделено раскрытию личности владельца и важности культурного круга, сформированного вокруг его имения в Луково.

Ключевые слова: провениенции, Юзеф Грабовский, Луково, Великое княжество Познанское, Адам Мицкевич

O. L. Lyashenko,

chief librarian
The Scientific Library of the Odessa I. I. Mechnikov National University
24, Preobragenskaya St., Odessa, 65082, Ukraine
tel. (0482) 34-80-11
e-mail: library@onu.edu.ua

**THE GRABOWSKI'S ESTATE ŁUKOWO AS A GREATER POLAND
CULTURAL CENTRE**

Summary

A copy of *Relation complète de la campagne de Russie en 1812* by Eugène Labaume from N. Shilder private book collection attracted our attention thanks its interesting provenance. The half-title of the book contains an autograph «JGrabowski» as well as two stamps «I: G: a S:» and «Iozef Grabowski z Lukowa». The purpose of this article is to sketch the main biographical facts of its owner and to accentuate the importance of a cultural group formed around his estate in Łukowo. Author used comparative and historical methods and followed principles of source criticism.

The article deals with political and public work of Józef Grabowski. Józef Grabowski (1791-1881) played a great part in cultural, political and national life of Grand Duchy of Posen. As a participant of the Napoleonic Wars he left interesting memoirs *War Journals* (Warsaw, 1905) holding manifold facts on Polish officers' everyday life and occurrences of important battles.

After crushing of the November Uprising a Polish patriot general Bem endeavored to reorganize Polish soldiers in Prussia and Galicia into Legions and lead them to France, but the Prussian government frustrated his plans. The immigrants were leaving Prussia in bands of between fifty and a hundred, and their journey through the various German principalities was greeted with enthusiasm by the local Polish communities; the patriotic activities of Józef Grabowski at that time being an example. His selflessness and generosity saved lives of many of his compatriots. Franciszek Mickiewicz, brother of a Polish famous poet Adam Mickiewicz took refuge in Łukowo for almost thirty years.

Finding results may be useful for historians working on problems of the Napoleonic Wars, the November Uprising and Great Emigration, for historians of literature investigating the

biography of Adam Mickiewicz and for bibliologists completing data on Greater Poland and Lublin Voivodeship private book collections.

The study is the first step to virtual reconstruction of Józef Grabowski's private library. The continuation of this work weighs heavily in spite of difficulties concerned with limited information about other books coming from this «dispersed» collection.

Keywords: provenance, Józef Grabowski, Łukowo, Grand Duchy of Posen, Adam Mickiewicz

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В БІБЛІОТЕЧНІЙ СПРАВІ

УДК [027.7:378.4(477.74-21)]:004.738.5

А. Р. Босва,

зав. сектором Наукової бібліотеки
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна
тел. (0482) 34 77 89
e-mail: library@onu.edu.ua

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА УНІВЕРСИТЕТУ: ПОГЛЯД КРІЗЬ ПРИЗМУ СВІТОВОГО РЕЙТИНГУ WEBOMETRICS

У статті розглянуто діяльність вузівської бібліотеки в аспекті її впливу на підвищення показників світового рейтингу Webometrics та проаналізовано потенціал сайту бібліотеки як активного учасника процесу представлення університету в світовому науковому просторі.

Ключові слова: Наукова бібліотека, ОНУ імені І. І. Мечникова, рейтингування ВНЗ, Webometrics, репозитарій, наукометричні бази даних.

У зв'язку з глобалізацією освіти та ринку праці рейтинги ВНЗ стали досить популярними в усіх країнах світу. Всього у світі налічується понад 50 рейтингових систем, які розрізняються за рівнями ранжування (світові, регіональні, національні) та типами подання даних (інтегровані, багатомірні, певної тематичної спрямованості, цільової аудиторії тощо). Це один з основних предметів зацікавлення сучасного наукового співтовариства, і тому зараз дедалі частіше питання ранжування університетів включаються до програм багатьох зустрічей, конференцій і форумів, присвячених підготовці якісних кадрів. За останні десять років кількість посилань на рейтинги університетів у пошуковій системі Google збільшилася в десятки разів.

Рейтинги університетів – це важливий інструмент в системі оцінки якості вищої освіти та ефективності наукової діяльності. Вони певним чином забезпечують прозорість системи вищої освіти, викликаючи цим самим жвавий інтерес у суспільства. Участь у міжнародних рейтингах – на сьогодні пріоритетне завдання для більшості українських вишів. Наразі в умовах глобальної конкуренції та співпраці університети прагнуть оцінити свою значущість у світі та регіоні, а також визначити вагомість інших ВНЗ.

Рейтинг Webometrics – один з відомих рейтингів університетів світу, що оцінює ступінь присутності університету в світовому Інтернет-просторі. Цей рейтинг з 2004 р. складається Лабораторією Cybermetrics Національної дослідницької ради Іспанії, що діє при Міністерстві науки та інновацій Іспанії. Він публікується 2 рази на рік (в липні та січні). Рейтинг Webometrics було впроваджено з метою сприяння кращій представленості університетів в мережі Інтернет та для стимулювання вільного доступу до наукової інформації. Webometrics оцінює близько 20 000 навчальних закладів, із них до рейтингу потрапляє тільки 12 000 [5]. До нього входить понад 300 українських вишів, причому вони в основному потрапили в першу чверть списку, тоді як в інших відомих світових рейтингах, таких як Times Higher Education, QS World University Rankings, Academic Ranking of World, позиціонується лише декілька українських університетів або ж взагалі немає жодного. Так як Україна саме в рейтингу Webometrics представлена найкраще, він зацікавив Мініс-

терство освіти і науки, і зараз підвищенню показників українських вишів в цьому рейтингу приділяється неабияка увага.

За останніми даними Webometrics, що були оприлюднені в липні 2013 р., в загальному світовому рейтингу Одеський національний університет імені І. І. Мечникова знаходиться на 3072 позиції, на 16 місці по Україні та утримує першість серед одеських ВНЗ.

Рейтинг Webometrics складається на основі аналізу чотирьох критеріїв з різною питомою вагою: PRESENCE (присутність: ваговий коефіцієнт – 20 %), IMPACT (впливовість, цитованість сторінок веб-сайту – 50 %), OPENNESS (відкритість ресурсів – 15 %), EXCELLENCE (якість, науковий рівень публікацій – 15 %).

Webometrics не надає регламентований перелік вимог для університетів, а розкриває лише найзагальніші вказівки з методики укладання рейтингів.

Критерій **PRESENCE** враховує загальну кількість сторінок всіх форматів на веб-сайтах університету в рамках єдиного веб-домену вишу, проіндексованих пошуковою системою Google. Індексція веб-сторінки полягає в тому, що пошукова машина аналізує її, знаходить ключові слова та заносить їх в базу даних певної пошукової системи. Всі сторінки сайту, що занесені в індекс пошукової системи, за конкретним запитом пошуку відображаються у видачі результатів пошукових систем. Якщо якась сторінка не проіндексована, тоді користувач не побачить її в результатах пошуку, оскільки у пошукової системи немає про неї ніякої інформації.

Безумовно, крім Google сайт університету індексується й іншими пошуковими системами (наприклад, Яндекс, Bing, Рамблер), але при оцінці сайтів в Webometrics враховується саме Google, бо це найбільша пошукова система, відома в усьому світі.

Webometrics аналізує університет як цілісний веб-домен з усіма його субдоменами. Так, для отримання показників Одеського національного університету імені І. І. Мечникова Webometrics аналізує дані домену *onu.edu.ua* та всіх його субдоменів.

Сайт Наукової бібліотеки ОНУ імені І. І. Мечникова являється субдоменом домену вищого рівня *onu.edu.ua*, а отже враховується Webometrics при підрахунку показників університету.

Бібліотека – це найбагатший субдомен університету, оскільки вона – це основний інформаційний осередок вишу, який в ході своєї повсякденної діяльності виробляє величезну кількість інформації, що заслуговує на увагу і має бути представлена на сайті. Саме тому, зазвичай, сайти бібліотек мають досить високий рівень інформаційної насиченості, адже у них є для цього чималий потенціал: оцифрування фондів, виставлення на сайті результатів власної науково-видавничої діяльності, створення різноманітних БД, віртуальних виставок, впровадження інституційних репозитаріїв тощо.

Сайт Наукової бібліотеки ОНУ – яскравий приклад успішної діяльності бібліотеки в напрямку підвищення загальних показників університету в рейтингу Webometrics.

Сайт НБ регулярно оновлюється, наповнюється новою інформацією. В наш час вже неможливо створити сайт – і забути про нього. Це не книга, а щоденний інтерактивний інформаційний ресурс, який користувач бачить 24 години на добу і 7 днів на тиждень, тому не можна щоразу пропонувати йому застарілу інформацію. Саме тому НБ намагається щоразу оновлювати інформацію, представлену на сайті, аби вона відповідала інформаційним потребам цільової аудиторії сайту – студентів, викладачів, наукових співробітників.

Сайт НБ існує в трьох мовних версіях: українська, російська та англійська. Важливо, аби інформація на сайті була представлена й англійською мовою, так як в ОНУ навчаються студенти-іноземці, які недостатньо володіють російською та українською, а також щоб результати діяльності НБ були доступними для світового наукового простору. Взагалі-то, створення різних мовних версій сайтів позитивно впливає на позицію вишу в рейтингу Webometrics, адже якщо сайт університету та сайти його субдоменів не представлені різними мовами, то одразу можна прогнозувати, що такий ВНЗ не досягне високих показників за критерієм PRESENCE.

Всебічне висвітлення діяльності НБ, віртуалізація бібліотечного життя, публікація довідкових та біографічних даних про викладачів університету тощо позитивно впливає на імідж НБ та ОНУ в цілому.

Науково-видавнича діяльність являється одним з пріоритетних напрямків роботи НБ. У зв'язку з інформатизацією сучасного наукового простору та поширенням руху відкритого доступу НБ надає доступ до результатів цієї діяльності через мережу Інтернет. Зокрема, на сайті бібліотеки в електронному вигляді представлено видання з 2005 року: монографії (5 од.), енциклопедичні словники (5 од.), бібліографічні покажчики (5 од.), каталоги (3 од.), інформаційні видання (3 од.).

НБ ОНУ здійснює інформаційне забезпечення навчального, наукового та виховного процесів за допомогою електронних БД – придбаних та створених співробітниками НБ. Розглянемо найважливіші з них.

Найбільшим попитом серед відвідувачів сайту користується **Електронний каталог НБ** – електронна БД, що відіграє важливу роль в бібліотечному обслуговуванні. Доступ до неї здійснюється як локально на території НБ, так і через глобальну мережу Інтернет. Каталог НБ складається з Електронного каталогу книг, що відображає всю літературу, яка надійшла до бібліотеки з 2000 р., та літературу фондів читальних залів і філіалів; Електронного каталогу статей, що включає статті з 2001 р., надруковані українською, російською та іншими мовами, а також Електронного каталогу періодичних видань XVIII-XIX ст.

На сайті НБ ОНУ також представлений **Імідж-каталог** – упорядкований масив оцифрованих каталожних карток, доступних через мережу Інтернет, де міститься інформація про видання з XV ст. до другої половини XX ст. українською, російською та іноземними мовами, що надає віддаленому користувачу можливість дізнатися про наявність тих чи інших видань в фонді НБ ОНУ.

Окремим розділом на сайті НБ представлено **Періодичні видання ОНУ**. БД містить електронні версії видань університету (близько 20 назв), зокрема до уваги користувачів пропонуються всі 14 серій «Вісника ОНУ». Також у цьому розділі на окремій веб-сторінці «Редакційним колегіям наукових видань» подаються розроблені НБ методичні матеріали по оформленню вихідних відомостей та публікацій у наукових журналах та збірниках; перелік наукових журналів України, представлених у таких наукометричних базах даних, як Web of Science, Scopus, Російський індекс наукового цитування (РІНЦ), Index Copernicus; основні вимоги до включення наукових журналів і збірників до загальнодержавних баз даних «Наукова періодика України», «Україніка наукова» та УРЖ «Джерело»; інформація про особливості транслітерації українського алфавіту латиницею.

В розділі «Електронні ресурси – Бази даних» для оперативного забезпечення студентів та викладачів необхідною інформацією представлено придбані повнотекстові БД, доступ до яких здійснюється через сайт лише з території бібліотеки, та БД, створені співробітниками НБ. Зокрема, на сайті НБ ОНУ представлено придбані повнотекстові БД East View та EBSCO. Також у цьому ж розділі розміще-

но посилання на такі безкоштовні електронні ресурси, як **The European Library**, **Cornell University Library**, **Наукова електронна бібліотека eLIBRARY.RU**, «Электронный каталог Российской государственной библиотеки», «Электронный фонд Российской национальной библиотеки». Крім постійнодіючих БД, на сайті бібліотеки надається безкоштовний тестовий доступ (тріал-доступ) до інших БД.

В розділі «Електронні ресурси» також представлено БД, створені співробітниками НБ, які допомагають читачам орієнтуватися в сучасному інформаційному просторі та економлять час при пошуку необхідної інформації: **БД «Інтернет-ресурси»** – електронний путівник по інформативним та змістовним зовнішнім ресурсам світової мережі Інтернет, які надають доступ до електронних книг, авторефератів, дисертацій, періодичних видань, аудіокниг і навіть відеоуроків; **БД «Бібліотечні ресурси Інтернет»**, що містить посилання на електронні адреси офіційних сайтів бібліотек України та світу.

Обробка інформації за певною проблематикою, що має наукову цінність та практичну значущість для наукової діяльності та навчального процесу, зумовлює створення нових інформаційних продуктів, таких як, наприклад, БД **«Історія ОНУ: до 150-річчя»**, яка включає повні тексти протоколів і звітів ІНУ (46 док.), перелік загальних праць з історії ОНУ та список його періодичних видань; БД **«Компендіум психодіагностичних методик та програм тренінгів»**, що містить стислі описи 446 психодіагностичних методик та їх повні тексти. Співробітниками НБ також створюються тематичні електронні бази даних Інтернет-ресурсів науково-практичних матеріалів за новими напрямками досліджень та спеціальностями, які відкриваються в університеті: БД **«Нанотехнології»**, БД **«Журналістика та видавнича справа»**, БД **«Біотехнологія»** та інші.

До уваги користувачів сайту також пропонуються **Віртуальні виставки** – новий, багатофункціональний інформаційний ресурс, що дозволяє за допомогою сучасних веб-технологій демонструвати широкому колу користувачів спеціально підібрані і систематизовані книги та інші носії інформації. Це свого роду електронні ілюстровані та анотовані посібники, які надають бібліографічний опис видань, анотацію, фото обкладинки та деяких сторінок документу. За період з 2009 по 2013 рр. співробітниками НБ ОНУ було підготовано понад 20 віртуальних виставок.

Стародруки та рідкісні видання на сайті НБ представлені наступними інформаційними продуктами: **«Електронний каталог стародруків та рідкісних видань»** подає бібліографічні записи колекцій рідкісних видань; **«Електронна бібліотека стародруків та рідкісних видань»**, яка містить близько 160 повнотекстових сканованих копій рідкісних та цінних видань, що складають золотий фонд НБ; БД **«Національне надбання»**, де на окремих веб-сторінках розповідається про складові частини фонду стародруків, рідкісних видань і рукописів НБ ОНУ, який становить понад 100 тис. одиниць зберігання.

На сайті НБ ОНУ успішно функціонує сервіс **Віртуальна довідкова служба**, що координується співробітниками інформаційно-бібліографічного відділу. Це онлайнова служба, що виконує разові запити всіх віртуальних користувачів, пов'язані з пошуком різного спектру інформації. Віртуальна довідкова служба є частиною інформаційного сервісу бібліотеки [4].

Отже, сайт НБ виробляє величезну кількість оригінального веб-змісту, тому має велику значущість для домену університету.

Критерій **ІМПАСТ** (Вплив) – показник цитованості веб-домени університету, тобто враховується кількість зовнішніх гіперпосилань на сайт університету та його субдомени та кількість сайтів, на яких є ці посилання. Наявність зовнішніх поси-

лань вказує на визнання діяльності університету, його успішність та інституційний престиж.

Для рейтингу Webometrics найбільш важливим є показник кількості унікальних доменів, у яких процитований сайт. Але домени нерівнозначні за типами. Найбільш цінними є посилання з урядових (*gov*) та академічних (*edu*) доменів, у яких зазвичай високі рейтингові показники.

Зовнішні посилання на сайт НБ ОНУ представлені в тематичному Інтернет-навігаторі по бібліотекам України на сайті НБУВ (www.nbuv.gov.ua), а також на сайтах інших вузівських бібліотек (наприклад, Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, Львівської наукової бібліотеки імені В. Стефаника, Бібліотеки Київського національного торговельно-економічного університету та ін.). Такі посилання підвищують показники цитованості веб-домени.

Стаття про НБ ОНУ, де подається гіперпосилання на сайт бібліотеки, є в «Вікіпедії» – найпопулярнішій онлайн-енциклопедії у світі, яку може редагувати кожен, хто має доступ до Інтернету. У цього сайту високі показники PR^1 – 8 і $TIIC^2$ – 4800. Наявність посилань на таких сайтах позитивно впливає на показники важливості веб-домени.

Досить високі показники важливості також у новинних сайтів (наприклад, www.ukr.net, www.ukrinform.ua, tsn.ua та ін.), тому необхідно слідкувати за тим, аби всі події бібліотеки й університету висвітлювалися в ЗМІ. В наш час слід враховувати те, що будь-який сайт в мережі Інтернет є засобом масової інформації.

Всі заходи, які відбуваються за участі Наукової бібліотеки ОНУ, зазвичай знаходять своє відображення в одеських ЗМІ. Для цього НБ відправляє прес-релізи про заплановані події до прес-служби ОНУ, а та, в свою чергу, розповсюджує інформацію серед одеських ЗМІ. Наукове та культурне життя регіону зазвичай викликає жвавий інтерес у громадськості, тому кореспонденти регіональних ЗМІ охоче створюють новини про події в бібліотеці, додаючи при цьому посилання на сайт бібліотеки, тим самим підвищуючи показник його цитованості.

Критерій **OPENNESS** (відкритість ресурсів) – враховується кількість файлів в форматах Adobe Acrobat (.pdf), Microsoft Word (.doc, .docx) та Microsoft PowerPoint (.ppt), що знаходяться у відкритому доступі та проіндексовані Google Академією за останні 5 років.

Проект Webometrics всіляко підтримує ініціативи відкритого доступу до наукових досліджень, саме тому в рейтингу університети оцінюються за показником відкритості їх ресурсів.

Рух за відкритий доступ до результатів наукових досліджень поширився по всьому світу ще з початку ХХІ ст. Його ініціаторами вважаються бібліотеки, адже саме вони звернули увагу наукового співтовариства на проблему росту цін на наукові журнали, яка в умовах обмеженого фінансування призвела до зниження якості комплектування бібліотечних фондів і задоволення читацьких потреб. Фактично саме це і стало поштовхом до руху відкритого доступу.

Бібліотеки знаходяться в перших рядах з надання доступу до електронних ресурсів в академічних колах, саме вони вивчають потреби користувачів, визначають необхідні ресурси, на які існує попит, підтримують зв'язок і ведуть переговори з видавцями, і надають інформаційні послуги, пропагуючи при цьому інформаційну грамотність серед викладачів і студентів.

Поширення руху відкритого доступу має важливе значення для розвитку світової науки. Вчені, дослідники, викладачі, студенти та всі, кого цікавить наука, завдяки цьому руху отримують необмежений доступ до наукових статей, що значно

прискорює дослідження, розширює обсяги вивчення та надає можливість безперешкодного обміну знаннями, що допомагає найбільш ефективно їх використовувати, і закладає основу для залучення всього людства в загальну інтелектуальну бесіду з метою отримання нових знань [3].

В Україні політика держави по відношенню до відкритого доступу регламентується Законом України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 рр.», в якому вказується на необхідність забезпечення вільного доступу до результатів наукових досліджень, створених за рахунок коштів Держбюджету.

В світі існує два шляхи відкритого доступу для представлення вченими результатів своїх досліджень:

- публікація в журналах, які практикують відкритий доступ, що робить матеріали доступними в режимі реального часу негайно. Це так званий «золотий шлях» відкритого доступу;

- депонування чи самоархівування – «зелений шлях» відкритого доступу, що передбачає розміщення дослідниками своїх вже опублікованих статей в репозитарії – тематичному або інституційному електронному архіві. В університетах за створення репозитаріїв зазвичай відповідають бібліотеки.

Інституційний репозитарій – це електронний архів для накопичення, систематизації, довготривалого зберігання та забезпечення надійного відкритого доступу до результатів наукових досліджень, що проводяться в установі шляхом їх архівування та самоархівування. Репозитарій є частиною загальної електронної колекції бібліотеки університету.

Основна ціль інституційного репозитарію – зробити інтелектуальний продукт закладу доступним для користувачів з усього світу через онлайн-сховища. Проте, більшість дослідників навіть не знають про існування інституційних сховищ у межах їхніх університетів, тому бібліотеки відіграють свою традиційну роль посередників між дослідниками та інституційними репозитаріями.

В 2009 році з метою забезпечення відкритого доступу до дослідницьких матеріалів ОНУ Науковою бібліотекою на базі програмного забезпечення DSpace було створено **Електронний архів-репозитарій ОНУ імені І. І. Мечникова**. В Репозитарії представлено близько 3500 документів, серед них: повні тексти і анотації статей, опублікованих в періодичних виданнях, монографії та фрагменти монографій; тези, повні тексти і презентації доповідей, представлених на наукових конференціях; повний анотований архів наукових звітів про виконані в університеті дослідження; автореферати дисертацій і дисертації, захищені в ОНУ; препринти; бібліографічні покажчики по напрямках досліджень університету [2]. Репозитарій ОНУ зареєстрований у світових директоріях відкритого доступу OpenDOAR (Ноттінгемський університет, Великобританія) та ROAR (Саутгемптонський університет, Великобританія).

Архів-репозитарій ОНУ надає користувачам надзвичайно широкі можливості для пошуку та використання необхідної інформації, а роботи авторів отримують величезну нову аудиторію, тому їх роль і масштаб впливу значно зростають. Розміщення праць у відкритому доступі збільшує частоту їхніх цитувань.

В Україні всі вітчизняні наукові журнали згідно з вимогами МОН представляють свої повні тексти у відкритому доступі на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, тому фактично вони вважаються журналами відкритого доступу. Але в аспекті підвищення показників Webometrics університету не вигідно цим обмежуватися, а необхідно все ж таки створювати в своєму домені

повноцінні веб-сайти власних журналів. Саме тому НБ зараз займається створенням сайту «Вісника ОНУ. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство» та рекомендує редакціям інших університетських журналів створювати свої сайти.

НБ розробляє сайт свого журналу на основі системи Open Journal Systems (OJS) (відкриті журнальні системи) - програмний пакет, призначений для видання рецензованих журналів з відкритим доступом. Ця система дозволяє видавцеві швидко і ефективно розгорнути багатомовний повнофункціональний журнальний веб-проект. Проект OJS призначений не тільки для презентації в Інтернеті журнальних статей, а він дозволяє контролювати весь процес редакційної обробки журналу взагалі, в тому числі це подача статей, рецензування та ін. OJS широко представлений у світі і має 44 мови локалізації, тому сайт журналу може функціонувати на будь-якій з цих мов.

В Україні проект OJS впроваджується під брендом «Наукова Періодика України» за ініціативою Асоціації УРАН. Цей проект створюється з метою надати в майбутньому вченим «єдине вікно» для подачі рукописів у будь-яке видання-учасника проекту, для комплексного відстеження показників читаності і цитованості своїх робіт у всіх виданнях-учасниках. Таким чином, видавці отримують всі технологічні передумови для створення українського індексу цитування. Крім того, проект передбачає співпрацю з провідними світовими агрегаторами науково-інформаційних ресурсів і надання виданням-учасникам можливостей входження в престижні реферативні БД за спрощеною схемою [1].

Критерій **EXCELLENCE** (якість, науковий рівень публікацій). Це єдиний критерій, який прямо не залежить від стану домену університету. Дані беруться з світової наукометричної БД Scopus. За цим показником університети ранжуються залежно від кількості опублікованих статей вчених, які входять до 10% найбільш цитованих робіт в своїй галузі знань.

НБ щомісяця проводить моніторинг індексів цитування вчених ОНУ за показниками БД Scopus, в результаті якого було виявлено, що 66 науковців університету мають h-індекс більше 3. Ця інформація мотивує вчених до оприлюднення результатів своїх досліджень в міжнародних наукових журналах, які входять до світових наукометричних баз даних. Щоб допомогти дослідникам університету у виборі необхідних періодичних видань для своїх публікацій, співробітниками бібліотеки було укладено списки наукових журналів, що входять до міжнародних наукометричних БД, за спеціальностями. Таким чином, дослідники ОНУ мають можливість дізнатися, в яких саме журналах їм слід публікувати результати своїх досліджень, щоб вони були доступні для світового наукового співтовариства.

Співробітники НБ уважно проаналізували умови включення наукових журналів до наукометричних БД. В результаті цього було розроблено стратегію подальшого розвитку видання «Вісник ОНУ. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство» в цьому напрямку, а також розпочато процес інтеграції інших періодичних видань ОНУ до глобального наукового простору.

Представленість періодичних видань університету в таких наукометричних БД, як Scopus, Web of Science, РИНЦ, надає його вченим можливість брати активну участь у світовій науковій комунікації, підвищує престиж вишу та позитивно впливає на його позиціонування в світових рейтингах ВНЗ.

Таким чином, бібліотека як один з підрозділів університету має необмежений потенціал для підвищення показників ВНЗ в рейтингу Webometrics. Проаналізувавши діяльність НБ ОНУ імені І. І. Мечникова в цьому напрямку, можемо ствер-

джувати, що бібліотека сьогодні – це активний учасник процесу представленості університету в світовому інформаційному просторі.

Примітки

¹ PageRank – це рейтинговий показник важливості сайту для Google. Він розраховується окремо для кожної сторінки сайту. Має значення від 1 до 10, чим вище PR, тим легше знайти сайт при пошуку. Для показника 1 необхідно від 1 до 10 зовнішніх посилань, для 2 – від 10 до 100, для 3 – від 100 до 1000 і т. д. Тобто, щоб показник PR досягнув більш високого рівня, необхідно збільшити кількість зовнішніх посилань.

² тИЦ (тематичний індекс цитування) – це рейтинговий показник важливості сайту для Яндекс. тИЦ, на відміну від Google PR, розраховує авторитетність всього сайту вцілому, а не кожної окремої сторінки. Показник тИЦ на результати пошуку в Яндексі не впливає, а використовується лише для ранжування веб-сторінок в Яндекс-каталозі.

Список використаної літератури

1. Видавнича система Open Journal Systems (OJS) [Текст] : загальна інформація : матеріали до семінару-практикуму «Стан і перспективи розвитку наукової періодики України» (захід Міжнародної наукової конференції «Наукова періодика слов'янських країн в умовах глобалізації») / НТУУ «КПІ» ; Укр. наук.-освіт. телекомунікац. мережа УРАН ; Східно-Європ. журн. передових технологій. – К., 2012. – 12 с.
2. Зайченко А. В. Репозитарій відкритого доступу – архів наукової інформації ОНУ імені І. І. Мечникова [Текст] / А. В. Зайченко // Вісн. Одес. нац. ун-ту. – 2010. – Т. 15, вип. 21 : Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – С. 205-207.
3. Назаровець С. Підтримка руху Відкритого доступу у вітчизняному бібліотекознавстві [Електронний ресурс] / С. Назаровець // Вісник Книжкової палати. – 2013. – № 2. – С. 25-30. – Режим доступу: http://eprints.rclis.org/17964/1/nazarovets_case.pdf. – Загол. з екрана.
4. Подрезова М. А. Информационно-аналитическая деятельность современной библиотеки [Текст] // Вісн. Одес. нац. ун-ту. – 2011. – Т. 16, вип. 1/2 (6) : Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – С. 267-278.
5. Methodology [of the Ranking Web of universities Webometrics] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.webometrics.info/en/Methodology>. – Загол. з екрана.

References

1. *Vydavnycha systema Open Journal Systems (OJS) : zahalna informatsiia* [Publishing system Open Journal Systems (OJS) : general information]. Kyiv, 2012, 12 p.
2. Zaichenko A. V. Repozytariy vidkrytoho dostupu – arkhiv naukovoï informatsii ONU imeni I. I. Mechnikova [Open access repositories as the archives of scientific information of Odessa I. I. Mechnikov National University]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Ser.: Bibliotekoznavstvo, bibliohrafoznnavstvo, knyhoznnavstvo*, 2010, vol. 15, no. 21, pp. 205-207.
3. Nazarovets S. Pidtrymka rukhu Vidkrytoho dostupu u vitchyznianomu bibliotekoznavstvi [The support of Open Access movement in the national library science]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, 2013, no. 2, pp. 25-30. Available at: http://eprints.rclis.org/17964/1/nazarovets_case.pdf (accessed 14 October 2013).
4. Podrezova M. A. Informatsionno-analiticheskaya deyatelnost sovremennoy biblioteki [Information and analytical activities of modern library]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Ser.: Bibliotekoznavstvo, bibliohrafoznnavstvo, knyhoznnavstvo*, 2011, vol. 16, no. 1/2 (6), pp. 267-278.
5. *Methodology [of the Ranking Web of Universities Webometrics]*. Available at: <http://www.webometrics.info/en/Methodology> (accessed 14 October 2013).

Надійшла 10.10.2013

А. Р. Боева,

зав. сектором Научной библиотеки
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова
ул. Преображенская, 24, г. Одесса, 65082, Украина
тел. (0482) 34 77 89
e-mail: library@onu.edu.ua

НАУЧНАЯ БИБЛИОТЕКА УНИВЕРСИТЕТА: ВЗГЛЯД СКВОЗЬ ПРИЗМУ МИРОВОГО РЕЙТИНГА WEBOMETRICS

В статье рассмотрено деятельность вузовской библиотеки в аспекте ее влияния на повышение показателей мирового рейтинга Webometrics и проанализировано потенциал сайта библиотеки как активного участника процесса представления университета в мировом научном пространстве.

Ключевые слова: Научная библиотека, ОНУ имени И. И. Мечникова, рейтингование вузов, Webometrics, репозитарий, наукометрические базы данных.

A. R. Boieva,

Head of the Sector
Scientific Library of the
Odesa I. I. Mechnikov National University
24, Preobrazhenska St., Odesa, 65082, Ukraine
Tel. (0482) 34 77 89
e-mail: library@onu.edu.ua

THE UNIVERSITY SCIENTIFIC LIBRARY: A LOOK THROUGH THE LIGHT OF THE WORLD RATING WEBOMETRICS

The subject of the study of this article is the representation of the Scientific Library's activity on its website, which is a sub-domain of the university site.

The purpose of publication is the research and description of the potential facilities of the University Library in improving of university indicators in the world rating Webometrics.

In the theoretical study by means of analysis and synthesis was found that ranking Webometrics, which evaluate the degree of university web presence in the world Internet space, analyze the university as a complete web domain with all its sub-domains. Generally, sites of the university libraries are sub-domains of the university websites. consider to Webometrics in the calculation of the university indicators. Libraries have great potential for a high level of informational saturation of their websites – this is a digitization of stocks, online presentation of the results of its own research and publishing activity, creation of various databases, virtual exhibitions, implementation of institutional repositories etc. Described experience may be used by other university libraries. And it forms a practical value of the study.

As a result the analysis of Scientific Library of Odesa I. I. Mechnikov National University activity introduces itself as an active participant of representation of the University in the global informational space.

Keywords: Scientific Library, Odesa I. I. Mechnikov National University, rankings of universities, Webometrics, repository, scientometric databases.

РЕЦЕНЗІЇ

УДК 090.1:378:94(477)''15/16''(049.32)

О. А. Бачинська,

доктор історичних наук,
професор кафедри історії України
історичного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова,
вул. Єлісаветинська, 12, м. Одеса, 65082, Україна
e-mail: history@onu.edu.ua

ОБРАЗ УКРАЇНИ ТА УКРАЇНЦІВ В СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ ТА РАННЬОМОДЕРНІЙ ЄВРОПІ

Історія України в книжкових пам'ятках XVI-XVII ст. : з колекцій Наукової бібліотеки ОНУ : зб. наук. пр. / упоряд.: О. В. Полевщикова [та ін.] ; наук. ред. В. М. Хмарський ; відп. ред. М. О. Подрезова ; бібліогр. ред.: О. С. Мурашко, В. С. Кочмар ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка. — Одеса, 2011. — 298 с. : іл.

Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова має унікальні за значенням колекції стародруків, рукописів, періодики, карт. На сьогодні видання, що зберігаються у бібліотечному фонді є раритетами не лише в Україні, але й часто за її межами. На жаль, такі колекції є доступними незначному колу фахівців, які вивчають минуле. Однак і це коло стає ще меншим, якщо врахувати те, що більшість зазначених середньовічних та ранньомодерних видань написані латиною, французькою, польською та іншими мовами. У контексті зазначеного, збірник, виданий співробітниками Наукової бібліотеки «Історія України в книжкових пам'ятках XVI-XVII ст.: з колекцій Наукової бібліотеки ОНУ», де вперше опубліковано оригінальні документи XVI-XVII ст. з перекладом українською мовою, є вкрай актуальним.

Перша частина збірника присвячена публікації важливого документа «Оповідь про те, що відбулось під час війни з Польщею аж до року 1676» за «Османським дзеркалом» Ла Магделена. Події, що викладені в документі, стосуються діяльності видатного українського гетьмана Петра Дорошенка. Написані вони графом де Ла Магделеном, який перебував при османському султані під час його походу в українські землі, зокрема під час облоги Кам'янця та інших фортець. Складні події в українській історії, що описуються з точки зору свідка, дають можливість з'ясувати важливі подробиці з табору турецької армії (с. 27-29), ставлення воюючих сторін одна до одної у повсякденні війни (с. 30-51). Крім того, отримуємо цінну інформацію про топографію, топонімію, управління та оборону тогочасних міст-фортець Кам'янця (с. 27,59), Ямполь (с. 47), Умані (с. 51,57), Хотина (с. 43) та інших. Сам автор «Оповіді» – граф де Ла Магделен стає для нас активним та новим діячем української історії. Окремі сторінки тексту розкривають роль польського чинника у подіях 70-х років XVI ст. в Україні.

Друга частина збірника – це статті, в яких на основі перекладених оригінальних текстів авторів XVI-XVII ст. представлено інформативні можливості вивчення населення та топонімії українських земель. Серед таких статей відзначимо аналіз О. Білецької довідника Гжегожа Кнапа «Польсько-латино-грецький словник» та дослідження Р. Цветкова твору Жана-Огюста де Ту «Загальна історія» (теж свого роду довідкового видання). Обидві роботи створені майже одночасно на початку

XVI ст., використовуючи інформацію попередників про українські території. Через це вони передають нам уявлення про українських козаків, селян, міщан, шляхту та духовенство в сучасній їм Європі. Більше за інших в цих творах автори приділяють увагу українському козацтву. Оцінки їх дій іноді зовсім протилежні – від розбійників до лицарів (с. 72, 155-158) в залежності від контексту подій та ставлення до них середньовічних авторів. У роботах зазначених авторів характеризуються походження географічних назв, в тому числі держаних утворень, адміністративних частин, населених пунктів в Україні. Зокрема таких, як Русь, Татарія (с. 71-72), Україна (с. 72, 157), Київ, Львів (с. 157) тощо.

Усі ці аспекти українського життя та історії вперше переклали та опублікували – О. Білецька та Р. Цветков з матеріалами, що зберігаються в Науковій бібліотеці ОНУ.

Окремо відзначимо статтю Л. Новікової, в якій представлений аналіз історичного розвитку України на прикладі «Синопису», два видання якого з трьох наявні у фондах бібліотеки. Перше видання цього твору припадає на згадані вище події 70-х рр. XVII ст. і написано кириличним шрифтом, достатньо непростим для сучасного сприйняття. Аналізуючи текст (точно не встановленого на сьогодні автора), Л. Новікова розкриває для читачів негативне ставлення автора до османського протекторату над Україною з відповідною характеристикою султана як «невисника роду християнського» (с. 93). Одночасно автор намагається показати спільність походження українців і росіян, пропонуючи поняття «русів-росів», при цьому чітко уявляючи «різницю культурного характеру» між цими двома народами на прикладі формування традицій патронімічних імен: імена та прізвища для українців й імена, по-батькові та прізвища для росіян (с. 94). Зауважимо, принагідно, що, на нашу думку, це є свідченням різниці не лише культурного розвитку в широкому значенні цього слова, але й традицій усвідомлення понять «рід», «родина», «сім'я» та «фамілія», що ґрунтувались на різниці економічної та соціальної історії XV-XVII ст. для цих народів.

Збірка має декілька статей, що характеризують складання та зміст бібліотечних фондів, пов'язаних з українською проблематикою зокрема. Це публікації О. Полевщикової «Західноєвропейська українська XVI-XVII ст. в бібліотеках Воронцових (за архівними матеріалами)» та Є. Савельєвої «Українські кириличні стародруки у фондах університетської бібліотеки: до історії формування колекції». Безперечно, статті презентують безцінні колекції фондів родини Воронцових, графа О. Г. Строганова та інших, найдавнішим кириличним виданням яких є видання Острозької друкарні кінця XVI ст.: «Біблія» Івана Федорова і «Книга о постничестві» Василя Великого. Презентація цих та інших видань надає широке поле для наукових досліджень філологів та істориків, а також для уявлення студентів університету про історію друкування, розвиток літератури та культури в українських землях.

Наукова бібліотека має значну колекцію середньовічних карт, докладний аналіз однієї з них представлено О. Радзиховською у статті «Схолії та карта Йоганна Вільгельма Стукіуса до «Періплу Понта Евксинського». Автор статті подає структуру роботи Стукіуса, характеристику причорноморських народів, зазначивши, що «його цікавив взаємозв'язок між природними й кліматичними умовами та їхнім суспільним розвитком» (с. 130). З цього приводу в статті пропонується й вперше зроблений О. Радзиховською переклад фрагмента роботи Стукіуса: «І в тім не може бути жодних сумнівів, що звичаї людей уподобнюються й відповідають переважно небу й місцевості, у якій вони проживають... Не від роду походять вдачі чоловіків та жінок, а від тих речей, якими ми харчуємося й живемо та які надаються самою

природою місцевості і життєвою звичкою» (с.130). Надалі в статті запропонований аналіз топонімії Кримського півострова з роботи Стукіуса.

Третя частина збірника – це бібліографічні матеріали з історії України другої половини XIV-XVII ст., що зберігаються у фондах Наукової бібліотеки ОНУ. Насичений важливими й складними процесами – це хронологічні періоди так званої «Литовсько-Польської доби» та Національно-визвольної революції другої половини XVII ст. Безперечно, центральне місце в бібліографічних матеріалах належить останній. Це й не дивно, адже в історії України за кількістю наукових та науково-популярних праць, присвячених виникненню та розвитку українського козацтва, може зрівнятися, напевно, лише доба Київської Русі. А за кількістю джерел різного походження, що пов'язані з історією козацтва в зазначені хронологічні межі, жодна інша проблематика. Наведені бібліографічні матеріали як вітчизняного, так і іноземного походження різноманітні за своїми видами: актові та діловодні документи, наративні джерела, загальні збірники документів та матеріали тощо. Крім історії козацтва, створення Козацько-Гетьманської держави (наприклад: п. 36, 40, 127, 161, 198 тощо), в яких розкривається становище міщан, духовенства, шляхти та селян у XVI-XVII ст. (наприклад: п. 61, 72, 90, 128, 186, 187, 189 тощо); характеризуються етнічні та етнографічні особливості населення українських земель цього часу (наприклад: п.186, 187, 189 тощо); події військово-політичного й державного значення, такі як укладання Люблінської унії 1569 р., «Смутное время» в Московській державі на початку XVI ст., війни з Кримським ханством та Османською імперією тощо (наприклад: п.35, 76,78, 187, 189, 216, 224 тощо); відображені церковне та духовне життя (наприклад: п. 23,85,158, 160, 208 тощо).

Доповнюють збірник іменний та географічний покажчики, що є корисною та необхідною складовою усіх наукових видань.

Отже, хочемо привітати співробітників та керівництво Наукової бібліотеки з новим виданням, авторів статей з новими публікаціями, що стануть неоцінним доповненням багатьох наукових досліджень та важливою складовою частиною навчального процесу в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова.

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ

Журнал «Вісник ОНУ. Сер. Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство» є професійним виданням, яке було засновано у 2007 р. Свідectво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія КВ № 14854-3825 Р від 08.10.2007.

Журнал здійснює наступні типи публікацій:

- ☐ наукові статті
- ☐ короткі повідомлення
- ☐ матеріали конференцій
- ☐ бібліографія
- ☐ рецензії
- ☐ матеріали з історії науки.

Статті публікуються українською, російською та англійською мовами.

При написанні статей слід враховувати Постанову №7-05/1 від 15.01.2003 Президії ВАК «Про підвищення вимог до професійних видань, внесених до переліку ВАК України». До друку приймаються статті, що відповідають вимогам ВАК та включають такі елементи: постановка проблеми в загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями; аналіз основних досліджень і публікацій, присвячених даній проблемі і на які спирається автор; виділення невирішених проблем, яким присвячена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Технічні вимоги:

- ☐ загальний обсяг статті – до 20 сторінок;
загальний обсяг короткого повідомлення – до 6 сторінок.
- ☐ стандарти: бумага формату А 4; шрифт набору Times New Roman; назва, текст статті, додатки: кегль 12 pt, міжрядковий інтервал – 1,5; відомості про автора, анотації, ключові слова, резюме, список літератури: кегль 11 pt, міжрядковий інтервал – 1; поля – ліве – 30 мм, праве – 15 мм, верхнє – 20 мм, нижнє – 20 мм; сторінки без нумерації.

До редакції «Вісника...» подається:

- ☐ друкований примірник, підписаний авторами;
- ☐ електронна версія на будь-якому електронному носії у форматі Microsoft Word;
- ☐ на окремому аркуші – відомості про автора: прізвище, ім'я, по-батькові; вчений ступінь, вчене звання; назва, адреса, телефон установи, де працює автор; контактний телефон, поштова чи електронна адреса для співпраці.

Оформлення та послідовність розташування обов'язкових складових статті згідно ДСТУ 7152:2010 «Інформація та документація. Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках» та вимогами міжнародних наукометричних баз даних.

Індекс УДК

Інформація про авторів набирається у наступній послідовності: ініціали, прізвище; наукове звання та посада; назва, адреса та телефон установи, де працює автор; електронна адреса автора (кегель 11).

Назва статті повинна точно відбивати зміст дослідження (прописні букви, кегль 12).

Анотація (українською, російською) мовою оригіналу друкується перед початком статті (11 кегль) та російською чи українською мовами після тексту статті. Виклад матеріалу в анотації має бути стислим і точним (близько 50 слів).

Авторське резюме англійською мовою друкується після тексту статті. Воно повинно бути написано якісною англійською мовою, складатися приблизно з 100-250 слів (850 знаків); зміст повинен повністю відбивати зміст статті, але в скороченому варіанті. Структура авторського резюме англійською мовою повторює структуру статті та містить:

- предмет, тема, ціль роботи (Purpose);
- метод чи методологія проведення роботи (Methodology);
- результат роботи (Finding);
- галузь застосування результатів (Practical value);
- висновки (Results).

Для можливості перевірки редакцією «Вісника» правильності перекладу резюме англійською мовою потрібно надсилати також і оригінальну версію, з якої здійснювався переклад (російський або український аналог).

Ключові слова (українською, російською та англійською) повинні бути лаконічними, відбивати основні терміни, поняття та прізвища осіб, про яких йдеться мова у статті. Це можуть бути слова та словосполучення. Друкуються після анотації мовою оригіналу та двома іншими мовами після тексту статті.

Текст статті.

Примітки (якщо вони є) розміщують безпосередньо після основного тексту.

Список використаної літератури, що приводиться наприкінці публікації, містить список джерел, на які посилається автор.

Список літератури до публікації подавати у наступній послідовності:

1) список літератури в традиційному варіанті із заголовком «Список використаної літератури», чи «Список використаних джерел», чи «Список використаних джерел та літератури». Відомості про джерела повинні розташовуватися в алфавітному порядку (архівні документи виносяться на початок списку) й бути оформлені у відповідності з державним стандартом України ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Библиографическая запись. Библиографическое описание» (кегель 11). Див. зразки оформлення: <http://lib.onu.edu.ua/ua/gost/>

2) транслітерований та перекладений англійською список літератури з дотриманням вимог міжнародних стандартів оформлення бібліографічних посилань із заголовком **References**:

- транслітерація кирилиці латиницею:
 - українська мова. Постанова КМ України від 27 січня 2010 року № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» затверджує офіційну транслітерацію українського алфавіту латиницею, встановлює діючі правила транслітерації прізвищ та імен громадян України латиницею у закордонних паспортах;

- російська мова. Використовувати правила транслітерації Департаменту США (http://shub123.ucoz.ru/Sistema_transliterazii.html).
- при оформленні посилань використовувати видозмінений бібліографічний стиль Harvard:
 - **автори** – транслітерація
 - **назва статті** – транслітерація [переклад англійською]
 - **назва джерела** – транслітерація – курсивом
 - **місце видання** – переклад англійською
 - **рік, номер, сторінки** – переклад англійською
 - знаки «. →» замінити на «.» або «,»; знаки «/», «//» не використовувати.

П р и к л а д и:

Книга

Tartakovskiy A. G. *Voennaya publitsistika 1812 goda* [The Military Publicism of 1812]. Moscow, 1967, 218 p.

Стаття з журналу

Zagurenko A. G., Korotovskikh V. A., Kolesnikov A. A., Timonov A. V., Kardymon D. V.

Tekhnikoekonomicheskaya optimizatsiya dizaina gidrorazryva plasta [Techno-economic optimization of the design of hydraulic fracturing]. *Neftyanoe khozyaistvo*. 2008, no.11, pp. 54-57.

Електронний ресурс

Kuznetsova N. *Vysshaya tekhnicheskaya shkola v Nizhnem Novgorode* [Technical Higher School in Nizhny Novgorod]. Available at: <http://www.unn.ru/90/?main=90&sub=gazeta&page=9> (accessed 14 October 2013).

Дата надходження статті до редакції (поставляється редакцією).

Додаток (якщо він є) (кегль 12).

Тексти архівних документів чи витяги з інших документів у тексті статті набирати 11 кеглем.

Відомості про продовження публікації наводять в кінці кожної частини «Продовження (Закінчення) у наступному випуску». На сторінці з початком кожної частини в підрядній примітці чи перед текстом – «Продовження (Закінчення). Початок див. ...».

Посилання на використані джерела в тексті статті подавати тільки у квадратних дужках, наприклад [1], [1, 6]. Посилання на конкретні сторінки наводити після номера джерела, через кому (з маленької букви «с»), далі її номер (наприклад: [1, с. 5]). Не подавати в тексті розгорнутих посилань, таких як (Іванов А. П. Вступ до мовознавства. – К., 2000. – С. 54).

Не робити посторінкових посилань.

Ілюстрації подавати в окремій папці у форматі JPG чи TIF з обов'язковим зазначенням місця їх розташування в тексті статті. Список ілюстрацій слід подавати в окремому файлі у форматі Microsoft Word.

Редакційна колегія залишає за собою право на редакційні виправлення.

Гонорар за опубліковані роботи авторам не сплачується, друкований примірник не видається.

Статті слід подавати до редакційної колегії серії журналу або надсилати за адресою:

Наукова бібліотека Одеського національного університету

імені І. І. Мечникова

вул. Преображенська, 24,

65082, м. Одеса, Україна

чи надіслати електронною поштою за адресою:

visn_bibl@onu.edu.ua

Рукописи статей та електронні носії авторам не повертаються.

Електронна версія журналу «Вісник ОНУ. Сер. Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство» знаходиться за адресою, де також можна ознайомитись більш детально з вимогами до оформлення публікацій:

<http://vislib.onu.edu> – офіційний сайт журналу.

Українською, російською та англійською мовами

Адреса редколегії журналу:
вул. Дворянська, 2, м. Одеса, 65082
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Адреса редколегії серії:
вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082
Наукова бібліотека ОНУ імені І. І. Мечникова

Верстка *В.Г. Вітвицька*

Підписано до друку 01.12.2013 р. Формат 70×108/16.
Папір офсетний. Гарнітура Newton. Друк цифровий. Ум. друк. арк. 11,67.
Тираж 100 прим. Зам. № 825.

Видавець і виготовлювач
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4215 від 22.11.2011 р.
65082, м. Одеса, вул. Єлісаветинська, 12, Україна
Тел.: (048) 723 28 39
e-mail: druk@onu.edu.ua